

Α.Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ
ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας από τους Έλληνες εφήβους και μερικές από τις ψυχολογικές συνέπειές της πάνω σε αυτούς»

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Χλιαουτάκης Ιωάννης

ΣΥΝΤΑΚΤΡΙΕΣ

Ζύγα Ελένη

Φωτεινά Ευαγγελία

Ηράκλειο 2006

Θα θέλαμε να αποδώσουμε ιδιαίτερες ευχαριστίες καταρχήν στον επόπτη-καθηγητή της πτυχιακής μας εργασίας για την πολύτιμη βοήθεια και τις ιδιαίτερα χρήσιμες κατευθύνσεις τους καθ' όλη την διάρκεια της συνεργασίας μας.

Εν συνεχεία, ευχαριστούμε πολύ τους γονείς μας και όλους όσους στάθηκαν αρωγοί στην προσπάθειά μας αυτή.

Τέλος, θα θέλαμε να απευθύνουμε εγκάρδιες ευχαριστίες στους Φ.... και Ν..... για την πολύτιμη συμπαράστασή τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8-10
---------------	------

Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ

1.1. Ορισμοί.....	11-13
1.2. Μορφές βίας.....	13-15
1.3. Ανασκόπηση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας.....	15
1.3.α. Εισαγωγικά στοιχεία αναφορικά με την ενδοοικογενειακή βία σε χώρες του εξωτερικού.....	15-16
1.3.β. Η πολιτική του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας.....	16-17
1.3.γ. Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας στην Ελλάδα.....	18-22
1.3.δ. Πως εξηγείται η ενδοοικογενειακή βία υπό το πρίσμα των συμπεριφοριστικών επιστημών.....	23-24
1.3.ε. Ερευνητικά στοιχεία από το χώρο της Ελλάδας και του εξωτερικού.....	25-32

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΒΙΩΜΑΤΩΝ ΕΝΔΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΒΙΑΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

2.1. Ατομικοί παράγοντες.....	33-34
2.1.1. Η ηλικία ως παράγοντας επίδρασης.....	34-39
2.1.2. Το φύλο ως παράγοντας επίδρασης.....	39-41
2.2. Περιστασιακοί παράγοντες.....	42-48

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΗΣ ΩΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΕΝΔΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΒΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

3.1. Ορισμός και φύση της εφηβείας.....	49
3.2. Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας.....	49-50
3.3. Η σημασία της οικογένειας στη ζωή του εφήβου.....	50
3.4. Σχέση γονέων – Εφήβων.....	50-51
3.5. Προβλήματα που σχετίζονται με την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας.....	51-62

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Σκοπός της έρευνας.....	63
2. Υλικό και μέθοδος.....	63
2.1. Πιλοτική μελέτη.....	63-64
2.2. Δειγματοληψία.....	64
2.3. Διαδικασία συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων.....	64-65
2.4. Ερωτηματολόγιο και μετρήσεις.....	65-69
2.5. Αξιοπιστία μέτρησης των οργάνων.....	69
2.6. Στατιστική ανάλυση.....	69-70
3. Αποτελέσματα της έρευνας.....	71
3.1. Κοινωνιολογικό προφίλ ερωτηθέντων.....	71-72
3.2. Κατανάλωση καπνού, αλκοόλ και άλλων ουσιών.....	73
3.3. Σχέσεις με γονείς, φίλους και καθηγητές.....	73-74
3.4. Κοινωνιολογικό προφίλ των γονέων των ερωτώμενων.....	74-75
3.5. Απλές κατανομές ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας.....	75-80
3.6. Απλές κατανομές όσον αφορά στην αυτοεκτίμηση.....	80-81
3.7. Συναισθήματα που αφορούν στην ψυχολογική αστάθεια των εφήβων.....	82
3.8. Συναισθήματα νεανικής απελπισίας.....	83-84
3.9. Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης. Η επίδραση του κοινωνιολογικού προφίλ στη νεανική απελπισία την αυτοεκτίμηση και την ψυχολογική αστάθεια των μαθητών.....	85-86
3.10. Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης. Η επίδραση των βιωμάτων ενδογονεϊκής βίας στη νεανική απελπισία την αυτοεκτίμηση και την ψυχολογική αστάθεια των μαθητών.....	86-87
3.11. Αποτελέσματα βηματικής παλινδρόμησης. Η επίδραση του κοινωνιολογικού προφίλ και των βιωμάτων ενδογονεϊκής βίας στη νεανική απελπισία, την αυτοεκτίμηση και την ψυχολογική αστάθεια των μαθητών.....	87-89
4. Συζήτηση-συμπεράσματα.....	90
4.1. Εισαγωγή.....	90-94
4.2. Συζήτηση των συμπερασμάτων της έρευνας.....	94-100
4.3. Χρησιμότητα των αποτελεσμάτων της έρευνας στην Κοινωνική Εργασία.....	100-101

4.4. Γενικό συμπέρασμα.....	102
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	103-113
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	114

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα που περικλείει καταστροφικές συνέπειες στα μέλη της οικογένειας, στα παιδιά και στην κοινωνία γενικότερα. Ειδικότερα στην Ελλάδα, η βία στο χώρο της οικογενειακής εστίας είναι ένα πολύ διαδεδομένο φαινόμενο, το οποίο ασκείται συνήθως από τους ισχυρότερους στους πιο αδύναμους, γι' αυτό και συνηθίζεται να λέγεται ότι οι δράστες είναι στις περισσότερες περιπτώσεις άνδρες και τα θύματά τους, γυναίκες.

Υπάρχουν πολλά είδη βίας όπως σωματική, ψυχολογική ή και οικονομική, με τη διαφορά ότι η ψυχολογική και η οικονομική βία δεν καταλήγουν πάντα σε σωματική, ενώ μια σωματικά κακοποιημένη γυναίκα έχει σίγουρα κακοποιηθεί και ψυχολογικά.

Η πιο συχνή μορφή βίας που ασκείται μεταξύ των ζευγαριών είναι η συναισθηματική/λεκτική.

Το παραπάνω επαληθεύεται από δύο έρευνες του Εργαστηρίου Μελέτης και Προαγωγής Συμπεριφορών Υγείας και Ασφάλειας, του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι Κρήτης με ερευνητικά αντικείμενα: 1) «τις συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης σε ενήλικα ζευγάρια: ένα υπόδειγμα με ερμηνευτικό παράγοντα τον τρόπο ζωής» και 2) «την πρακτική εφαρμογή του τρόπου ζωής σε σχέση με την επιθετικότητα και τη βία στα ζευγάρια που συμβιώνουν στην Ελλάδα».

Ο σκοπός της πρώτης έρευνας ήταν: α) η διερεύνηση των τρόπων ζωής ενήλικων ανδρών και γυναικών, αστικού πληθυσμού με συμβίωση, τουλάχιστον ενός έτους, β) η εκτίμηση της συχνότητας με την οποία οι ερωτηθέντες υφίστανται αλλά και ασκούν συναισθηματική κακοποίηση στη σχέση τους με το άλλο φύλο, γ) η κατασκευή δύο υποδειγμάτων που να προβλέπουν αντίστοιχα την αποδοχή ως θύματα και την άσκηση ως θύτες συμπεριφορών συναισθηματικής κακοποίησης από την πλευρά των συμμετεχόντων. Η προαναφερθείσα έρευνα πραγματοποιήθηκε το 2003, μελετώντας ένα τυχαίο δείγμα 465 ενήλικων, ηλικίας 18-65 ετών που ήταν κάτοικοι αστικών περιοχών της Κρήτης. (Γζαμαλούκα Γ. και συν., 2006). Ενώ, η δεύτερη έρευνα επικεντρωνόταν στην συσχέτιση του τρόπου ζωής με την επιθετικότητα και τη βία στην Ελλάδα σε ζευγάρια που συμβιώνουν. (Γζαμαλούκα et al, 2006).

Ωστόσο, αξίζει να τονιστεί ότι η σωματική βία είναι δυνατόν να φτάσει ως τον βιασμό και την σεξουαλική κακοποίηση και σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνει ακόμη και στο φόνο.

Η παρούσα εργασία ασχολείται με ένα επίσης μείζον ζήτημα που είναι το φαινόμενο της βίωσης ως μάρτυρας ενδογενεϊκής βίας, η οποία αποτελεί μέρος της ενδοοικογενειακής βίας και ειδικότερα εστιάζει στις ψυχολογικές συνέπειες που ενδέχεται να επιφέρει στους εφήβους όταν οι

ίδιοι γίνονται μάρτυρες σκηνών βίας μεταξύ των γονιών τους προκαλώντας αφενός στα αγόρια εξωτερικευμένες συμπεριφορές όπως επιθετικότητα ή και παραβατική συμπεριφορά και αφετέρου στα κορίτσια εσωτερικευμένες συμπεριφορές, οι οποίες εκδηλώνονται με ποικίλα ψυχοσωματικά προβλήματα όπως καταθλιπτική συμπτωματολογία, κοινωνική απόσυρση, μειωμένη αποφασιστικότητα και χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Τα παραπάνω αποδεικνύουν την σοβαρότητα της επίδρασης της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας στην ψυχοκοινωνική ζωή των εφήβων ανάλογα με την έκταση και την συχνότητα του φαινομένου.

Μετά από εκτεταμένη διερεύνηση καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει παρόμοια μελέτη που να εξετάζει τις ψυχολογικές συνέπειες που προκαλεί η βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας στους Έλληνες εφήβους. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε για εμάς το έναυσμα ώστε να ασχοληθούμε με το συγκεκριμένο θέμα.

Συγκεκριμένα, στόχοι της εργασίας μας ήταν: α) η μελέτη της συχνότητας της ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και της φυσικής βίας που βίωσαν ως μάρτυρες οι Έλληνες μαθητές κατά το τελευταίο έτος, β) η διερεύνηση των συναισθημάτων απελπισίας, των προβλημάτων ψυχολογικής αστάθειας και της αυτοεκτίμησης και γ) η εξέταση της ενδεχόμενης σχέσης της ενδογονεϊκής βίας ως προς τις συνέπειες που πιθανόν επιφέρει στην τρέχουσα ψυχολογική κατάσταση των εφήβων.

Κατά την διάρκεια εκπόνησης της πτυχιακής μας εργασίας αντιμετωπίσαμε κάποιες δυσκολίες, οι οποίες αφορούσαν στην αναζήτηση βιβλιογραφικών πηγών κυρίως από Έλληνες ερευνητές, γεγονός το οποίο ξεπεράστηκε γρήγορα αφού διαπιστώσαμε ότι υπήρχε ξενόγλωσση βιβλιογραφία πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Εντούτοις, η διαδικασία της μετάφρασης της συγκεκριμένης βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας αποδείχτηκε αρκετά χρονοβόρα με αποτέλεσμα να επέλθει μια σημαντική αργοπορία ως προς την εξέλιξη της πτυχιακής μας.

Μια επιπρόσθετη δυσκολία που αντιμετωπίσαμε αφορούσε στην συγκέντρωση του δείγματος αφού έπρεπε να αποτελείται μόνο από μαθητές Λυκείου και η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων γίνονταν αποκλειστικά έξω από τους χώρους των σχολείων και των φροντιστηρίων, με αποτέλεσμα να καταστεί δύσκολη η συμπλήρωση διακοσίων ερωτηματολογίων σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Η πτυχιακή εργασία αποτελείται από δυο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Το Θεωρητικό Μέρος περιέχει τρία κεφάλαια, εις των οποίων το πρώτο ξεκινά με μια γενική θεώρηση της ενδοοικογενειακής βίας, όπου αρχικά αναφέρει κάποιους ορισμούς του φαινομένου της ενδοοικογενειακής αλλά και της ενδογονεϊκής βίας. Στην συνέχεια ακολουθούν οι κυριότερες μορφές βίας καθώς και μια ιστορική αναδρομή του θέματος σε παγκόσμιο επίπεδο, και

ολοκληρώνεται με ερευνητικά στοιχεία που έχουν προκύψει από χώρες του εξωτερικού αλλά και της Ελλάδας.

Ακολούθως, το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στους παράγοντες που σχετίζονται με την επίδραση της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας στα παιδιά και τους εφήβους. Πιο αναλυτικά, οι υπο-ενότητες αυτού του κεφαλαίου αναφέρονται στους ατομικούς και περιστασιακούς παράγοντες, που ερμηνεύουν την επίδραση της έκθεσης στην ενδογονεϊκή βία, ξεκινώντας από την εμβρυϊκή φάση και καταλήγοντας στην περίοδο της εφηβείας. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, επιπρόσθετα, γίνεται μια μικρή μνεία για τους προστατευτικούς παράγοντες, που αναφέρονται ουσιαστικά στις ικανότητες των ίδιων των παιδιών να αντεπεξέρχονται μετά από τέτοιου είδους περιστατικά.

Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με τις συνέπειες της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας στους εφήβους και συγκεκριμένα περιγράφει κυρίως τα ψυχοκοινωνικά προβλήματα που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν οι έφηβοι μετά από την παρακολούθηση ενδογονεϊκών συγκρούσεων.

Το Ερευνητικό Μέρος της εργασίας μας, αποτελείται από τέσσερα υποκεφάλαια. Τα κεφάλαια αυτά αναφέρουν τον σκοπό, την μεθοδολογία της έρευνας, τα αποτελέσματα που προέκυψαν μετά από την ανάλυση των ερωτηματολογίων καθώς και την συζήτηση των αποτελεσμάτων μετά από σύγκρισή τους με παρόμοιες έρευνες κυρίως από τον χώρο της Ελλάδας και του εξωτερικού, προκειμένου να διαπιστώσουμε αν επαλήθευαν ή διέψευδαν τα δικά μας πορίσματα, διερευνώντας παράλληλα και την χρησιμότητά τους στον χώρο της Κοινωνικής Εργασίας.

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ

1.1. Ορισμοί

Δεδομένου ότι πλήθος ερευνητών παγκοσμίως έχει ασχοληθεί με το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας κυρίως τις δυο τελευταίες δεκαετίες, υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός όρων που αναφέρεται στο συγκεκριμένο είδος βίας, όπως «οικογενειακή βία», «οικογενειακή κακοποίηση», «βία που ασκείται στις γυναίκες από γνωστούς άντρες», καθώς και «ενδοοικογενειακή βία» που αποτελεί τον όρο που ευρύτερα χρησιμοποιείται. (Hester et al, 2004).

Ο κάθε ένας από τους παραπάνω όρους ενέχει κάποιους περιορισμούς ως προς το τι ακριβώς προσδιορίζει σχετικά με την βία που υφίσταται εντός του οικογενειακού πλαισίου.

Ξεινώντας από την απόδοση των δυο λέξεων ξεχωριστά, η λέξη «ενδοοικογενειακή», φαίνεται να περιορίζεται στη βία μεταξύ συντρόφων που συμβιώνουν, ενώ όπως γνωρίζουμε, σε πολλές περιπτώσεις, η βία από τους άντρες-συντρόφους συχνά συνεχίζεται ακόμη και όταν οι γυναίκες φύγουν από το σπίτι. (Hester et al, 1996). Ενώ η λέξη «βία», σύμφωνα με τους Barron et al (1992) και Hague G. & Malos E. (1993), αναφέρεται αποκλειστικά στη φυσική/σωματική κακοποίηση, ενώ τα υποκείμενα τα οποία υπόκεινται στην ενδοοικογενειακή βία, βιώνουν μια σειρά από διαφορετικά είδη βίας από τους συντρόφους τους, στους περισσότερους από τους οποίους είναι έμφυτη η βία.

Επίσης, ο όρος «ενδοοικογενειακή βία», όπως υποστηρίζουν οι Abrahams C. (1994) και Mooney J. (1994), καλύπτει κυρίως το θέμα του φύλου, δηλαδή το γεγονός ότι οι δράστες είναι στις περισσότερες των περιπτώσεων άντρες και τα θύματα αυτών, γυναίκες και πιο συγκεκριμένα με τον όρο αυτό εννοούμε «την βία που ασκεί ο σύζυγος προς την σύζυγό του».

Σύμφωνα με το Επίλεκτο Συμβούλιο Οικογενειακών Υποθέσεων (Home Affairs Select Committee, 1993), «ενδοοικογενειακή βία» θεωρείται «η βία ή η κακοποίηση από έναν ενήλικα σε κάποιον άλλον, η οποία υφίσταται μέσα στα πλαίσια μιας στενής σχέσης και καλύπτει αφενός μεν τη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ των υποκειμένων που εμπλέκονται σε αυτήν (που είναι συνήθως οι γονείς) και την κακοποίηση που βιώνεται από τα παιδιά».

Μία ακόμη απόδοση του όρου αποτελεί και «η βίαιη συμπεριφορά ή η συμπεριφορά που περιλαμβάνει κακοποίηση (φυσική/σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική, συναισθηματική, λεκτική,

οικονομική κ.λ.π.) που χρησιμοποιείται από ένα άτομο με σκοπό να ελέγξει και να κυριαρχήσει σε κάποιον άλλον με τον οποίο διατηρούσαν ή διατηρούν ακόμη σχέση». (Hester et al, 2004).

Επιλέξαμε να αναφέρουμε αρχικά τον όρο «ενδοοικογενειακή βία» -παρότι στην εργασία μας αναφέρεται κυρίως ο όρος «ενδογονεϊκή βία»- καθότι αποτελεί τον πιο αποδεκτό όρο που ευρέως χρησιμοποιείται στην διεθνή βιβλιογραφία (domestic violence, family violence, intrafamilial violence) και ο οποίος τυγχάνει ιδιαίτερης αποδοχής από κρατικούς φορείς τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. (Κυρίως από το Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, από τις Γενικές Γραμματείες Ισότητας των διαφόρων χωρών αλλά και από την επιτροπή του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου για θέματα γυναικών και ισότητας, καθώς και από τις μεγαλύτερες διεθνείς εθελοντικές οργανώσεις που ασχολούνται με το συγκεκριμένο ζήτημα, π.χ. Οργάνωση Γυναικείας Βοήθειας στην Αγγλία). (Χατζηφωτίου, 2005).

Σχετικά με την απόδοση του παραπάνω όρου από διάφορους ερευνητές, παρατηρούμε ότι αρκετές φορές, περιγράφει την βία που ασκείται από τον βίαιο σύζυγο προς την κακοποιημένη σύζυγο. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι, στις περισσότερες μελέτες, οι οποίες έχουν επικεντρωθεί στην ενδοοικογενειακή βία στις ετεροσεξουαλικές σχέσεις, έχει βρεθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων περιλαμβάνει βία από άντρες σε γυναίκες (Dobash, 1992, Mooney 1994, British Crime Survey 1996). Επίσης και η δράση NCH για τα παιδιά υποστηρίζει ότι στο 90-97% των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας οι θύτες είναι άντρες. (Abrahams 1994).

Τέλος, όσον αφορά στον όρο «ενδογονεϊκή βία», όρος ο οποίος εντάσσεται στους κόλπους της «ενδοοικογενειακής βίας», θα πρέπει να πούμε ότι αναφέρεται στις ενδογονεϊκές συγκρούσεις οι οποίες κυμαίνονται από απλές λογομαχίες μέχρι και απόπειρα φόνου.

Η «βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας», δηλαδή η έκθεση των παιδιών και πιο συγκεκριμένα των εφήβων -ηλικιακή ομάδα η οποία εξετάζεται στην μελέτη μας-, στις συγκρούσεις μεταξύ των γονέων τους, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί έναν ευρύ όρο, ο οποίος ορίζεται περισσότερο ανεπίσημα παρά επιστημονικά. (Rossman et al, 2000).

Πιο συγκεκριμένα, η «βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας» αναφέρεται στην άμεση παρακολούθηση βίαιων ενεργειών, στα «ακούσματα» φυσικής ή σωματικής βίας από το δωμάτιο των εφήβων ή ακόμη και στην παρατήρηση των συνεπειών της φυσικής βίας. (Rossman et al, 2000). Προκειμένου να γίνει περισσότερο κατανοητός ο παραπάνω όρος, αναφέρουμε τι ακριβώς εννοούμε χρησιμοποιώντας τον.

Στην καθημερινή τους ζωή, τα παιδιά και οι έφηβοι κάποιες φορές εκτίθενται σε σκληρές ενδογονεϊκής βίας και πιο συγκεκριμένα σε διαφόρων ειδών επιθετική/βίαιη συμπεριφορά η οποία απευθύνεται από τον πατέρα προς την μητέρα τους ή από την μητέρα προς τον πατέρα τους.

Για παράδειγμα, μπορεί να παρευρίσκονται οι ίδιοι μέσα στο δωμάτιο που καυγαδίζουν οι γονείς τους, να είναι στο διπλανό δωμάτιο και να αντιλαμβάνονται μέσω των αισθήσεών τους τη σωματική κακοποίηση του ενός γονιού, να ακούνε τις φωνές ή τα κλάματα ή μετέπειτα να δουν τα σημάδια κακοποίησης στο πρόσωπο ή στο σώμα του γονέα (π.χ αιμορραγία, μελανιές) που έχει κακοποιηθεί και παράλληλα να νιώθουν οι ίδιοι τρομαγμένοι και φοβισμένοι από την δυσάρεστη κατάσταση που επικρατεί στο περιβάλλον τους. (Rossman et al, 2000).

Όσον αφορά στον ελληνικό χώρο και με βάση τον Περί Βίας στην Οικογένεια Νόμο (2000), «Βία» σημαίνει:

«Οποιαδήποτε παράνομη πράξη, παράλειψη ή συμπεριφορά με την οποία προκαλείται άμεσα σωματική, σεξουαλική ή ψυχική βλάβη σε οποιοδήποτε μέλος της οικογένειας από άλλο μέλος της οικογένειας και περιλαμβάνει και τη βία που ασκείται με σκοπό την επίτευξη σεξουαλικής επαφής χωρίς την συγκατάθεση του θύματος, καθώς επίσης και τον περιορισμό της ελευθερίας του». Επιπλέον, οποιαδήποτε πράξη ή συμπεριφορά η οποία συνιστά βία και διαπράττεται στην παρουσία ανηλίκου, θεωρείται αδίκημα με βάση τον πιο πάνω Νόμο. (Περί βίας στην οικογένεια Νόμος, 2000).

1.2. Μορφές Βίας

Οι μορφές βίας που παρατηρούνται συνήθως στο οικογενειακό περιβάλλον είναι οι εξής:

- Σωματική κακοποίηση
- Σεξουαλική παραβίαση – Αιμομιξία
- Ψυχολογική κακοποίηση
- Σύνδρομο του «αμέτοχου θεατή» (www.familyviolence.gov.cy)

Η παρούσα εργασία εστιάζει στην ψυχολογική κακοποίηση και στο «σύνδρομο του αμέτοχου θεατή» καθότι αναφέρεται στην παρακολούθηση ενδογονεϊκών συγκρούσεων από τους εφήβους και όχι στην κακοποίηση των ίδιων. Γι' αυτό το λόγο θα μιλήσουμε κυρίως για αυτές τις δυο μορφές βίας στη συνέχεια.

Ορισμός ψυχολογικής βίας – κακοποίησης

Η ψυχολογική κακοποίηση περιλαμβάνει πράξεις, παραλείψεις και συμπεριφορές οι οποίες εμπεριέχουν συστηματική απόρριψη, εκφοβισμό, απομόνωση, εκμετάλλευση, υποτίμηση, αποθάρρυνση ή παραμέληση.

Το συγκεκριμένο είδος βίας είναι δύσκολο να εντοπισθεί και να διαγνωσθεί από τους επαγγελματίες γιατί απαιτεί ικανό χρονικό διάστημα ώστε να αναπτυχθεί καλή επικοινωνία και σχέση εμπιστοσύνης με το παιδί.

Η συνεργασία μεταξύ επαγγελματιών Υγείας, κοινωνικών λειτουργών, εκπαιδευτικών και άλλων επαγγελματιών διευκολύνει την διαμόρφωση ξεκάθαρης εικόνας για την κατάσταση του υπό εξέταση παιδιού. (www.familyviolence.gov.cy).

Ωστόσο, κάποιες από τις *ενδείξεις ψυχολογικής βίας* αποτελούν οι παρακάτω γονεϊκές συμπεριφορές:

- ❖ Έλλειψη επαίνου και ενθάρρυνσης
- ❖ Έλλειψη άνεσης και αγάπης
- ❖ Έλλειψη σύνδεσης
- ❖ Έλλειψη κατάλληλου ερεθίσματος
- ❖ Έλλειψη συνεχούς φροντίδας
- ❖ Ξεχώρισμα ενός συγκεκριμένου παιδιού για συγκεκριμένη μεταχείριση. (Μερικά παιδιά μπορεί να μετατραπούν σε «δούλους» του σπιτιού με το να υποχρεωθούν να κάνουν πολλές δουλειές στο σπίτι ακατάλληλες για την ηλικία και τη θέση τους).

❖ Η υπερπροστατευτική και κτητική συμπεριφορά ενός γονέα που δεν επιτρέπει στο παιδί να έχει φυσιολογική επαφή και δραστηριότητα με τους φίλους του.

❖ Ανάμειξη σε έντονη οικογενειακή διαμάχη. Η παρακολούθηση σκηνών βίας μεταξύ των φροντιστών συνήθως επηρεάζει δυσμενώς τη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. (www.familyviolence.gov.cy)

Ωστόσο, όσον αφορά στο «*σύνδρομο του αμέτοχου θεατή*», δηλαδή του παιδιού που βιώνει ως μάρτυρας την ενδογονεϊκή βία χωρίς το ίδιο να κακοποιείται, ορίζεται ως εξής: «...Η έκθεση του παιδιού για μακρό χρονικό διάστημα σε διάφορες μορφές ενδοοικογενειακής βίας χωρίς το ίδιο να υφίσταται σωματικές κακώσεις».

Σε αυτήν την περίπτωση, η βία μεταξύ των συζύγων είναι η χαρακτηριστικότερη μορφή ενώ άλλες μορφές είναι η κακοποίηση – είτε σωματική, είτε σεξουαλική- άλλου αδελφού μέσα στην οικογένεια ή η βία εναντίον του παππού ή της γιαγιάς. Η λεκτική βία (βρισιές, απειλές) είναι μία από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές του «συνδρόμου του αμέτοχου θεατή». (www.familyviolence.gov.cy):

1.3. Ανασκόπηση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας

1.3.α. Εισαγωγικά στοιχεία αναφορικά με την ενδοοικογενειακή βία σε χώρες του εξωτερικού

Η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα φαινόμενο που υπήρχε από αρχαιοτάτων χρόνων, το οποίο έγινε αντικείμενο μελέτης τις τελευταίες δεκαετίες από τις χώρες του εξωτερικού και ακόμα πιο πρόσφατα στην Ελλάδα.

Η βία, κατά τον Roy (1977), «ξεκινάει πριν από 4.000 χρόνια, λόγω του πατριαρχικού εξουσιαστικού συστήματος όπου η ίδια παράλληλα με την τιμωρία και τις απειλές αποτελούσε το μέσο επιβολής του ισχυρού πατριάρχη προς τους υποδεέστερους του». (Χατζηφωτίου, 2005).

Μάλιστα, σύμφωνα με την Χατζηφωτίου (2005), πριν το 1960-1970 ότι αφορούσε στο θέμα της βίας κατά των ανδρών και ειδικότερα κατά των γυναικών, γίνονταν περιστασιακά και κάτω από το πρίσμα μιας συγκεκριμένης επιστημονικής σκοπιάς επειδή μέχρι τότε η βία θεωρούνταν «ταμπού».

Περί το 1824, όπως αναφέρουν οι Dobash & Dobash (1979) «το ανώτατο δικαστήριο του Μισισιπή των Η.Π.Α εγχωρούσε το δικαίωμα στον άνδρα να κακοποιεί την γυναίκα του, αν και εφόσον τηρούσε κάποιες προδιαγραφές συμπεριφοράς, όπως επί παραδείγματι, να της τραβήξει τα μαλλιά, να την φτύσει, να την κλωτσήσει ή να την πετάξει στο έδαφος, με την διαφορά ότι δεν είχε κανένα δικαίωμα να την σκοτώσει». (Χατζηφωτίου, 2005).

Από την άλλη μεριά, οι Gondolf & Fisher (1991) αναφέρουν ότι «το Αγγλικό δικαστήριο, την ίδια περίοδο, έδινε στον άνδρα το δικαίωμα να κακοποιεί την γυναίκα του, με την προϋπόθεση ότι η βέργα του ξυλοδαρμού δεν θα ξεπερνούσε σε πάχος την διάμετρο του αντίχειρα του άνδρα». (Νόμος του αντίχειρα). (Χατζηφωτίου, 2005).

Όπως υποστηρίζει η Χατζηφωτίου (2005) μέχρι το 1971, δεν υπήρχε ιδιαίτερη ενασχόληση της κοινής γνώμης για το φαινόμενο των κακοποιημένων γυναικών, επομένως κατέληγε να είναι

προσωπικό ζήτημα των ίδιων και ενίοτε των συγγενών τους, φίλων, κοινωνικών λειτουργών, γιατρών, δικηγόρων, ενώ ακόμα και όταν οι γυναίκες αυτές απευθύνονταν στους επαΐοντες για βοήθεια και υποστήριξη αυτό γίνονταν με άκρα μυστικότητα.

Παράλληλα, το γεγονός ότι η ενδοοικογενειακή βία δεν ήταν πάντοτε εμφανής, μπορεί κανείς να το αποδώσει στο γεγονός της πατριαρχικής κοινωνίας, που εκείνη την περίοδο ήταν χαρακτηριστικό γνώρισμα των περισσότερων χωρών, ωστόσο υπάρχει πληθώρα λόγων, άγνωστων σε εμάς, που η ενδοοικογενειακή βία έμενε ειτός της πολιτικής επικαιρότητας μέχρι τη δεκαετία του '70, τουλάχιστον σε χώρες όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Γερμανία.

Η διαδικασία με την οποία μια ανεπιθύμητη κατάσταση όπως είναι το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας καταλήγει να γίνεται πρόβλημα πολιτικό, ή όπως το ορίζει ο Mills (1970) «η διαδικασία κατά την οποία ένα ατομικό πρόβλημα γίνεται δημόσιο ζήτημα είναι πολύπλοκη», ενώ όπως εύστοχα συμπληρώνει ο Tallman (1976), «ένα κοινωνικό πρόβλημα είναι μια κοινωνική κατάσταση που έχει πολιτικοποιηθεί». (Χατζηφωτίου, 2005).

1.3.β Η πολιτική του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας

«Την δεκαετία του '70, όπως υποστηρίζει η Χατζηφωτίου (2005), η ενδοοικογενειακή βία έγινε πολιτικό ζήτημα και στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ενώ παράλληλα η έναρξη του κινήματος των κακοποιημένων γυναικών στη Βρετανία γίνεται γνωστή και αυτό βοηθά ιδιαίτερα στη συσπείρωση των γυναικείων κινημάτων και στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου».

Το 1972 δημιουργήθηκε η πρώτη γυναικεία οργάνωση που ασχολήθηκε αποκλειστικά με τις κακοποιημένες γυναίκες, υπό την επωνυμία «Γυναικεία Βοήθεια του Chiswick» και η οποία σε σύντομο χρονικό διάστημα κατέληξε να γίνει καταφύγιο για να φιλοξενεί κακοποιημένες γυναίκες μαζί με τα παιδιά τους. Το συγκεκριμένο φεμινιστικό κίνημα ταξίδεψε στη Βρετανία και σε άλλες χώρες, προκειμένου να πραγματοποιήσει διαλέξεις και να ενθαρρύνει τις τοπικές ομάδες και τους Οργανισμούς Γυναικείας Βοήθειας, ενώ από την πρώτη βρετανική εθνική διάσκεψη, που πραγματοποιήθηκε το 1974 και την δεύτερη του 1975, προέκυψε το «Εθνικό Ίδρυμα Βοήθειας Γυναικών». (Χατζηφωτίου, 2005).

Η ανάπτυξη του γυναικείου κινήματος στην Αγγλία αποτέλεσε την απαρχή μεταγενέστερων κινήσεων σε όλες τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου, μεταξύ των οποίων και της Ελλάδας, όπου πρωτοεμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του '70. (Χατζηφωτίου, 2005).

Το 1976, διοργανώθηκε στις Βρυξέλλες, το πρώτο συνέδριο με θέμα: «Εγκλήματα κατά των γυναικών», όπου εκεί για πρώτη φορά καταγγέλθηκε η ανδρική βία επίσημα προς τα έξω.

(Χατζηφωτίου, 2005). Την ίδια περίοδο, δραστηριοποιήθηκαν γυναικείες οργανώσεις, σε θέματα ενημέρωσης του κοινού, δημιουργήθηκαν καταφύγια για κακοποιημένες γυναίκες και γενικότερα υπήρξε κάποια κινητοποίηση από την μεριά των γυναικείων κινημάτων, αναφορικά με την κοινοποίηση του ζητήματος της βίας, καθώς και τους τρόπους που έπρεπε να βρεθούν, προκειμένου να προληφθούν και να αντιμετωπιστούν τέτοιου είδους θέματα. (Χατζηφωτίου, 2005).

«Το 1980, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, το Συμβούλιο της Ευρώπης καθώς και άλλοι κρατικοί και ιδιωτικοί φορείς, άρχισαν να ενδιαφέρονται για το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας, η οποία τις περισσότερες φορές μένει αθέατη, ώστε να μην μπορούμε να γνωρίζουμε την πραγματική έκτασή της». (Χατζηφωτίου, 2005).

Επιπρόσθετα, η Χατζηφωτίου (2005) αναφέρει ότι, «αν και ισχυριζόμαστε ότι βρισκόμαστε πλέον στον αιώνα της ισότητας, μόλις το 1993, σε μια διεθνή διάσκεψη στην Βιέννη, αναγνωρίστηκε ότι οι γυναίκες έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους άνδρες. Επίσης, η πρώτη αναφορά επιστημονικών ερευνών σε θέματα βίας, στον ελλαδικό χώρο, πραγματοποιήθηκε στο 5ο Παγκόσμιο Συνέδριο για τις γυναίκες στο Πεκίνο, το 1995».

Ωστόσο πιο ενδεδειγμένοι ερευνητικούς ελέγχους πάνω στο θέμα της ενδοοικογενειακής βίας, με σημαντικά αποτελέσματα και ευρήματα, έχουν πραγματοποιήσει οι επιστήμονες μόλις την τελευταία πενταετία. (Χατζηφωτίου, 2005).

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (Χατζηφωτίου, 2005), το θέμα της βίας σε βάρος των γυναικών, αναφέρθηκε για πρώτη φορά, το 1996, σχετικά με την σωματεμπορία των γυναικών, μετά την οποία ξεκίνησε η πρωτοβουλία του προγράμματος Daphne το 1997, το οποίο αφορά στην διεξαγωγή ευρωπαϊκών ερευνητικών μελετών σε θέματα ισότητας των δύο φύλων, και εντείνουν κυρίως την έρευνα στην βία των γυναικών και των παιδιών. Μάλιστα, το ίδιο έτος, το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο παρότρυνε την επιτροπή να ξεκινήσει μια εκστρατεία, ώστε να προωθήσει την μηδενική ανοχή (zero tolerance) της κακοποίησης των γυναικών από την κοινωνία.

Επίσης, η παγκόσμια εκστρατεία της Διεθνούς αμνηστίας «Να σταματήσουμε την βία κατά των γυναικών» ξεκίνησε τον Μάρτιο του 2004 και διήρκησε έως τον Μάρτιο του 2006, όπου κατά το διάστημα αυτό τα μέλη της οργάνωσης προσπάθησαν, ώστε να γίνουν σεβαστά τα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών (Χατζηφωτίου, 2005).

1.3.γ. Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας στην Ελλάδα

Η δράση του Γυναικείου Κινήματος

Σημαντικό ρόλο τόσο στην δημοσιοποίηση, όσο και στις προσπάθειες για την αντιμετώπιση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στον ελλαδικό χώρο διαδραμάτισε το Γυναικείο Κίνημα (Γ.Κ.) της χώρας.

Σύμφωνα με την Πρώτη Εθνική Έκθεση της Ελλάδας (2004), το Γυναικείο Κίνημα είχε συρρικνωθεί, πριν από την είσοδο της χώρας στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, λόγω της δικτατορίας που κυβερνούσε την χώρα την τελευταία τετραετία.

Σημαντικές ήταν οι δράσεις του κινήματος κατά την περίοδο ανάπτυξής του, που αποσκοπούσαν στον περιορισμό του αναλφabetισμού που έπληττε κυρίως τις γυναίκες, στην προστασία της εργαζόμενης γυναίκας, στην απόκτηση του δικαιώματος ψήφου για τις γυναίκες και για την αναγνώριση των ίδιων ως ισότιμων μελών της κοινωνίας.

Το Γυναικείο Κίνημα αναβίωσε κατά την διάρκεια της γερμανο-ιταλικής κατοχής, στα πλαίσια των στόχων της εθνικής αντίστασης, της οποίας η δράση ήταν αρχικόντως σημαντική κατά την χρονική περίοδο 1940-45. Ενώ οι αγώνες των γυναικών με στόχο την κατάκτηση της ισοπολιτείας συνεχίστηκαν, ώσπου τελικά αυτό πραγματοποιήθηκε το 1952 με τον Ν. 2151/1952 όπου κατοχυρώθηκαν τα πλήρη πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων.

Το 1975, -έπειτα από τον Εμφύλιο πόλεμο και την περίοδο της δικτατορίας, γεγονότα τα οποία ήταν καταλυτικά για το κίνημα των γυναικών καθότι πολλές γυναίκες θανατώθηκαν ή/και φυλακίστηκαν και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, οι γυναικείες οργανώσεις να τεθούν εκτός νόμου-, κατόπιν πολλών προσπαθειών, το Γυναικείο Κίνημα αναβίωσε και ξεκίνησε ουσιαστικά την δράση του.

Μετά λοιπόν την μεταπολίτευση, δίπλα στο Γυναικείο Κίνημα έκαναν την εμφάνισή τους και νέες οργανώσεις, όπως επίσης και γυναικείες ομάδες με φεμινιστικό προσανατολισμό (όπως η Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών).

Το Γυναικείο Κίνημα, το οποίο είχε αποκτήσει περισσότερες γνώσεις, ξεκίνησε τον αγώνα του για:

✓ Το ξεπέρασμα της κυρίαρχης ανδροκρατικής αντίληψης που εξακολουθεί να χαρακτηρίζει την κοινωνία μας και που στηρίζεται στον ιστορικό διαχωρισμό των ρόλων με βάση το φύλο

- ✓ Την εξάλειψη κάθε μορφής καταπίεσης και υποτέλειας των γυναικών που εκφράζονται τόσο στη δομή και λειτουργία της οικογένειας όσο και στον καταμερισμό της εργασίας
- ✓ Την ανάπτυξη αλληλεγγύης ανάμεσα στις γυναίκες, ως αποτέλεσμα της συνειδητοποίησης της ειδικής και συλλογικής καταπίεσης και εκμετάλλευσής τους (Πρώτη Εθνική Έκθεση της Ελλάδας, 2004).

Το 1976 επίσης, δημιουργείται η Συντονιστική Επιτροπή των γυναικείων οργανώσεων, η οποία ασχολήθηκε με την αναμόρφωση του αναχρονιστικού Οικογενειακού Δικαίου και την εναντίωση στην επιχειρούμενη θεσμοθέτηση της στράτευσης των γυναικών. Τον αγώνα για την αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου ακολουθεί ο αγώνας για την αποποινικοποίηση των αμβλώσεων, που τελικά ήρθε εις πέρας με την ψήφιση του Ν.1609/3.7.86 για την «τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης και την προστασία της υγείας της γυναίκας».

Το 1983 δημιουργείται και η πρώτη Ομάδα Γυναικείων Σπουδών από γυναίκες επιστήμονες, που διδάσκουν στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, η οποία θέτει ως πρωτεύων στόχο την αντικειμενικότητα και ουδετερότητα της επιστήμης και της εκπαίδευσης, καθότι μέχρι την περίοδο εκείνη οι γυναίκες απουσίαζαν από το ερευνητικό πεδίο και περιοριζόνταν κυρίως στον εκπαιδευτικό τομέα.

Το μείζον ζήτημα που απασχολεί τους συλλόγους γυναικών της συγκεκριμένης περιόδου, είναι το θέμα της βίας κατά των γυναικών, ζήτημα το οποίο πάντοτε τις απασχολούσε, με αποτέλεσμα από τις αρχές της δεκαετίας του '90 να βρίσκεται στις προτεραιότητες της πολιτικής τους.

Την πρώτη τους ενέργεια για το συγκεκριμένο ζήτημα αποτελεί η προσπάθεια για τη δημοσιοποίηση του προβλήματος της βίας κατά των γυναικών, που έχει ως στόχο να ευαισθητοποιήσει το κοινωνικό σύνολο, η αφύπνιση του οποίου αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την εξάλειψη του φαινομένου.

Κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, έπειτα από δράσεις χρόνων, οι φεμινιστικές οργανώσεις στις οποίες πρωτοστάτησε το Γυναικείο Κίνημα, έχουν καταφέρει, σχετικά με το θέμα της βίας κατά των γυναικών, να καταστήσουν γνωστό το σύνθημα «Ανοχή Μηδέν», με αποτέλεσμα, όλο και περισσότερα μέλη της κοινωνίας μας να κατανοούν ότι δεν αρκεί μόνο να μην ασκείται βία από τους άντρες προς τις γυναίκες αλλά και όλοι να μην ανέχονται να την ασκεί οποιοσδήποτε σε οποιονδήποτε. (Πρώτη Εθνική Έκθεση της Ελλάδας, 2004).

Η ίδρυση του Ελληνικού Εθνικού Παρατηρητηρίου

Το έτος 1999, η οργάνωση Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών (ΚΔΓ), υλοποίησε το Πρόγραμμα ΔΑΦΝΗ και με αφορμή το συγκεκριμένο πρόγραμμα, ίδρυσε παράλληλα ένα δίκτυο οργανώσεων όπου συνολικά 50 οργανώσεις και ομάδες αλλά και άτομα έγιναν μέλη του, οι οποίες ασχολούνται με όλες τις μορφές της ανδρικής βίας κατά των γυναικών σε όλη την ελληνική επικράτεια, με έδρα την Αθήνα.

Το Ελληνικό Εθνικό Παρατηρητήριο, το οποίο αποτελεί ανεξάρτητο όργανο, για τον έλεγχο της προόδου στον αγώνα ενάντια στη βία κατά των γυναικών, και του οποίου η δομή διαφέρει από των άλλων χωρών, καθώς οι οργανώσεις/μέλη του δεν είναι όλες μέλη του Ευρωπαϊκού Λόμπυ Γυναικών (ΕΛΓ), σήμερα αποτελείται από το «Δίκτυο για την Καταπολέμηση της ανδρικής βίας κατά των γυναικών (Τομέας ΜΚΟ), από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και το Κέντρο Έρευνας για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) (Κυβερνητικός τομέας).

Το Εθνικό Παρατηρητήριο πρεσβεύει τις υιοθετηθείσες από το Ευρωπαϊκό Λόμπυ Γυναικών, ιδέες/απόψεις και έχει ως αρχή του την παράγραφο 118 της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου, σύμφωνα με την οποία *«Η βία κατά των γυναικών είναι η έκφραση της ιστορικά διαπιστωμένης ανισότητας στις σχέσεις ισχύος μεταξύ ανδρών και γυναικών, που οδήγησε στην κυριαρχία των ανδρών επί των γυναικών και στις διακρίσεις κατά των γυναικών, με αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της ανάπτυξης των γυναικών. Συγχρόνως δε αποτελεί έναν από τους πρώτους κοινωνικούς μηχανισμούς στους οποίους οφείλεται η υποταγή των γυναικών στους άνδρες»* (Πρώτη εθνική έκθεση της Ελλάδας, 2004) και η αποστολή του έγκειται στο:

- Να παρακολουθεί τις δραστηριότητες της κυβέρνησης σε σχέση με τις δεσμεύσεις της και την κάθε μορφή βίας κατά των γυναικών
- Να υπογραμμίζει τα λάθη στις πολιτικές και τις βασικές δεσμεύσεις, κυρίως με το να επισημαίνει που βρίσκονται κάθε φορά τα εμπόδια
- Να γνωστοποιεί τα κριτικά και επείγοντα σημεία, να αναζητά και να διαμορφώνει τις συστάσεις πάνω στις οποίες θα δραστηριοποιείται
- Να ετοιμάζει, στα πλαίσια του ρόλου του ως ανεξάρτητου συνασπισμού των γυναικείων ΜΚΟ, την εθνική έκθεση για τη βία κατά των γυναικών. (Πρώτη Εθνική Έκθεση της Ελλάδας, 2004)

Πολιτική για τη βία κατά των γυναικών (Εθνικό σχέδιο δράσης)

Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών στην Ελλάδα, το οποίο είχε συνταχθεί από στελέχη του Υπουργείου Εσωτερικών, υπήρχε ήδη από το 1997, το οποίο όμως δεν έχει τεθεί ακόμη σε ισχύ.

Τον Ιανουάριο του 2000, η Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.), η οποία υπάγεται στο Υπουργείο Εσωτερικών, θεώρησε αναγκαία την δημιουργία μιας Διϋπουργικής Επιτροπής (η οποία σχηματίστηκε από εκπροσώπους των Υπουργείων Δημόσιας Τάξης, Δικαιοσύνης, Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, της Νομαρχιακής και Τοπικής Αυτοδιοίκησης, από στελέχη της Γ.Γ.Ι., του Κ.Ε.Θ.Ι., της Αστυνομίας και από εμπειρογνώμονες επιστήμονες) για την πολιτική σχετικά με την αντιμετώπιση του συγκεκριμένου φαινομένου.

Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης προβλέπει τα κάτωθι:

- Διατήρηση των προγραμμάτων ενημέρωσης-ευαισθητοποίησης του κοινωνικού συνόλου
- Κατάρτιση Κώδικα Δεοντολογικής Αυτοδέσμευσης (ΕΣΡ-ΓΓΙ-ΜΜΕ), επισημαίνοντας την ανάγκη προώθησης προγράμματος βελτίωσης της εικόνας για τη θέση και το ρόλο της γυναίκας στη σύγχρονη κοινωνία
- Εκπαίδευση-διαρκή επιμόρφωση σχετικών με το θέμα επαγγελματιών (κοινωνικών λειτουργών, ψυχολόγων, ιατρών, δικαστών, δικηγόρων, αστυνομικών)
- Θεσμοθέτηση υπηρεσιών αντιμετώπισης όλων των πτυχών του προβλήματος (θύματος, θύτη, συμβουλευτικής, φιλοξενίας, αποκατάστασης, επανένταξης κ.λ.π)
- Ειδική έμφαση στις κοινωνικές κατηγορίες υψηλού κινδύνου (π.χ. λαθρομετανάστριες, κοινωνικά αποκλεισμένες, άνεργες κ.λ.π.) καθώς και υλοποίηση ενημερωτικών προγραμμάτων στις χώρες προέλευσης
- Καταγραφή των ήδη υπαρχόντων δομών υποδοχής συμβουλευτικής και προσωρινής φιλοξενίας γυναικών-θυμάτων βίας. (Δημιουργία και επέκτασή τους σε πανελλαδική κλίμακα, σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και με διάφορες εθελοντικές οργανώσεις)
- Προγράμματα ενημέρωσης παιδιών και γονέων
- Προγράμματα ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών
- Εκδοση ενημερωτικού υλικού
- Νομοθετική αναγνώριση των διάφορων μορφών βίας (ενδο-οικογενειακή βία, συζυγικός βιασμός, σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας, διακίνηση και εμπορία με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση και τη «μαύρη εργασία», σεξουαλική επίθεση-βιασμός κ.λ.π.)

- Κάλυψη των νομοθετικών κενών
- Θέσπιση νέων θεσμών (Οικογενειακό Δικαστήριο, προστασία μαρτύρων, χρήση οπτικοακουστικών μέσων στα δικαστήρια)
- Έρευνες– μελέτες του φαινομένου και της έκτασής του
- Θεσμικές παρεμβάσεις για τη ρύθμιση θεμάτων όπως:
- Δημοσίευση ροζ αγγελιών
- Χρήση κινητών τηλεφώνων τύπου B-Free
- Θέσπιση διεθνών συμβάσεων και κανόνων για την οριοθέτηση της λειτουργίας και χρήσης του Internet
- Αξιοποίηση του νομικού πλαισίου για το «ζέπλυμα» χρήματος σε ότι αφορά στην κατάσχεση περιουσιακών στοιχείων που προέρχονται από τη σεξουαλική εκμετάλλευση γυναικών

Τέλος, σύμφωνα με την Πρώτη Εθνική Έκθεση της Ελλάδας, (2004) σχετικά με τα κείμενα του Νόμου για την ενδο-οικογενειακή βία, οι διατάξεις που αφορούν στην τιμωρία και στα αστικά δικαιώματα είναι σημαντικές, διότι αποτελούν το νομοθετικό πλαίσιο που δίνει την δυνατότητα στον αστυνομικό και στον δικαστή (τόσο του ποινικού όσο και του αστικού δικαστηρίου) να παρέμβει νόμιμα, σε περίπτωση που κρίνεται αναγκαίο, όταν παραβιάζεται ο ισχύων κανόνας δικαίου.

Εξαιτίας όμως του γεγονότος ότι, ο όρος «βία κατά των γυναικών» απουσιάζει από τον ελληνικό Ποινικό Κώδικα, δημιουργούνται διάφορα προβλήματα, που γίνονται ιδιαίτερα αισθητά στις περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας, τα οποία συνοψίζουμε παρακάτω:

- Επειδή κατά κανόνα λαμβάνεται υπόψη μόνο η σωματική βία που προσβάλλει τη ζωή ή τη σωματική ακεραιότητα του ατόμου, δεν διώκεται ποινικά ο δράστης της ψυχολογικής βίας και των ψυχικών τραυμάτων που δημιουργούνται από τη λεκτική βία ή από άλλες παρενοχλήσεις
- Η ενδοοικογενειακή βία δεν ανήκει στις καταστάσεις που δίνουν δικαίωμα στην παρέμβαση της δικαιοσύνης παρά το γεγονός ότι, σύμφωνα με τις νέες διατάξεις του Οικογενειακού Δικαίου γίνεται προσπάθεια δημιουργίας ισότιμων σχέσεων των δύο φύλων στα πλαίσια του γάμου
- Η απουσία του όρου έχει δυσμενείς συνέπειες και στον τομέα της παροχής προστασίας εκ μέρους της αστυνομίας. Λόγω ανύπαρκτου νομικού πλαισίου δεν είναι δυνατή ούτε η δικαστική, ούτε η αστυνομική παρέμβαση.

1.3.δ. Πως εξηγείται η ενδοοικογενειακή βία υπό το πρίσμα συμπεριφοριστικών επιστημών

Στην συνέχεια θα αναφερθούμε σε μια ανασκόπηση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας, υπό το πρίσμα τριών συμπεριφοριστικών επιστημών. Σύμφωνα λοιπόν με μια γενική περιληπτική σύνοψη, «η ενδοοικογενειακή βία» που συχνά αναφέρεται ως συντροφική/ συζυγική κακοποίηση ή επίθεση έχει οριστεί σαν την βία μεταξύ ενηλίκων που είναι στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους, ανεξαρτήτως της οικογενειακής τους κατάστασης, του τρόπου διαβίωσής τους ή του σεξουαλικού προσανατολισμού τους. Η βία αυτή περιλαμβάνει ελάχιστονες επιθετικές πράξεις, όπως το να πετάξεις, να σπρώξεις και να χαστουκίσεις τον άλλον, όσο και μείζονες επιθετικές πράξεις, όπως το να δαγκώσεις ή να εξαναγκάσεις κάποιον να κάνετε σεξ, να τον απειλείς με ένα δολοφονικό όπλο ή να διαπράττεις ανθρωποκτονία. Τα ποσοστά της κακοποίησης, υπό οποιαδήποτε μορφή και ανεξαρτήτως ηλικίας είναι πολύ περισσότερα για τις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες». (Reid, 1998).

Η ενδοοικογενειακή βία από την άποψη των ανθρωπολόγων έχει μια μακροχρόνια ιστορία, και στην Αμερικάνικη κουλτούρα αλλά και σε άλλες χώρες και πολιτισμούς. Το να είσαι στόχος συζυγικών επιθέσεων θεωρούνταν μερίδιο των γυναικών για χιλιάδες χρόνια. Η έρευνα του Walker, 1986 (www.home.midmaine.com) δείχνει ότι, οι γυναίκες που δεν είχαν κακοποιηθεί θεωρούνται τυχερές, αφού διδάσκονταν πως να συμπεριφέρονται, για να αποφεύγουν την βίαιη αντίδραση του συζύγου τους. Αυτή η παράδοση της ενδοοικογενειακής βίας, αναμειγμένη με κάποιες θρησκευτικές πεποιθήσεις καθώς και νόμιμα δικαιώματα που παραχωρούνταν στους άνδρες, ώστε να θεωρούνται υπεύθυνοι για τις πράξεις των γυναικών αλλά και των παιδιών τους, έγινε καθήκον των ανδρών να πειθαρχούν αυτούς που δεν υπακούουν. Εξ ου και ο κανόνας του αντίχειρα (βλ. αναλυτικότερα Κεφ. 1.3.α). Επομένως, όταν υφίσταται παραδοσιακά η νομιμοποιημένη υπεροχή των ανδρών δεν μας εκπλήσσει το γεγονός ότι η ενδοοικογενειακή βία είναι στενά συνδεδεμένη με την διάκριση ενάντια στις γυναίκες.

Τα πραγματικά επιτεύγματα των γυναικών στο να κερδίσουν την κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα, έχουν αποδείξει τις σχέσεις των γυναικών αμφότερα, μέσα και έξω από το σπίτι. Οι ομάδες των γυναικών έχουν φέρει αντιμέτωπους τους νομοθέτες, τους κρατικούς λειτουργούς, όπως και το ευρύ κοινό, ώστε να αναγνωρίσουν ότι η συζυγική βία/επίθεση και ο βιασμός είναι είδη ενδοοικογενειακής βίας, που ως γνωστόν υφίστανται σε όλες τις κοινωνικές θέσεις και όλες τις εθνικές και φυλετικές ομάδες στις Η.Π.Α.

Υπάρχει κάποιος κύκλος βίας που συμπεριλαμβάνεται στους ανθρώπους που διαπράττουν πράξεις βίας απέναντι στους συντρόφους/συζύγους τους κι αυτοί οι άνθρωποι είναι συχνά άτομα που

είχαν δεχτεί βία ή που έγιναν θεατές βίας ενάντια στις μητέρες τους, όταν ήταν παιδιά. Επιπλέον η αντίληψη ότι υπάρχει ένας κύκλος διαγενεακής βίας, όπου τα άτομα που κακοποιήθηκαν όταν υπήρξαν παιδιά, συχνά κακοποιούν τα δικά τους παιδιά ή τους συντρόφους/συζύγους τους. (Rossman et al, 2000).

Ωστόσο η κοινωνιολογία, αντιλαμβάνεται την ενδοοικογενειακή βία ως την δύναμη που επιδεινώνουν οι άνδρες πάνω στις γυναίκες καθώς και οι ενήλικες πάνω στα παιδιά. Συχνά τα θύματα των ενδοοικογενειακών συγκρούσεων κατηγορούν τους εαυτούς τους, όσον αφορά στην αιτία του συμβάντος ή γιατί νομίζουν ότι είναι υπαίτιες για την επιθετική συμπεριφορά του συντρόφου/συζύγου τους και γι'αυτό συχνά αναφέρονται ως «θύματα που αναλαμβάνουν την ευθύνη». Για αυτόν τον λόγο και οι θεωρητικοί της σύγκρουσης, υποστηρίζουν ότι τα θύματα που επιρρίπτουν το φταίξιμο πάνω τους είναι άλλη μια αντανάκλαση της δύναμης των ανδρών επί των γυναικών.

Η κοινωνιολογία μέσω της ενδοοικογενειακής βίας προσπαθεί να ενισχύσει την αυτοεκτίμηση των θυμάτων, γι' αυτό και πολλά παρεμβατικά προγράμματα σήμερα, αποφεύγουν να πληροφορούν τα θύματα για το τι να κάνουν. (Reid,1998).

Αντ' αυτού βοηθούν τα θύματα να αποτιμήσουν τις εσωτερικές τους δυνάμεις και τους εφοδιάζουν με πληροφορίες, σχετικά με προγράμματα ενημέρωσης και αποκατάστασης. Οι σύμβουλοι και οι θεραπευτές πιστεύουν ότι, τα θύματα δεν πρέπει να ψέγουν τους εαυτούς τους ή να συγχωρούν τους δράστες. Ενώ, όταν δουλεύουν με τους δράστες, τους ενθαρρύνουν να αποδεχτούν τις ευθύνες των πράξεών τους και να μάθουν να είναι εγγρατείς σε θέματα ισότητας των δύο φύλων και να μην χρησιμοποιούν επιθετικούς τρόπους όταν εκφράζουν/εξωτερικεύουν τα αισθήματά τους. (Reid,1998).

1.3.ε Ερευνητικά στοιχεία από το χώρο της Ελλάδας και του εξωτερικού

Έρευνες που διεξήχθησαν κατά το 1975 και 1985 έδειξαν ότι, ένα πραγματικό μερίδιο, γύρω από το 1/3 των ζευγαριών που ζουν στην Αμερική έχουν βιώσει μία ή και περισσότερες σωματικές επιθέσεις, από τον σύντροφο /σύζυγό τους, κατά την διάρκεια του γάμου τους. (Rossman et al, 2000).

Η συγκεκριμένη μελέτη, όπως και άλλες βοήθηθηκαν από την χρήση των κλιμάκων τακτικών σύγκρουσης (CTS,Straus,1979,1990), οι οποίες αναθεωρήθηκαν πρόσφατα και επεκτάθηκαν, ώστε να περιλαμβάνουν μια σύγχρονη εκδοχή της επιθετικότητας των γονέων απέναντι στα παιδιά τους. Έτσι, ενώ αρχικά αυτές που κινδύνευαν περισσότερο να κακοποιηθούν από τους βίαιους συντρόφους/ συζύγους τους ήταν οι γυναίκες, στην πορεία κατέστη σαφές ότι, τα παιδιά είχαν επίσης αυξημένο κίνδυνο να κακοποιηθούν σωματικά, όταν έμεναν σε σπίτια που οι μητέρες τους κακοποιούνταν. Η άνωθεν επιβεβαιωμένη έρευνα, που αφορούσε στην ενδοοικογενειακή βία, έδειξε ότι, η πιθανότητα της παιδικής κακοποίησης από έναν βίαιο σύντροφο/ σύζυγο αυξάνεται από το 5% όταν υπάρχει ένα μόνο βίαιο συζυγικό συμβάν σε πάνω από το 90%, όταν υφίστανται 50 ή και παραπάνω βίαιες συζυγικές πράξεις. (Rossman et al,2000).

Επιπλέον, κάποιες επιπρόσθετες έρευνες που διενεργήθηκαν την ίδια περίοδο αναφέρουν συμπερασματικά τα παρακάτω:

- Μη θανατηφόρες συζυγικές-συντροφικές επιθέσεις συμβαίνουν σε περίπου 1 στα 6 σπίτια στις Η.Π.Α κάθε χρόνο
- Περίπου 2 εκατομμύρια γυναίκες τραυματίζονται σοβαρά από τους συντρόφους τους, στις Η.Π.Α κάθε χρόνο
- 16.595 θάνατοι γυναικών είναι απόρροια ανθρωποκτονίας, που οφείλονταν στον σύντροφο-σύζυγό τους, νυν ή και πρώην
- Τέλος, οι ανύπαντρες γυναίκες κατά την διάρκεια ραντεβού ή συμβίωσης, όπως και οι διαζευγμένες με απόφαση δικαστηρίου ή όσες γυναίκες έχουν διακόψει την σχέση που διατηρούσαν, θεωρείται ότι είναι περισσότερο πιθανό να υποστούν σοβαρό τραυματισμό από τους νυν ή και πρώην συντρόφους-συζύγους τους, σε σχέση με τις ξαναπαντρεμένες (Reid,1998)

Νεότερες μελέτες κάποιων ερευνητών ανέδειξαν και άλλη μια πιθανότητα, ότι δηλαδή η προβληματική συμπεριφορά των παιδιών, ίσως ενδυναμώνεται από την θέαση και μόνο της κακοποίησης των μητέρων τους.

Οι εκτιμήσεις που παρείχαν οι ανωτέρω έρευνες έχουν θετικά αλλά και αρνητικά στοιχεία. Τα θετικά είναι ότι έγινε μια διερεύνηση της συχνότητας των βίαιων συγκρούσεων που λάμβαναν χώρα μεταξύ των συντρόφων/συζύγων, μέσω της χρήσης των κλιμάκων τακτικών σύγκρουσης (CTS). Κατά τα ευρήματα των παραπάνω ερευνών, η σωματική επιθετικότητα των τακτικών σύγκρουσης, ορίζονταν ξεκάθαρα ως αυτή που περιλαμβάνει σπρωξίματα ή πιο σοβαρές μορφές διαπροσωπικής επιθετικότητας, όπως δαγκωματιές.

Ένα επιπλέον πλεονέκτημα των ερευνών αυτών είναι ότι αποτελούν προϊόντα τηλεφωνικής επικοινωνίας, που σημαίνει ότι κάποια δείγματα πληθυσμού (π.χ υψηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα είναι αντιπροσωπευτικά. Βέβαια αυτά τα στρώματα είναι λιγότερο πιθανό να έρθουν σε υπηρεσίες που θα αφορούν την ενδοοικογενειακή βία ή σε υπηρεσίες παιδικής προστασίας και γι' αυτό είναι υπό-εκπροσωπούμενες.

Επίσης, οι τηλεφωνικές έρευνες έχουν το μειονέκτημα του να χαθούν δείγματα του πληθυσμού, όπως αυτοί που δεν συμφωνούν να συμμετάσχουν ή αυτοί που δεν έχουν τηλέφωνο. Ένα συνακόλουθο μειονέκτημα είναι ότι οι έρευνες βασίζονται σε αναφορές του κάθε συντρόφου για τον εαυτό του και τον σύντροφο/σύζυγό του και όχι από τρίτα πρόσωπα, γεγονός που τις καθιστά μη αντικειμενικές, καθώς δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε, αν το άτομο με το οποίο πραγματοποιήθηκε η τηλεφωνική συνδιάλεξη έλεγε την αλήθεια ή προσπαθούσε να προστατεύσει τον εαυτό του από τυχόν εμπλοκές με τις εκάστοτε υπηρεσίες που αναλαμβάνουν την διευθέτηση τέτοιων ζητημάτων.

Από την άλλη πλευρά, συμπεριφορές που είναι λιγότερο κοινωνικά αποδεκτές, όπως η ενδοοικογενειακή βία θεωρούνται λιγότερο πιθανές να αναφερθούν, εννοώντας ότι ακόμα και αυτές οι υποκειμενικές αναφορές είναι πιθανό να υποτιμηθούν, ως συμβάντα.

Παρά ταύτα, οι τηλεφωνικές έρευνες είναι μια κριτική πηγή πληροφοριών, γύρω από την βία μεταξύ των ζευγαριών στις Η.Π.Α και επίσης τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών δεν διαφέρουν και πολύ από αυτές που γίνονται στις ατομικές συνεντεύξεις.

Το 1994, σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία των Η.Π.Α, για την παιδική κακοποίηση, σε ένα πλήθος 48 περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, υπήρξε μια εκτίμηση ότι 2,9 εκατομμύρια παιδιά αναφέρθηκαν ως θύματα παιδικής κακοποίησης και παραμέλησης. Το μειονέκτημα της έρευνας είναι ότι δεν γνωρίζουμε την αναλογία των περιπτώσεων στις οποίες η κακομεταχείριση συνδέονταν με την συζυγική κακοποίηση ή το ότι δεν γνωρίζουμε γενικότερα τον αριθμό των περιπτώσεων, όπου οι αναφορές άλλου είδους κακοποίησης λάμβανε χώρα στο περιεχόμενο της συζυγικής βίας ή όπου η συζυγική βία υπήρχε χωρίς την ύπαρξη παιδικής κακοποίησης.

Εντούτοις, ένα πιθανό πλεονέκτημα είναι ότι τυπικά τα στατιστικά στοιχεία δεν βασίζονται σε προσωπικές αναφορές. (Rossman et al,2000).

Ακολούθως υπάρχουν άλλοι δύο τύποι ερευνητικών δεδομένων, που σχετίζονται με την ευημερία των παιδιών, όπως τα ιατρικά αρχεία, που δείχνουν ότι περίπου το 50% των βίαιων συζύγων χτυπούν τις επίτοικες συζύγους τους, με αποτέλεσμα να υπάρχει υψηλός κίνδυνος να γεννηθούν ελλιποβαρή παιδιά και ακόμα μεγαλύτερος κίνδυνος να γεννηθούν παιδιά με κάποιο πρόβλημα ή κουσούρι. (Rossman et al, 2000).

Επιπλέον, δεδομένα που υπάρχουν στα αρχεία των αστυνομικών τμημάτων, αναφορικά με τηλεφωνήματα που έχουν δεχτεί για καταγγελία ενδοοικογενειακής βίας από πέντε μεγάλες πόλεις των Η.Π.Α, αποδεικνύουν ότι πάνω από 2.000 περιπτώσεις, των κακοποιημένων συζύγων είχαν πολύ μεγάλες πιθανότητες να έχουν παιδιά που στην πορεία της ζωής τους θα ασκήσουν κάποιου είδους βίαιη συμπεριφορά, καθώς και ότι, οι κακοποιημένες σύζυγοι θα έχουν μια σημαντικά υψηλή αναλογία παιδιών, που η ηλικία τους δεν θα ξεπερνά τα πέντε έτη, καθώς και παιδιών που πιθανότατα θα ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. (Rossman et al, 2000).

Επιπλέον, σε μια πρωτότυπη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Βόρειο Αγγλία, δόθηκε σε 500 έγκυες γυναίκες να απαντήσουν σε ένα ερωτηματολόγιο κατά την πρώτη επίσκεψή τους στο γυναικολόγο, αξίζει να σημειωθεί ότι, η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε από τις γυναίκες χωρίς την παρουσία των συζύγων τους και με την ένδειξη ότι ήταν εμπιστευτικά.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις διεξήχθησαν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- ✓ Οι γυναίκες που ήταν μόνες τους και αυτές που είχαν έναν σύντροφο αλλά δεν ήταν παντρεμένες διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο να κακοποιηθούν στο σπίτι τους
- ✓ Οι ηλικίες των γυναικών που κακοποιήθηκαν κυμαίνονταν μεταξύ 26 και 30 χρόνων. Τα χτυπήματα με γροθιές και τα χαστουκίσματα ήταν οι πιο συχνοί τρόποι άσκησης σωματικής βίας. Σε 11 γυναίκες χρησιμοποιήθηκε όπλο, σε 11 υπήρξαν σοβαρά εγκαύματα και σε 6 παρέμειναν μόνιμες βλάβες
- ✓ Το 3,4% των γυναικών είχαν κακοποιηθεί κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης για την οποία είχαν επισκεφτεί το γιατρό και έλαβαν μέρος στην έρευνα.
- ✓ Το 10% των γυναικών που είχαν υποστεί βία στο σπίτι, είχαν υποχρεωθεί να έχουν σεξουαλική επαφή χωρίς την θέλησή τους. Μία γυναίκα ανέφερε ότι αυτός που την υποχρέωσε για σεξουαλική επαφή χωρίς τη θέλησή της ήταν ο αδερφός της, ενώ για μία άλλη, ανέφερε ότι, ήταν κάποιος στενός συγγενής της

- ✓ Από το σύνολο των γυναικών, 1 στις 6 δήλωσε ότι είχε υποστεί βία στο σπίτι της, σε κάποια φάση της ζωής της (<http://www.medlook.net>)

Ακολούθως στατιστικά στοιχεία που απορρέουν από χώρες του εξωτερικού και πιο συγκεκριμένα, στις Η.Π.Α αναφέρουν ότι:

- Σύμφωνα με το FBI κάθε 15 δευτερόλεπτα, μία γυναίκα κακοποιείται
- Η βία στην οικογένεια συνήθως δεν αφορά μόνο ένα περιστατικό, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις έχει μεγάλη διάρκεια (Έρευνα για την οικογενειακή και σεξουαλική κακοποίηση από το αμερικανικό ινστιτούτο δικαιοσύνης και το γραφείο στατιστικών μελετών του αμερικανικού Υπουργείου Δικαιοσύνη (Ιούλιος 1996)
- Σχεδόν το 50% των άστεγων γυναικών και κοριτσιών, βρίσκονται στους δρόμους επειδή ζούσαν καθημερινά περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας (Έκθεση του 1998 για τα καταφύγια των αστέγων)
- Το 50% των γυναικών κακοποιείται τουλάχιστον μία φορά κατά την διάρκεια του γάμου τους
- Το 31% των θυμάτων υποστηρίζουν πως το άτομο που τις κακοποίησε ήταν άγνωστος σ' αυτές ενώ, περίπου το 28% ήταν οι σύζυγοι ή το αγόρι τους. Το 35% αυτών ήταν γνωστοί σ' αυτές και το υπόλοιπο 5% αναφέρεται σε άλλα συγγενικά πρόσωπα
- Οι γυναίκες είναι δέκα φορές περισσότερες περιπτώσεων βίας. Κάθε χρόνο οι γυναίκες αντιμετωπίζουν 572.032 περιπτώσεις βίας ενώ, οι άνδρες στο ίδιο διάστημα μόλις 48.983.

Σύμφωνα με τις αστυνομικές αρχές του Μίσιγκαν, μια γυναίκα σκοτώνεται από τον σύντροφό της ή τον πρώην σύντροφό της κάθε πέντε μέρες. Στην ίδια πόλη, το 75% των γυναικών σκοτώνονται από τους συντρόφους τους μόλις τελειώσει η σχέση τους ή καθώς τελειώνει αυτή. (<http://news.pathfinder.gr>)

Στη Γαλλία περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας έδειξαν ότι:

- ✓ Κάθε μήνα έξι γυναίκες πεθαίνουν σε περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας
- ✓ Η συζυγική βία αποτελεί μία από τις κύριες αιτίες θανάτου των γυναικών από ανθρωποκτονία, ενώ εξίσου καταστροφικές είναι και οι επαναλαμβανόμενες ψυχολογικές και φραστικές βιαιότητες (οι προσβολές, ο συναισθηματικός εκβιασμός κ.λ.π.)
- ✓ Μία στις δέκα γυναίκες πέφτει θύμα συζυγικής βίας

- ✓ Σύμφωνα με τις τελευταίες στατιστικές στη Γαλλία, οι γυναίκες που καταφεύγουν για βοήθεια στα κέντρα υποδοχής, είναι πολύ νεότερες σε σχέση με το παρελθόν
- ✓ Το παραπάνω σημαίνει ότι εξηγούνται γρηγορότερα και δεν υπομένουν την κακοποίηση πολλά χρόνια μέχρι να αντιδράσουν (<http://news.pathfinder.gr>)

Στατιστικές έρευνες υπάρχουν και για την Μεγάλη Βρετανία, σύμφωνα με τις οποίες εξάγονται τα παρακάτω συμπεράσματα:

- Στα αστυνομικά τμήματα της Μ. Βρετανίας, καταγράφεται καθημερινά μία καταγγελία για ενδοοικογενειακή βία το λεπτό, όπου στην πλειονότητά τους θύματα είναι γυναίκες. (Πρόγραμμα κοινωνικών και οικονομικών ερευνών, 28 Σεπτεμβρίου 2000)
- Σχεδόν το 50% των γυναικών που έχουν δολοφονηθεί στην Αγγλία και την Ουαλία, σκοτώθηκαν είτε από τον πρώην είτε από τον νυν ερωτικό τους σύντροφο, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες δεν ξεπερνά το 6% (Στατιστικά στοιχεία ανθρωποκτονιών, την περίοδο 1990-1994 από την Women's Aid Federation της Αγγλίας) (<http://news.pathfinder.gr>)

Οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα σχετικά με το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας είναι ελάχιστες καθότι μέχρι και το έτος 2000 δεν υπήρχε χρηματοδότηση ερευνών από το Κράτος. Ένας άλλος δυσμενής παράγοντας είναι και το ότι δεν έχουμε συγκεντρώσει αρκετά στοιχεία σχετικά με το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας, επειδή δεν πραγματοποιείται συστηματική καταγραφή της βίας κατά των γυναικών εξαιτίας τόσο της έλλειψης κατάλληλης νομοθεσίας, όσο και του ειδικού κονδυλίου.

Ωστόσο, την τελευταία δεκαετία, το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) πραγματοποίησε, δύο σημαντικές έρευνες, μία για την ενδοοικογενειακή βία (2003) και μία για τη σεξουαλική παρενόχληση (2004). Άλλες πηγές ερευνών αποτελούν και δύο έρευνες που διεξήχθησαν από το Εργαστήριο Μελέτης και Προαγωγής Συμπεριφορών Υγείας και Ασφάλειας του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι. Κρήτης.

Η έρευνα του Κ.Ε.Θ.Ι. αποτελεί την πρώτη προσπάθεια καταγραφής του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας, όπου δράστης είναι ο σύζυγος ή ο σύντροφος του θύματος. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 1200 γυναικών ηλικίας 18-60 ετών, 56% των οποίων δήλωσαν ότι έχουν υποστεί βία λεκτική ή/και ψυχολογική, ενώ για το 56,2% από αυτές η βία διαρκούσε επί 10 και πλέον έτη. Όσο για τις γυναίκες οι οποίες δήλωσαν ότι είναι θύματα σωματικής βίας, το 37,6%

κατήγγειλε βαριές σωματικές βλάβες, το 33,7% ελαφρές σωματικές βλάβες και το 30,8% ότι έχει υποστεί σεξουαλική βία. (Αρτινοπούλου & Φαρσεδάκης, 2003).

Σύμφωνα με την συγκεκριμένη έρευνα, τα περιστατικά βίας δεν είναι συνέπεια χρήσης αλκοόλ ή άλλων τοξικών ουσιών. Σχετικά με την βία που είχαν υποστεί τα θύματα στο παρελθόν, το 26,3% των θυμάτων που συμβιώνουν με έναν βίαιο άντρα, δήλωσαν ότι υπήρξαν μάρτυρες της βίας μεταξύ των γονιών τους και 29,2% από αυτές υπήρξαν θύματα ενδοοικογενειακής βίας κατά την παιδική τους ηλικία.

Αναφορικά με τις μελέτες που πραγματοποιήθηκαν από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι. Κρήτης, με ερευνητικό αντικείμενο: α) τις συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης σε ενήλικα ζευγάρια: ένα υπόδειγμα με ερμηνευτικό παράγοντα τον τρόπο ζωής και β) την πρακτική εφαρμογή του τρόπου ζωής σε σχέση με την επιθετικότητα και τη βία στα ζευγάρια που συμβιώνουν στην Ελλάδα.

Από την πρώτη έρευνα προέκυψε ότι κυρίαρχη μορφή βίας είναι η συναισθηματική/ψυχολογική κακοποίηση που ασκείται και από τους δυο συντρόφους σε υψηλές επιδόσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι ανέφεραν ως συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης που αντιμετώπισαν από τους συντρόφους τους αλλά και που οι ίδιοι άσκησαν απέναντι σε αυτούς/αυτές, τις *γκρίνιες* και τα *παράπονα* (π.χ. για τα οικονομικά, τις δραστηριότητες κ.λ.π.) σε ποσοστό 34,6% και 29,9% αντίστοιχα και την *επίκληση στο συναίσθημα μετά από σύγκρουση ή καυγά* (π.χ. κλάμα, μετάνοια, δώρα, αλλαγή συμπεριφοράς κ.λ.π.) σε ποσοστό 29,1% και 26,3% αντίστοιχα.

Ακολούθησαν, η *απόδοση κατηγοριών, ευθυνών, ενοχών* (π.χ. για λάθη, παραλείψεις, λογαριασμούς κ.λ.π.) σε ποσοστό της τάξης του 22% και 16,8% αντιστοίχως. Ενώ, αναφέρθηκε, η *αγάπη, τρυφερότητα υπό όρους* (π.χ. «αν κάνεις αυτό που θέλω, θα σε αγαπάω» κ.λ.π.) σε ποσοστό που άγγιζε το 13,8% και 10,7% αντιστοίχως. (Γζαμαλούκα και συν., 2006).

Ομοίως, η δεύτερη έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με Πανεπιστήμια του εξωτερικού, κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα (με επικρατούσα την συναισθηματική/ψυχολογική κακοποίηση μεταξύ των ζευγαριών), όπου σε ποσοστό 26,5% οι ερωτώμενοι ανέφεραν τις φωνές και τις βρισιές που ασκούσαν ο ένας απέναντι στον άλλον, 71% δήλωσε τις λογομαχίες και τα παράπονα απέναντι στο σύντροφό του/της. Επίσης, ένα ποσοστό της τάξης του 17% των ερωτηθέντων υπέδειξε ως μορφή βίας τις σπρωξιές, τα τσιμπήματα και τις γρατζουνιές εναντίον του συντρόφου του/της. (Γζαμαλούκα et al, 2006).

Επίσης, κάποια άλλα πορίσματα ερευνών δείχνουν ότι:

- Μία στις δύο γυναίκες που δολοφονούνται κάθε χρόνο είναι θύματα τωρινού ή πρώην συντρόφου τους, ενώ μία στις πέντε γυναίκες έχει υπάρξει θύμα ξυλοδαρμού, τουλάχιστον μία φορά, από τον άνδρα της.

-Οι άνδρες που κακοποιούν τις γυναίκες τους ανήκουν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Ωστόσο στοιχεία του Κέντρου Υποδοχής Κακοποιημένων Γυναικών Αθήνας αποδεικνύουν ότι, οι απόφοιτοι τεχνολογικής εκπαίδευσης καταλαμβάνουν τα πρωτεια όσον αφορά στις σωματικές κακοποιήσεις, σε ποσοστό που αγγίζει σχεδόν το 100%, ακολουθούν της πανεπιστημιακής με ποσοστό της τάξης του 78,9% ενώ μόνο το 6% των γυναικών θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας καταγγέλλουν την κακοποίησή τους στην αστυνομία. (<http://news.pathfinder.gr>)

Η συμπεριφορά του δράστη, σύμφωνα με την έκθεση της έρευνας αποδίδεται κατεξοχήν σε κοινωνικά αίτια, με ελάχιστες εξαιρέσεις να οφείλεται σε ψυχοπαθολογικά αίτια.

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι οι γυναίκες θύματα της ενδοοικογενειακής βίας προσπαθούν με κάθε τρόπο να ξεφύγουν από αυτό το βιάσανο, δυστυχώς όμως πολλές φορές αυτό δεν είναι εφικτό με αποτέλεσμα να αυτό-απομονώνονται και να κυριεύονται από αισθήματα ντροπής και ενοχής ρίχνοντας την ευθύνη για ό,τι κι αν τους συμβαίνει πάνω τους.

Αυτό που ενδείκνυται σε περιπτώσεις που γνωρίζουμε γυναίκες που κακοποιούνται είναι να τις ενθαρρύνουμε και να τις προτρέψουμε να σταματήσουν να ζουν μέσα σε αυτόν τον καθημερινό εφιάλη, υπό το πρίσμα της «θυματοποίησής» τους. Πρέπει να τις βοηθήσουμε να καταλάβουν ότι θα είναι σωτήριο να πάρουν άμεσα την απόφαση να απευθυνθούν σε κάποιους ειδικούς για υποστήριξη και πληροφόρηση αλλά και στην αστυνομία. Ακόμα και στην περίπτωση που οι αστυνομικοί τις συμβουλέψουν να μην προχωρήσουν και να συμβιβαστούν με τον σύζυγό τους (διότι έχουν καταγραφεί πολλά τέτοια περιστατικά), οφείλουμε να τις ωθήσουμε να μην το δεχτούν. Άλλωστε το πρόβλημα δεν λύνεται σχεδόν ποτέ από μόνο του. (<http://news.pathfinder.gr>)

Τα αποτελέσματα των ερευνών αποδεικνύουν ότι, η κακοποίηση δεν οφείλεται στη φτώχεια και την ανεργία, οι άνδρες που κακοποιούν τις γυναίκες τους ανήκουν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Απλώς αυτοί που ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, έχουν τον τρόπο να καλύπτονται.

Επίσης, είναι ερευνητικά αποδεδειγμένο ότι, οι γυναίκες δεν κακοποιούνται μόνο από άνδρες που πίνουν ή έχουν πρόβλημα αλκοολισμού. Ούτε βέβαια, όλοι οι άνδρες που πίνουν κακοποιούν τις συντρόφους τους. Το ποτό προσφέρει απλώς ένα καλό άλλοθι για να απαλλαγούν

από την ευθύνη τους. Αξιοσημείωτο είναι πάντως ότι αν κάποιος μεθυσμένος κάνει οποιαδήποτε άλλη εγκληματική πράξη δεν απαλλάσσεται αλλά τιμωρείται από τον νόμο. (Από την εισπρατεία κατά της βίας στην οικογένεια της Γενικής Γραμματείας Ισότητας). (<http://news.pathfinder.gr>).

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΒΙΩΜΑΤΩΝ ΕΝΔΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΒΙΑΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

2.1. Ατομικοί παράγοντες

Πλήθος ερευνών έχει αναφέρει ότι η ενδογονεϊκή βία είναι δυνατόν να αποβεί ιδιαίτερα επιζήμια για τα παιδιά. Το ερευνητικό πεδίο που έχει ασχοληθεί με τον τομέα της ενδογονεϊκής βίας έχει αποδείξει ξεκάθαρα την δυσμενή επίδραση της ενδογονεϊκής βίας στα παιδιά. Είναι σημαντικό όμως να αναφέρουμε ότι το κάθε παιδί που βιώνει ως μάρτυρας ενδογονεϊκή βία αντιδρά με διαφορετικό τρόπο και έτσι εύλογα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η σχέση ανάμεσα στην παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας και στις συνέπειες που η ίδια επιφέρει σε ένα παιδί μπορεί να γίνει ταυτόχρονα σύνθετη και πολύπλοκη. (Hester et al, 2004).

Μια σειρά από προσωπικούς -και γενικότερα σχετικούς με το θέμα της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας- παράγοντες διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σχετικά με το πώς και σε ποιό βαθμό θα επηρεαστεί κάθε παιδί ξεχωριστά. (Kelly, 1996).

Οι συγκεκριμένοι παράγοντες που συνήθως στο πεδίο της έρευνας προσδιορίζονται ως «μεταβλητές συσχέτισης» συχνά αναφέρονται ως «προστατευτικοί» και «ευπαθείς» και καθορίζουν ανάλογα τον βαθμό επίδρασης και παράλληλα μπορεί να βελτιώσουν ή να χειροτερέψουν την ανταπόκριση των παιδιών υπό συνθήκες ενδογονεϊκής βίας. (Moore et al, 1993).

Οι παράγοντες αυτοί, οι οποίοι καθορίζουν την επίδραση του συγκεκριμένου είδους βίας στα παιδιά και το πόσο επιβλαβής μπορεί να αποδειχτεί στην πραγματικότητα η ύπαρξη βίας στο οικογενειακό περιβάλλον, όσον αφορά στις αντιλήψεις τους, στις αντιδράσεις τους και γενικότερα στην συμπεριφορά τους και στον ψυχολογικό τους κόσμο τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα, (Hester et al, 2004) έγκεινται κυρίως στα αναπτυξιακά επίπεδα, το κοινωνικο-οικονομικό προφίλ της οικογένειας, τη φυσική και ψυχολογική κατάσταση του κάθε παιδιού και σε άλλους παράγοντες τους οποίους συνοψίζουμε παρακάτω:

- Φύλο
- Φυλή
- Κοινωνικο-οικονομικό προφίλ
- Κουλτούρα
- Θρησκείμα

- Συναισθηματική/φυσική ανάπτυξη του παιδιού
- Θέματα που αφορούν αναπηρία
- Θέματα που αναφέρονται στην σεξουαλικότητα
- Ο ρόλος του παιδιού και η θέση του στην οικογένεια (Οικογενειακός αστερισμός)
- Η σχέση του παιδιού με τους γονείς του
- Η σχέση του παιδιού με τα αμφιθαλή αδέρφια του
- Οι σχέσεις του παιδιού έξω από το οικογενειακό περιβάλλον (συμπεριλαμβανομένων των συνομηλίκων, άλλων ενηλίκων και άλλων μελών της οικογένειας)
- Τον βαθμό του μητρικού στρες
- Τη συχνότητα και το είδος της βίας
- Την διάρκεια έκθεσης στη βία

2.1.1. Η ηλικία ως παράγοντας επίδρασης

Ο ηλικιακός παράγοντας θεωρείται εξέχουσας σημασίας καθότι διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά είναι ικανά ή όχι να κατανοήσουν τις εμπειρίες τους και την προοπτική τους ώστε να εκφράσουν τον κίνδυνο ή την ανησυχία τους, χωρίς όμως να αγνοήσουμε το γεγονός ότι η ηλικία ως παράγοντας ενέχει δυσκολίες όσον αφορά στην αξιολόγηση και την πολυπλοκότητα επίδρασής της.

Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, είναι πιθανόν να εμφανίσουν σωματικά συμπτώματα όπως ανησυχία, πόνους στην κοιλιακή χώρα, νυχτερινή ενούρηση και διαταραχές ύπνου. Ενώ τα παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας, φαίνεται ότι επηρεάζονται περισσότερο από την βίωση ενδογονεϊκής βίας και εξαιτίας της ηλικίας τους, είναι πλέον ικανά να εκφράσουν τον φόβο και την ανησυχία τους μέσα από την γενικότερη συμπεριφορά τους. (Sinclair, 1985). Οι έφηβοι ενδέχεται να στραφούν στα ναρκωτικά, στην τέλεση γάμου και σε εγκυμοσύνη σε νεαρή ηλικία (Sinclair, 1985) ή να αναμειχθούν σε εγκληματικές δραστηριότητες. (Jaffe et al, 1990).

Αρχικά, θα αναφερθούμε στην επίδραση της ενδογονεϊκής βίας κατά την εμβρυϊκή φάση, στα παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας και στη συνέχεια θα μιλήσουμε εκτενέστερα για τους εφήβους καθότι η συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα αποτελεί το αντικείμενο της έρευνάς μας.

Κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης

Πολλές γυναίκες υπόκεινται στη βία του συντρόφου τους ακόμη και κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης τους. Κάποιες ερευνητικές προσεγγίσεις αναφέρουν ότι το 20-42% των γυναικών βιώνει ενδοοικογενειακή βία για πρώτη φορά όταν κυοφορεί. (Australian Women's Safety Survey, 2000). Επίσης, μια μελέτη που πραγματοποιήθηκε στον Καναδά κατέληξε στο ότι οι γυναίκες που εγκυμονούσαν κινδύνευαν περισσότερο, όπως ακριβώς και οι άλλες κακοποιημένες γυναίκες, για να πουν ότι υπέστησαν πολύ σοβαρή βία την συγκεκριμένη περίοδο.

Κάποια σημαντικά στοιχεία πηγάζουν από τη μελέτη της Quinlivan J., (2000), η οποία εργάζεται με έφηβες εγκύους στη Δυτική Αυστραλία. Η ίδια υποστηρίζει ότι η κακοποίηση που βιώνουν οι ίδιες είναι πολύ πιο υψηλή απ' ότι η υπόλοιπη κοινότητα.

Στην έρευνα της, στην οποία χρησιμοποίησε ζώα ως υποκείμενα, βρήκε ότι τα μητρικά επίπεδα της ορμόνης του στρες (κορτιζόλης) αυξάνονται κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, με αποτέλεσμα την φτωχή ανάπτυξη του εμβρύου (η οποία σχετίζεται με την εκδήλωση μεταγενέστερων ασθενειών) και επιπλοκές στην ανάπτυξη του εγκεφάλου (καθυστέρηση στην ανάπτυξη, μείωση της ποσότητας μυελίνης του κεντρικού νευρικού συστήματος) όπου η ανεπάρκεια μυελίνης έχει συσχετιστεί με την ανάπτυξη συνδρόμου ADD στα παιδιά.

Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, στην κακοποίηση της εγκύου επίσης, οφείλεται η ανεπάρκεια κυττάρων στο εγέφαλο του εμβρύου και η αυξημένη ευπάθεια του σε τοξίνες και χημικά.

Εύκολα λοιπόν καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το να απομακρυνθεί μια εγκυμονούσα από ένα περιβάλλον στο οποίο βιώνει κακοποίηση είναι τόσο σημαντικό για το έμβρυο όσο κάθε άλλη πιθανή παρέμβαση της μοντέρνας μαιευτικής. (Quinlivan, 2000).

Βρεφική ηλικία

Τα βρέφη είναι συχνά άμεσα εμπλεκόμενα στα βίαια συμβάντα του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο μεγαλώνουν. Συχνά, χρησιμοποιούνται από τη μητέρα προκειμένου η ίδια να προστατευτεί, τραυματίζονται από αντικείμενα που μπορεί οι δυο σύντροφοι να πετάνε ο ένας στον άλλον κατά την διάρκεια μιας σύγκρουσης ή ακόμη και να κακοποιούνται τα ίδια σιωπηλώς προκειμένου ο βίαιος σύζυγος να τρομοκρατήσει ακόμη περισσότερο τη μητέρα.

Ακόμη κι αν τα ίδια τα βρέφη φαινομενικά είναι ξέγνοιαστα, στην πραγματικότητα είναι ευαίσθητα και διαισθητικά σε ότι έχει σχέση με το περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγαλώνουν και ειδικά στα συναισθήματα που προέρχονται από εκείνους που έχουν αναλάβει την φροντίδα τους (όπως άγχος, κατάθλιψη, φόβο ή επιθετική διάθεση). (Perry, 1997).

Επίσης σημαντική είναι και η επίδραση της ενδοοικογενειακής βίας που ασκείται, στον εγκέφαλο που αναπτύσσεται. Κατά τη γέννηση, ο εγκέφαλος του βρέφους αποτελεί το 25% του βάρους του εγκεφάλου ενός ενήλικα, φτάνοντας στο 66% όταν το ίδιο συμπληρώσει το πρώτο του έτος.

Ο εγκέφαλος που αναπτύσσεται είναι περισσότερο εύθραυστος όσον αφορά στη βίωση τραυματικών εμπειριών. Πρόσφατες έρευνες αποκαλύπτουν ότι η έκθεση σε έντονου βαθμού «τραύμα» είναι δυνατόν να προκαλέσει αλλαγές στη σύσταση του εγκεφάλου, οι οποίες πιθανότατα θα προκαλέσουν δυσκολίες σχετικά με την διαχείριση του άγχους αργότερα. (Perry, 1997)

Αυτό συμβαίνει ως εξής: Τα μειωμένα επίπεδα της ορμόνης κορτιζόλης αποτελούν μια φυσιολογική ανταπόκριση στο στρες στους ανθρώπους. Η συχνή και παρατεταμένη έκθεση σε υψηλά επίπεδα κορτιζόλης μπορούν να επηρεάσουν την ανάπτυξη ενός κύριου ρυθμιστή του στρες στον εγκέφαλο (Cynader, 1999), προκαλώντας είτε υπερδραστηριότητα του επανατροφοδοτικού συστήματος άγχους στον οργανισμό (το οποίο οδηγεί σε υπερ-επαγρύπνηση, χρόνιο φόβο και ανησυχία, αρνητική διάθεση και διαταραχές προσοχής) ή αντίθετα να το ατονήσει, οδηγώντας σε κατάθλιψη. (Margolin, 2000). Το χρόνιο στρες ενδέχεται να προκαλέσει κατάθλιψη και παράλληλα υπολειτουργία της ανοσοποιητικής λειτουργίας καθώς τα άλλα μέλη του σώματος επηρεάζονται από τον εγκέφαλο. (Coe, 1999).

Δεν μας εκπλήσσει λοιπόν το γεγονός ότι συχνά παρατηρούμε αλλαγές στην συμπεριφορά των βρεφών όπως ανησυχία, ευερεθιστότητα, διαταραχές ύπνου, φόβο ή ακόμη συχνές ασθένειες (Margolin, 2000).

Παιδική/Προσχολική ηλικία

Αρκετοί ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με το θέμα της ενδογονεϊκής βίας αλλά και με την παιδική ηλικία γενικότερα έχουν χαρακτηρίσει τα πρώτα χρόνια της ζωής του ατόμου ως τα χρόνια της μεγαλύτερης ευπάθειας- «ευθραυστότητας» καθότι τα παιδιά που διανύουν την συγκεκριμένη ηλικία, δεν είναι ικανά ακόμη να εκφράσουν τα συναισθήματα και γενικότερα την «φόρτιση» που απορρέει από την ύπαρξη βίας στο οικογενειακό περιβάλλον τους και έχουν μειωμένες ως ελάχιστες κοινωνικές δεξιότητες και μειωμένα αντανακλαστικά. Γι' αυτούς τους λόγους, οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας επηρεάζονται περισσότερο (McIntosh J., 2003) από ότι τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά που βιώνουν ενδογονεϊκή βία (Children and Domestic Violence: An information packet, 2004, www.doa.state.nc.us) ενώ υπάρχει σημαντική διαφορά σχετικά με το πώς επηρεάζονται τα παιδιά προσχολικής ηλικίας σε σχέση με τα παιδιά σχολικής

ηλικίας. Στις έρευνες των Alesi & Hearn (1984) και των Pfouts et al (1982) βρέθηκε ότι τα νεότερα παιδιά, κατά κύριο λόγο, αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα ως αποτέλεσμα της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας όπως: χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης και καθυστερημένη ανάπτυξη σε σχέση με τα παιδιά σχολικής ηλικίας. (Όπως οι μητέρες των παιδιών ανέφεραν σε ερωτηματολόγια στα οποία χρησιμοποιήθηκαν κλίμακες μέτρησης αυτοαντίληψης). (Hague et al, 1996)

Ενώ στην έρευνα των Holden & Ritchie (1991) βρέθηκε ότι τα νεότερα παιδιά (ηλικίας 2-5 ετών) αντιμετωπίζουν λιγότερα προβλήματα απ' ότι τα μεγαλύτερα παιδιά, γεγονός το οποίο ενδέχεται να οφείλεται στο ότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που βρίσκονταν στην προσχολική ηλικία είναι λιγότερο αντιληπτά από τους γονείς. (Rossman et al, 2000).

Επίσης, πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η πρώιμη έκθεση στην ενδογονεϊκή βία είναι πιθανόν να διαταράξει την μετέπειτα ομαλή προσαρμογή των παιδιών. (Manly et al, 2001)

Η ηλικία ενός παιδιού μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στο πως το ίδιο επηρεάζεται από την παρακολούθηση σκηνών ενδογονεϊκής βίας όπως και ως προς το τι συνέπειες θα φέρει σε αυτό η επίδραση της ενδογονεϊκής βίας. Παραδείγματος χάριν, ένα παιδί επτά χρονών μπορεί να βιώσει μια σύγκρουση ανάμεσα στους γονείς του μέσα στο σπίτι ως αποτέλεσμα φτωχών δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων, οι οποίες αναπτύχθηκαν από την έκθεσή του στις οικογενειακές συγκρούσεις κατά τα προηγούμενα χρόνια και έτσι μπορεί να ενεργήσει επιθετικά με έναν συνομήλικό του. (Hester et al, 2004).

Με άλλα λόγια, το παιδί μπορεί να είχε αντιδράσει διαφορετικά κάθε φορά που βίωσε την σύγκρουση ανάλογα με την ηλικία του, επειδή το παιδί των επτά χρόνων λόγω της ηλικίας του, θα μπορούσε να έχει ήδη συνάψει σχέσεις με συνομηλικούς του, σε αντίθεση με το παιδί των τριών ετών.

Αποτελέσματα ερευνών έχουν αποκαλύψει ότι υφίσταται μια αντίστροφη σχέση μεταξύ της ηλικίας και της συζυγικής βίας, προτείνοντας ότι τα παιδιά που είναι νεότερα μπορούν να διατρέξουν μεγαλύτερο κίνδυνο έκθεσης στις αυστηρότερες μορφές βίας. Όπως σημειώνεται σε μια μελέτη, προτείνεται ότι κατά την διάρκεια των αρχικών σταδίων του γάμου, όταν τα μικρά παιδιά είναι πιθανότερο να είναι στο σπίτι, τα ποσοστά συζυγικής βίας είναι ιδιαίτερα υψηλά.

Τα μικρά παιδιά μπορούν να εκτεθούν στη βία και σε ενδεχόμενο τραυματισμό εξαιτίας αντικειμένων που μπορεί να χρησιμοποιήσουν οι γονείς κατά την σύγκρουσή τους, εξαιτίας μη αναπτυγμένων αντανάκλαστικών για την αποφυγή τραυμάτων. (Hester et al, 2004).

Τέλος, τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία, είναι πιθανόν να παρουσιάσουν κυρίως ψυχοσωματικά προβλήματα όπως πόνους στο στομάχι,

διαταραχές ύπνου (στις οποίες συμπεριλαμβάνονται έλλειψη μνήμης, εφιάλτες, φόβο να κοιμηθούν μόνα τους, νυχτερινή ενούρηση), πονοκεφάλους, διάρροια, άσθμα και προβλήματα συμπεριφοράς. (Hester et al, 2004).

Πρώτη σχολική ηλικία

Κατά την φοίτηση των παιδιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση όπου πλέον τα παιδιά έχουν αναπτύξει περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες και προβαίνουν στην έκφραση των συναισθημάτων τους, ως απόρροια της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας μπορεί να παρατηρηθεί κυρίως από τους δασκάλους: Διάσπαση προσοχής, ελλιπής προετοιμασία για το σχολείο, έλλειψη αυτοσυγκέντρωσης και προβλήματα συμπεριφοράς. Επίσης μπορεί τα παιδιά αυτά να είναι περισσότερο θυμωμένα για την δυσμενή κατάσταση που βιώνουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον και να μην εμπιστεύονται εύκολα τους άλλους. (Hester et al, 2004).

Σύμφωνα με την έρευνα των Holden & Ritchie (1991), τα παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας ήταν πιθανό να αντιμετωπίσουν περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς σε σχέση με τα παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Εφηβική ηλικία

Πριν παρουσιάσουμε την επίδραση που ασκεί η βίωση ενδοοικογενειακής βίας στους εφήβους, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι έχουν πραγματοποιηθεί ελάχιστες έρευνες αναφορικά με το συγκεκριμένο θέμα. Όπως αναφέρεται στην διεθνή βιβλιογραφία, αυτό ίσως να οφείλεται στο ότι οι έφηβοι είναι περισσότερο ικανοί στο να αποφασίσουν για το που και με ποιον θα μείνουν, αν θα παραμείνουν δηλαδή στο οικογενειακό τους περιβάλλον ή αν θα επιλέξουν να εγκατασταθούν σε κάποιο καταφύγιο ή θα προτιμήσουν κάποια άλλη βραχυπρόθεσμη φιλοξενία. (π.χ. Στο σπίτι κάποιου συγγενή ή φίλου). (Hester et al, 2004). Αυτό αποδίδεται στο γεγονός ότι οι έφηβοι, εξαιτίας ακριβώς της ηλικίας τους και έχοντας εμπειρίες και γνώσεις, έχουν δημιουργήσει κάποια θεμελιώδη «δίχτυα». (Malos & Hague 1993).

Όπως είναι γνωστό η βία μέσα στην οικογένεια ξεινάει και είναι δυνατόν να επικρατήσει όταν τα παιδιά είναι ακόμη νέα, ενώ η φυγή από το οικογενειακό περιβάλλον είναι πιο δύσκολη για τις μητέρες των παιδιών. Όμως, από τη στιγμή που τα παιδιά είναι μεγαλύτερα, οι γυναίκες – θύματα ενδοοικογενειακής βίας και μητέρες των παιδιών που έχουν αποκτήσει, είναι πιο εύκολο να πάρουν την απόφαση να εγκαταλείψουν το οικογενειακό περιβάλλον ή να αποφασίσουν να επικοινωνήσουν με κάποια αρμόδια υπηρεσία.

Μια σημαντική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Σουηδία το 1977 (Weinhall, 1977) αναφέρεται στις εμπειρίες και τις αντιδράσεις των παιδιών που ζούσαν σε ένα περιβάλλον ενδοοικογενειακής βίας. Κατά την διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, η οποία είχε διάρκεια 4 έτη, πραγματοποιήθηκαν εις βάθος συνεντεύξεις 15 εφήβων ηλικίας 15 έως 16 ετών, -10 θηλέων και 5 αρρένων-. Όλοι οι έφηβοι ζούσαν υπό συνθήκες ενδοοικογενειακής βίας.

Σύμφωνα με αυτούς τους νεαρούς ανθρώπους, όλοι στόχευαν στο να υιοθετήσουν παθητικές αποκρίσεις στη βία όταν ήταν νεότεροι, ενώ όταν μεγάλωσαν όπως ανέφεραν οι ίδιοι, ήταν πλέον ικανοί να αντιδράσουν διαφορετικά, είτε φεύγοντας από το σπίτι τους, είτε χρησιμοποιώντας ναρκωτικά ή αλκοόλ. Κάποιες άλλες φορές αρνούνταν την βία, έλεγαν ψέματα για το τι συνέβαινε στην πραγματικότητα ή δημιουργούσαν μια φανταστική πραγματικότητα για τους εαυτούς τους μέσα στην οποία δεν υπήρχε ίχνος βίας.

Επίσης, μια πρόσφατη έρευνα με θέμα «Οι νέοι και η Ενδοοικογενειακή βία» (Australian Attorney General's Department 2001) απέδειξε ότι τα νέα άτομα ανταποκρίνονται με ποικιλία συμπεριφορών όταν βιώνουν ως μάρτυρες ενδογενεϊκή βία.

Οι περισσότεροι έφηβοι εκ των οποίων πήραν μέρος στην έρευνα, αντιμετώπιζαν δυσκολίες στο σχολικό περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένης μειωμένης προσοχής και συγκέντρωσης, απουσίαζαν αδικαιολόγητα από το σχολείο και η προετοιμασία των μαθημάτων τους ήταν φτωχή. Επίσης στο σχολείο τα υπόλοιπα παιδιά συνήθιζαν να τους πειράζουν ενώ εκείνα δεν συνήθιζαν να χρησιμοποιούν την βία για να επιλύουν τα προβλήματά τους, όπως έδειξαν τα αποτελέσματα μιας παλαιότερης έρευνας (Straus et al, 1980). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε το γεγονός ότι, σε αντίθεση με τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά, κανένας από τους έφηβους δεν ανέφερε ότι αντιμετώπιζε φυσικά σημάδια του άγχους του, όπως πονοκεφάλους ή διαταραχές ύπνου, όμως μερικοί αντιμετώπιζαν διαταραχές διατροφής και διαταραχές διάθεσης και μερικοί από αυτούς είχαν κάνει απόπειρες αυτοκτονίας.

2.1.2. Το φύλο ως παράγοντας επίδρασης

Ενώ η βίωση ως μάρτυρας ενδογενεϊκής βίας επιφέρει δυσμενείς συνέπειες τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις όσον αφορά στο φύλο, (Hester et al, 2004) χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι η ανταπόκριση των παιδιών στην παρακολούθηση ενδογενεϊκής βίας, καθορίζεται βάσει κάποιου προκαθορισμένου φυλετικού παράγοντα. Όπως αναφέραμε παραπάνω οι συνέπειες της βίωσης ως μάρτυρας

ενδογονεϊκής βίας καθορίζονται εκτενέστερα και από άλλους παράγοντες και ιδιαίτερα από τον ηλικιακό.

Ωστόσο, παλαιότερες έρευνες θεωρούν ότι η επίδραση της ενδογονεϊκής βίας στα παιδιά καθορίζεται από τα στερεότυπα που ισχύουν για τα δυο φύλα και σύμφωνα με την συγκεκριμένη αντίληψη, η «δια-γενεακή» μετάδοση της βίας, υποστηρίζει ότι τα κορίτσια θα προσδιορίσουν την ταυτότητά τους σύμφωνα με το μητρικό πρότυπο ενώ τα αγόρια σύμφωνα με το πατρικό. (Hester et al, 2004).

Αυτό, κατά συνέπεια υποδηλώνει ότι τα αγόρια θα αντιγράψουν (θα μιμηθούν) την βίαιη συμπεριφορά του πατέρα τους και με αυτόν τον τρόπο θα υιοθετήσουν «εξωτερικευμένες» συμπεριφορές (όπως επιθετικότητα, ανυπακοή ή θα συνηθίζουν να φοβερίζουν τους άλλους και ιδιαίτερα τους συνομηλικούς τους) ενώ τα κορίτσια, από την άλλη πλευρά, θα γίνουν «θύματα» και θα μάθουν να εσωτερικεύουν την συμπεριφορά τους (οπότε και θα υποφέρουν πιο συχνά από άγχος και κατάθλιψη).

Άλλες έρευνες ανέφεραν ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στο φύλο και στα στερεότυπα που έχουν προσδιοριστεί από την κοινωνία ως επιθετικότητα για τα αγόρια και παθητικότητα για τα κορίτσια. (Hilberman et al, 1977, Hughes et al 1983). Το γεγονός αυτό μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι τα αγόρια αυτόματα θα επηρεαστούν πιο άμεσα από την ενδοοικογενειακή βία απ' ότι τα κορίτσια— γεγονός απ' το οποίο συμπεραίνουμε το λόγο για τον οποίο μερικές μελέτες επικεντρώνονται αποκλειστικά στην επίδραση της ενδογονεϊκής βίας στα αγόρια. (Hester et al, 2004).

Ωστόσο, όσον αφορά στον παράγοντα του φύλου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχει μια σύγχυση για τον τρόπο και το κατά πόσο το φύλο επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά βιώνουν στην πραγματικότητα την ενδογονεϊκή βία και το πώς ανταποκρίνονται σε αυτήν.

Μια πιο κοντινή εξέταση των ευρημάτων από νεότερες έρευνες, δείχνει ότι η πραγματικότητα είναι περισσότερο σύνθετη και ότι η «στερεότυπη» επίδραση του φύλου έχει ξεπεραστεί. (Hughes, 1992).

Κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια αναφορικά με την επίδραση της ενδογονεϊκής βίας. (Fantuzzo et al, 1991). Κάποιοι άλλοι έχουν καταλήξει στο ότι οι επιδράσεις είναι ίδιες τόσο στα αγόρια όσο και στα κορίτσια ως προς τον κοινωνικό ανταγωνισμό και τις εσωτερικευμένες συμπεριφορές. (Jaffe et al, 1986). Υπάρχει ωστόσο μια μικρή διαφωνία σχετικά με το εάν τα αγόρια ή τα κορίτσια είναι περισσότερο ή λιγότερο πιθανό να εκτίθενται σε ενδογονεϊκή βία. Κάποια στοιχεία που προέκυψαν, έδειξαν ότι τα κορίτσια είναι περισσότερο προστατευμένα από την ενδογονεϊκή βία από ότι τα αγόρια (Emery,

1982) ενώ από πιο πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα φάνηκε ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια εκτίθενται σε παρόμοια επίπεδα ενδογονεϊκής βίας. (O’Keeffe, 1994).

Επίσης μια άλλη υπόθεση είναι ότι στα κορίτσια δεν παρέχεται η ίδια ελευθερία που παρέχεται στα αγόρια στα σπίτια που υπάρχει η ενδογονεϊκή βία, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι τα κορίτσια παρευρίσκονται περισσότερο στο οικείο χώρο και έτσι είναι για αυτά περισσότερο πιθανό να εκτεθούν σε ενδογονεϊκές συγκρούσεις. (Children and Domestic Violence: An information packet, 2004)

Οι ερευνητές ανέφεραν ιδιαίτερα σημαντικά ευρήματα για τα αγόρια (Για παράδειγμα ότι επηρεάστηκαν από τις συγκρούσεις των γονέων τους σε μεγάλο βαθμό) και μη σημαντικά, όπως χαρακτηρίσαν, ευρήματα για τα κορίτσια. Τα αγόρια στη συγκεκριμένη έρευνα έδειξαν σημαντικά επίπεδα επιθετικότητας, περισσότερες εξωτερικευμένες συμπεριφορές και σε σημαντικό ποσοστό ποικίλα προβλήματα συμπεριφοράς. (Doumas, et al 1994).

Επιπρόσθετα, από μια άλλη έρευνα προκύπτει ότι το 75% των αγοριών που βίωσαν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία αντιμετώπιζαν προβλήματα συμπεριφοράς τα οποία είχαν διαγνωστεί από αρμόδιες υπηρεσίες. (Jaffe et al, 1986). Όσον αφορά στα κορίτσια που είχαν βιώσει ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία, χαρακτηρίζονταν από μικρότερο βαθμό εμπάθειας (Hinchey, 1982) σε σχέση με τα αγόρια, δήλωσαν περισσότερο ανήσυχα και ανέφεραν περισσότερα εσωτερικευμένα προβλήματα γενικότερα. (Hughes et al, 1983). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ένας σημαντικός αριθμός ερευνητών υποστηρίζει ότι τα αγόρια τείνουν στο να εξωτερικεύουν τις συνέπειες που υφίστανται λόγω της έκθεσής τους σε ενδογονεϊκές συγκρούσεις, ενώ αντίθετα τα κορίτσια τείνουν να τις εσωτερικεύουν. (Holden et al, 1991). Τέλος, κάποιοι άλλοι ερευνητές δεν έχουν περιγράψει την συγκεκριμένη άποψη με ξεκάθαρο τρόπο. (McLoyd et al 2001).

Σύμφωνα με νεότερες έρευνες, οι ερευνητές κατέληξαν στο ότι υπάρχουν αξιοσημείωτες διαφορές όσον αφορά στον παράγοντα του φύλου και κυρίως στο πως οι έφηβοι βιώνουν την ενδογονεϊκή σύγκρουση και κατά πόσο είναι πιθανόν να υποστούν μετατραυματικές συνέπειες. (Springer et al, 2001). Συγκεκριμένα, τα αγόρια βιώνουν ως συνέπεια της ενδογονεϊκής σύγκρουσης υψηλό επίπεδο απειλής ενώ τα κορίτσια υψηλά επίπεδα αυτοκατηγορίας. Και τα δύο φύλα ωστόσο επιτυγχάνουν τα αντίστοιχα μοτίβα προσαρμογής. (Kerig et al 1998, McGee et al 2001).

2.2. ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Θεωρήσαμε σημαντικό να αναφέρουμε κάποιους από τους περιστασιακούς παράγοντες, δηλαδή τους παράγοντες που είναι δυνατόν να αλλάξουν κατά διαφορετικές χρονικές περιόδους, όπως η ποιότητα της σχέσης των γονιών με το παιδί, το είδος της βίας κ.λ.π., στους οποίους, κάποιιοι ερευνητές συμπεριλαμβάνουν και την ηλικία και το φύλο των παιδιών.

Οι συγκεκριμένοι παράγοντες συνοψίζονται παρακάτω:

Η φύση της βίας. Τα παιδιά που εκτίθενται σε συχνή και διαφόρων ειδών παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας ή δεν βλέπουν τους γονείς τους να επιλύουν μια σύγκρουση ενδέχεται να αντιμετωπίσουν περισσότερο στρες από ότι τα παιδιά που παρακολουθούν λιγότερα περιστατικά φυσικής βίας και βιώνουν θετικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους γονείς τους. (<http://naic.acf.hhs.gov>)

Στρατηγικές/Ικανότητες αντιμετώπισης. Τα παιδιά με φτωχές στρατηγικές αντιμετώπισης είναι πιο πιθανό να αντιμετωπίσουν προβλήματα από ότι τα παιδιά με δυνατές στρατηγικές αντιμετώπισης και κοινωνικά δίκτυα υποστήριξης. (<http://naic.acf.hhs.gov>)

Η ηλικία του παιδιού. Τα μικρότερα παιδιά φαίνεται να διακατέχονται από υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικού και ψυχολογικού στρες από ότι τα μεγαλύτερα παιδιά. Οι διαφορές που σχετίζονται με την ηλικία είναι πιθανό να προκύπτουν από την περισσότερο ολοκληρωμένη ανάπτυξη των γνωσιακών ικανοτήτων των μεγαλύτερων παιδιών, τα οποία μπορούν να κατανοήσουν την βία και να επιλέξουν ποικίλες στρατηγικές αντιμετώπισης ώστε να μειώσουν τα προβλήματα ανησυχίας απ' τα οποία διακατέχονται. (<http://naic.acf.hhs.gov>)

Το μεσοδιάστημα από την έκθεση. Τα παιδιά συχνά έχουν υψηλά επίπεδα ανησυχίας και φόβου αμέσως μετά το βίαιο συμβάν. Λιγότερο εμφανείς συνέπειες μπορούμε να παρατηρήσουμε στα παιδιά καθώς έχει περάσει αρκετή ώρα από το περιστατικό. (<http://naic.acf.hhs.gov>)

Φύλο. Γενικά, τα αγόρια εκφράζουν περισσότερο «εξωτερικευμένες συμπεριφορές» (π.χ. επιθετικότητα) ενώ τα κορίτσια, «εσωτερικευμένες συμπεριφορές», (π.χ. ντροπαλότητα ή κατάθλιψη). (Rossman et al, 2000)

Σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση του παιδιού. Τα παιδιά που παρακολουθούν σιηγές ενδογονεϊκής βίας και είναι και τα ίδια θύματα κακοποίησης είναι πιθανό να έχουν αυξημένα επίπεδα συναισθηματικής και ψυχολογικής δυσπροσαρμοστικότητας από ότι τα παιδιά που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία και τα ίδια δεν υφίστανται κακοποίηση. (Carlson 2000, Edleson 1999, Hughes 2001).

Σύμφωνα με τους Hughes, et al (1989) το να εκτίθεται ένα παιδί σε σιηνές ενδοοικογενειακής βίας και παράλληλα να κακοποιείται το ίδιο αποτελεί «διπλό πλήγμα» για αυτό. Στην έρευνα τους σύγκριναν παιδιά που είχαν εκτεθεί σε σιηνές βίας στο οικογενειακό τους περιβάλλον και παράλληλα υπήρξαν και τα ίδια θύματα κακοποίησης με παιδιά που ήταν απλώς μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας και παιδιά που δεν είχαν εκτεθεί σε κανένα είδος ενδογονεϊκής βίας.

Η έρευνά τους έδειξε ότι τα παιδιά της πρώτης κατηγορίας αντιμετώπιζαν περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς, τα παιδιά που ήταν μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας αντιμετώπιζαν μέτρια προβλήματα και η ομάδα συσχέτισης (τα παιδιά που δεν είχαν εκτεθεί σε σιηνές ενδογονεϊκής βίας, ούτε υπήρξαν τα ίδια θύματα κακοποίησης) αντιμετώπιζε τα λιγότερα προβλήματα. Σε παρόμοιο αποτέλεσμα κατέληξε και μία ακόμη έρευνα από την οποία προέκυψε ότι η εμπειρία της κακοποίησης ή η κακοποίηση και η παράλληλη έκθεση των παιδιών σε γονεϊκές συγκρούσεις είναι περισσότερο αρνητικές απ' ότι η παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας. (McClosky, 1995). Το ίδιο αποτέλεσμα προκύπτει και από πλήθος άλλων ερευνών.(Hughes et al, 1989).

Η σχέση γονέα-παιδιού

Πλήθος ερευνητών θεωρούν τη σχέση του παιδιού με τους ενήλικες άντρες που ζουν στο σπίτι πολύ σημαντικό παράγοντα. Σύμφωνα με τον Peled (1997), η σχέση των παιδιών με τον πατέρα που κακοποιεί είναι μπερδεμένη, με αποτέλεσμα από την μια πλευρά τα παιδιά να εκφράζουν στοργή για τον πατέρα τους και από την άλλη να νιώθουν έχθρα, μνησικακία, πίκρα και απογοήτευση εξαιτίας της βίαιης συμπεριφοράς του.

Καθοριστική σημασία διαδραματίζει επίσης και η σχέση των παιδιών με τις μητέρες τους, σχέση η οποία αποτελεί για τους ειδικούς «παράγοντα-κλειδί» όσον αφορά στο πως τα παιδιά επηρεάζονται από την παρακολούθηση ενδοοικογενειακής βίας.

Μερικοί ερευνητές καταλήγουν στο ότι η πνευματική-ψυχολογική υγεία της μητέρας επηρεάζει αρνητικά την βίωση ενδογονεϊκής βίας από την πλευρά του παιδιού αλλά όσον αφορά σε αυτό το θέμα, υπάρχει σύγχυση. Οι Wolfe et al (1985) βρήκαν ότι το μητρικό στρες ευθύνεται για ένα μεγάλο ποσοστό προβλημάτων συμπεριφοράς των παιδιών. Μια άλλη έρευνα, η οποία εξέταζε την παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας κατέληξε στο ότι η διανοητική υγεία των μητέρων δεν επηρέαζε την ανταπόκριση των παιδιών στη βία στο σπίτι. (McClosky, 1995).

Κοινωνιο-οικονομικό προφίλ

Σύμφωνα με τους Fantuzzo & Lindquist (1989) λίγες είναι οι έρευνες της ενδογονεϊκής βίας που την συσχετίζουν με το κοινωνιο-οικονομικό προφίλ και αυτό οφείλεται στο ότι οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς χαρακτηρίζονται από έλλειψη του κοινωνιο-οικονομικού προφίλ ως μεταβλητή συσχέτισης στην ενδογονεϊκή βία. Ενώ είναι ξεκάθαρο το πως ο συγκεκριμένος παράγοντας (έλλειψη χρημάτων, κακές συνθήκες διαβίωσης ή αντίθετα καλή οικονομική κατάσταση και συνθήκες διαβίωσης) μπορεί να επιδράσει στο πως τα παιδιά ανταποκρίνονται υπό συνθήκες ενδογονεϊκής βίας.

Εκείνο που ωστόσο είναι γνωστό, όσον αφορά στο οικονομικό προφίλ, είναι ότι το ίδιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο πως οι υπηρεσίες ανταποκρίνονται στις οικογένειες, και ιδίως για τις γυναίκες στο πως μπορούν να επικοινωνήσουν με τους ειδικούς και να βρουν λύσεις στο πρόβλημα σχετικά με την βία που οι ίδιες βιώνουν. (Hester et al, 2004)

Η ανικανότητα/αναπηρία ως παράγοντας επίδρασης

Αρχικά, θα θέλαμε να διευκρινήσουμε ότι με τον όρο «αναπηρία» αναφερόμαστε σε εκείνα τα παιδιά που αντιμετωπίζουν σωματικές, νοητικές ή ψυχολογικές δυσλειτουργίες όπως π.χ. κινητικά προβλήματα, είναι τυφλά ή κωφάλαλα, πάσχουν από νοητική στέρηση ή από κάποια ψυχιατρική διαταραχή ή από συνδυασμό αυτών (www.doa.state.nc.us). Παρόλο που και σε αυτόν τον τομέα έχει δοθεί πολύ λίγη έμφαση από τους ερευνητές σχετικά με το πως οι δυσλειτουργίες των παιδιών μπορούν να επηρεάσουν ή όχι τον τρόπο με τον οποίο τα ίδια βιώνουν την ενδογονεϊκή βία (Hester et al, 2004), ωστόσο μέσα από έρευνες έχουμε κάποια στοιχεία στην διάθεσή μας, όπως το ότι οι συγκρούσεις των γονέων κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης αυξάνουν τον κίνδυνο για την ύπαρξη διαφόρων δυσλειτουργιών στο παιδί (μαθησιακές δυσκολίες κ.λ.π.) και η βίωση από μέρους τους ενδογονεϊκής βίας θεωρείται σημαντικό πρόβλημα καθότι τόσο σωματικές όσο και νοητικές δυσλειτουργίες μπορεί να προκληθούν τόσο από άμεση όσο και από έμμεση κακοποίηση που υφίσταται στο οικογενειακό περιβάλλον.

Σχέση μητέρας παιδιού ως παράγοντας επίδρασης

Η οικογένεια, όντας το βασικό περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγαλώνει το άτομο, επηρεάζει καθοριστικά τη μελλοντική πορεία του ατόμου. (Dallos 1995, Richardson 2000). Ο κάθε γονιός ξεχωριστά διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού. Ωστόσο, ανάμεσα στο παιδί και στη μητέρα, έχει υποστηριχθεί από πολλούς ερευνητές ότι υπάρχει ένας ιδιαίτερος δεσμός.

Σύμφωνα με τον Winnicott (1945), «Μητέρα και βρέφος λειτουργούν ως μια αδιαίρετη ενότητα. Μέσα από την φροντίδα που εκείνη του παρέχει, το βροηθά να «ανακαλύψει» τον εαυτό του ώστε αυτό να «αρχίσει να υπάρχει». Έτσι λοιπόν, καταλήγουμε εύκολα στο συμπέρασμα ότι η σχέση του παιδιού με την μητέρα είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και εφόσον το ίδιο επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τη μητέρα του, δημιουργούνται δυσκολίες στο παιδί όταν εκείνη υποστεί βία από τον σύζυγό της.

Μερικοί ερευνητές έχουν υποστηρίξει ότι η επίδραση της βίωσης ενδογονεϊκής βίας μπορεί να επηρεάζεται από τη σχέση μητέρας-παιδιού και ιδιαίτερα απ' τον βαθμό του στρες που η ίδια η μητέρα βιώνει. Αναφέρεται συχνά ότι πολλές γυναίκες που κακοποιούνται από τους συντρόφους τους, είναι πιθανόν να εμφανίσουν κατάθλιψη. (Hughes, 1992). Σε αυτό συμβάλλουν σε μερικές περιπτώσεις άλλοι αρνητικοί παράγοντες όπως οι κακές συνθήκες διαβίωσης και το χαμηλό εισόδημα (Peled et al, 1995) με αποτέλεσμα τα παιδιά των συγκεκριμένων γυναικών να εκλαμβάνονται από τις ίδιες σαν ένας επιπλέον παράγοντας στρες (Holden & Ritchie, 1991) και αυτό να έχει ως συνέπεια το μητρικό στρες να συνθέσει τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών τους. (Wolfe D. et al, 1988).

Επίσης, πολλές μητέρες προσπαθώντας να προστατεύσουν τα παιδιά τους, προσπαθούν να κρύψουν από αυτά την βία που υφίστανται, κάνουν ότι είναι δυνατόν να μην παρευρίσκονται εκείνα μπροστά κατά την διάρκεια μιας σύγκρουσης, (Hoff L., 1990) όμως όπως είναι ευνόητο, η ενδογονεϊκή βία είναι δύσκολο να μείνει κρυφή, με αποτέλεσμα στην πραγματικότητα τα παιδιά να γνωρίζουν το περιστατικό και να είναι σε θέση να περιγράψουν τα επεισόδια που έχουν παρακολουθήσει χωρίς την γνώση των γονέων τους. (Hester M., Pearson C., 1998).

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, ένα σημαντικό ποσοστό παιδιών προσπαθούν να ερμηνεύσουν την προβληματική κατάσταση που υπάρχει στο οικογενειακό τους περιβάλλον το οποίο έχει ως συνέπεια οι μητέρες τους να είναι πιο αυστηρές και λιγότερο στοργικές εξαιτίας της βίας του συντρόφου τους και οι πατέρες να τηρούν αρνητική στάση και αυστηρή συμπεριφορά απέναντί τους, αυτό ίσως να συντελείται και από την αρνητική και αυστηρή συμπεριφορά του πατέρα με τα παιδιά. (Holden & Ritchie 1991).

Συχνότητα και είδη βίας

Όπως αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η ενδοοικογενειακή βία περιλαμβάνει πολλά είδη βίας (ξεκινώντας από την λειτική/συναισθηματική κακοποίηση φτάνοντας μέχρι και την επιτέλεση φόνου) εκ των οποίων ένα πολύ μικρό μέρος των ερευνών έχει εξετάσει στην

πραγματικότητα αν το είδος της βίας και το πόσο συχνά συμβαίνει έχουν αντίκτυπο στο πως αυτή βιώνεται από τα παιδιά.

Ωστόσο, ο βαθμός στον οποίο «τραυματίζονται» τα παιδιά από την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας, πιθανότατα επηρεάζεται από την σοβαρότητα της βίας στην οποία εκτίθενται. (Margolin G, 2004). Το ίδιο σημαντική θεωρείται και η διάρκεια που το παιδί εκτίθεται στην ενδογονεϊκή βία.

Σε μια έρευνα, η οποία επικεντρώθηκε στην επίδραση των διαφορετικών ειδών βίας βρέθηκε ότι τα παιδιά που παρακολουθούσαν και σωματική και λεκτική βία είχαν περισσότερες συναισθηματικές δυσκολίες από ότι εκείνα τα παιδιά που η έκθεσή τους περιορίστηκε στην λεκτική βία μόνο. (Fantuzzo et al, 1991).

Παρόλο που λίγες μελέτες έχουν προσδιορίσει το κατά πόσο η ανάπτυξη προβλημάτων ενός παιδιού σχετίζεται με το εάν η βία που τα ίδια παρακολουθούν ήταν «σκληρή», μερικοί ερευνητές αναφέρουν ότι η άμεση παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας μπορεί να αποβεί τραυματική με αποτέλεσμα τα παιδιά να νιώθουν φόβο για τον εαυτό τους, φόβο για την ασφάλεια της μητέρας τους και να αυτοκατηγορούνται.

Επίσης, ο Hughes (1992) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά ήταν μεγαλύτερα όταν τα ίδια είχαν εκτεθεί σε περισσότερα είδη βίας.

Οι στρατηγικές των παιδιών ως παράγοντας

Όπως επανειλημμένα έχουμε αναφέρει στην παρούσα εργασία, η ενδογονεϊκή βία μπορεί αναμφισβήτητα να επιφέρει άμεσα δυσμενείς συνέπειες για τα παιδιά, αν και είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε το ότι τα παιδιά δεν είναι απλώς παθητικοί θεατές των σκηνών ενδογονεϊκής βίας που πραγματοποιούνται μπροστά τους, αλλά αντίθετα δρουν ανάλογα και παίρνουν διάφορες αποφάσεις το καθένα ξεχωριστά προκειμένου να βελτιώσουν την δυσάρεστη κατάσταση που βιώνουν.

Συγκεκριμένα, κάποια στοιχεία ερευνητών έχουν αποδείξει ότι πολλά παιδιά αναπτύσσουν σύνθετους τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος προκειμένου να αντιμετωπίσουν την ένταση και τις αντιξοότητες στις οποίες υπόκεινται. Οι εκάστοτε τρόποι που θα χρησιμοποιήσουν τα παιδιά θα βασίζονται αποκλειστικά στον τρόπο συμπεριφοράς του κάθε παιδιού και στην συναισθηματική του ανάπτυξη. (Jaffe et al, 1990).

Για παράδειγμα, κάποια παιδιά θα είναι υπερπροστατευτικά προς την μητέρα και τα αδέρφια τους σε τέτοιο βαθμό που είναι πολύ πιθανό να βρουν κάποιους τρόπους για την ασφάλεια

αυτών όπως το να αρνούνται να πάνε στο σχολείο ή να προσποιηθούν ότι είναι άρρωστα ώστε να μείνουν σπίτι για να είναι σίγουρα πως η μητέρα τους δεν κινδυνεύει. (Jaffe et al, 1990).

Αυτή η «προστατευτική» συμπεριφορά μπορεί να γίνει πιο συχνή καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν και πολλές φορές μπορεί να φαντάζονται ότι σκοτώνουν τον βίαιο πατέρα και να κάνουν σχέδια για εκδίκηση. (Weinhall, 1997).

Άλλα παιδιά προστατεύουν την μητέρα τους με λιγότερο άμεσους τρόπους, όπως το να προσπαθούν να μένουν όσο πιο πολύ μπορούν στο δωμάτιο των γονιών τους πιστεύοντας ότι με αυτόν τον τρόπο θα αποφευχθούν οι συγκρούσεις μεταξύ τους (Hester & Radford, 1996), κάποια άλλα μπορεί να ζητήσουν πληροφόρηση από ειδικούς προκειμένου να βοηθήσουν την μητέρα τους ή να απευθυνθούν στις αρμόδιες υπηρεσίες προσπαθώντας πολλές φορές να την ενθαρρύνουν να φύγει από το σπίτι. (Epstein & Keep, 1995).

Και επειδή πολλές φορές τα παιδιά συνηθίζουν να θεωρούν πως κατά κάποιον τρόπο ευθύνονται και τα ίδια για την βία και τις περισσότερες φορές έχουν εις γνώση ότι οι γονείς τους συγκρούονται για θέματα που αφορούν τα ίδια, όπως οι βαθμοί του σχολείου, η ανυπακοή τους σε μερικά πράγματα κ.λ.π. (Hilton, 1992). Αυτή η αίσθηση ότι μπορεί τα ίδια να προκαλέσουν κάποια σύγκρουση μπορεί να κάνει μερικά παιδιά να ελέγξουν κατά τέτοιο τρόπο την συμπεριφορά τους ώστε να γίνουν τα ίδια ή πολύ ήσυχα ή «τέλεια» και να προσπαθούν να έχουν πολύ καλή βαθμολογία στο σχολείο. (Saunders, 1995)

Τέλος, κάποια άλλα παιδιά μπορούν να βρουν εναλλακτικούς τρόπους ώστε να αποτρέψουν μια σύγκρουση ανάμεσα στους γονείς τους, αναλαμβάνοντας τα ίδια πολλές φορές ευθύνες της μητέρας όπως τις δουλειές του σπιτιού και την φροντίδα των αδελφών. (Jaffe et al, 1990)

Προστατευτικοί παράγοντες

Όσο κι αν τα πορίσματα των ερευνών που ασχολούνται με την ενδογονεϊκή βία είναι ανησυχητικά και τονίζουν τους κινδύνους που εγκυμονεί η έκθεση των παιδιών και των εφήβων, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε να λάβουμε υπόψη κάποιους προστατευτικούς παράγοντες, που τα ίδια τα παιδιά αναφέρουν ότι τους βοηθάνε πολλές φορές να συνέρχονται από τις επιβλαβείς επιπτώσεις της ενδογονεϊκής βίας. Κάποιοι από αυτούς τους προστατευτικούς παράγοντες έχουν προκύψει κατά την διεξαγωγή ερευνών όσον αφορά στην παιδική ανάπτυξη:

- Οι ικανότητες των ίδιων των παιδιών
- Μια θετική ιδιοσυγκρασία, «υψηλή διανοητική ικανότητα» (εξυπνάδα)

-Σωστή ανατροφή—διαπαιδαγώγηση από την πλευρά της μητέρας. Οι μητέρες, παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν με τους συζύγους τους, μπορούν να προσφέρουν αγάπη και συναισθηματική στήριξη στα παιδιά τους, μαθαίνοντάς τα πώς να επιβιώνουν και πώς να υιοθετούν αρνητική στάση απέναντι στη βία που ενδέχεται να παρακολουθούν. (Mullender et al, 2000).

Ένας ερευνητής, επιπρόσθετα, σημείωσε ότι, πολλές από τις γυναίκες φαίνεται να προσπαθούν πολύ ώστε να αποκαταστήσουν τις δυσμενείς συνέπειες που ενδεχομένως θα αντιμετωπίσουν τα παιδιά τους λόγω της βίας που υφίστανται στο οικογενειακό τους περιβάλλον. (Levendosky et al, 2000).

-Έχει επανειλημμένα αποδειχθεί ότι η ύπαρξη μιας αξιόπιστης πηγής υποστήριξης είναι ιδιαίτερα σημαντική και μπορεί να ανατρέψει ακόμη και εξολοκλήρου κάθε αρνητική συνέπεια. Πηγή υποστήριξης μπορεί να εκληφθεί η μητέρα όπως προαναφέραμε ή κάποιο άλλο άτομο, όπως ο παππούς, η γιαγιά, ένας δάσκαλος ή κάποιος άλλος μεγαλύτερος συγγενής. (Egeland et al, 1993).

-Στην εφηβεία, η ομάδα των συνομηλίκων μπορεί να αποτελέσει θετική επιρροή. Έχει βρεθεί ότι η δημιουργία σχέσεων και η «βία κατά την διάρκεια των ραντεβού» (dating violence) είναι δυνατόν να επηρεαστεί μέσω της υποστήριξης από το αντίθετο φύλο (Levendosky et al, 2000).

-Μερικά παιδιά έχουν αναφέρει ότι ένας αξιόπιστος, συμπαθής και ικανός ενήλικας/γείτονας, ο οποίος ζει κοντά στο σπίτι τους είναι μια πολύ χρήσιμη πηγή υποστήριξης. (Holder, 1998)

-Κοινωνικός ανταγωνισμός

-Εξυπνάδα

-Υψηλή αυτοεκτίμηση

-Δυνατοί δεσμοί με τα αδέρφια ή με την ομάδα των συνομηλίκων

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΗΣ ΩΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΕΝΔΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΒΙΑΣ

ΣΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

3.1. Ορισμός και φύση της εφηβείας

Θεωρήσαμε χρήσιμο πριν προχωρήσουμε στις συνέπειες της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας στους εφήβους να δοθεί αρχικά ένας ορισμός για την ηλικιακή ομάδα την οποία εξετάζουμε στην παρούσα εργασία προκειμένου να καταστούν περισσότερο κατανοητές οι συνέπειες που απορρέουν από την έκθεση ενδογονεϊκής βίας από μέρους των εφήβων.

Ο όρος «εφηβεία» ουσιαστικά αναφέρεται στην ψυχολογική ανάπτυξη του ατόμου, η οποία σχετίζεται εν μέρει με τις βιοσωματικές αναπτυξιακές διαδικασίες, με την αποκαλούμενη δηλαδή «ήβη». (Herbert, 1999).

Παρόλο που τόσο η έναρξη και το τέλος της «εφηβείας» διαφέρει για κάθε νεαρό άτομο και ποικίλλει ανάλογα με τους περιβαλλοντικούς και κληρονομικούς παράγοντες, συνήθως συμπίπτει με τα χρόνια που το παιδί φοιτά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (λίγο πιο νωρίς και λίγο πιο αργά, μεταξύ 10-20 χρόνων).

Η «εφηβεία» ή «ήβη» έχει την αρχή της στην εφηβεία και το τέλος της στον πολιτισμό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι μια μεταβατική περίοδος ανάμεσα στην παιδική και στην ώριμη ηλικία, τη στιγμή που το αγόρι ή το κορίτσι έχουν αποκτήσει έναν ικανοποιητικό βαθμό ψυχολογικής ανεξαρτησίας από τους γονείς τους ενώ ο πιο σημαντικός αναπτυξιακός στόχος της περιόδου αυτής θεωρείται «η ανάγκη του ατόμου να διαμορφώσει οριστικά την ταυτότητά του, να γίνει δηλαδή ένα μοναδικό, ξεχωριστό και ώριμο άτομο. (Herbert, 1999).

3.2. Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας

Η εφηβεία περιγράφεται από πολλούς ως μια «διαίτερα δύσκολη» ηλικιακή περίοδος κατά την διάρκεια της οποίας τα άτομα παρατηρούν στον εαυτό τους σωματικές και βιολογικές αλλαγές με αποτέλεσμα να αναπτύσσουν ορισμένα αισθήματα και στάσεις απέναντι στο σώμα τους, με τελικό προορισμό την ανακάλυψη της προσωπικής τους ταυτότητας.

Κατά την διάρκεια αναζήτησης της προσωπικής τους ταυτότητας, οι έφηβοι συχνά υιοθετούν ποικίλες συμπεριφορές, αντιδρούν απέναντι σε πρόσωπα εξουσίας (καθηγητές, γονείς, συγγενείς κ.λ.π.) ενώ παράλληλα είναι ευάλωτοι στο να αναπτύξουν διάφορα συναισθηματικά –

ψυχολογικά προβλήματα όπως: Συναισθηματικές διαταραχές, κατάθλιψη, φοβίες και άγχος, μειωμένη σχολική απόδοση, νευρική ανορεξία ή ακόμη και να υιοθετήσουν παραβατική συμπεριφορά. (Herbert, 1999).

3.3. Η σημασία της οικογένειας στη ζωή του εφήβου

Η οικογένεια διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για τη ζωή του εφήβου καθότι την συγκεκριμένη χρονική περίοδο που ο ίδιος καλείται να διαμορφώσει τη δική του ταυτότητα, επηρεάζεται άμεσα από διάφορα πρόσωπα που αποτελούν πρότυπα για εκείνον και ιδιαίτερα από τους γονείς του ή τα πρόσωπα που έχουν αναλάβει την κηδεμονία του, ιδιαίτερα στη σημερινή κοινωνία που ο τύπος της οικογενειακής οργάνωσης που επικρατεί είναι η «πυρηνική οικογένεια», δηλαδή ο τριαδικός πυρήνας που περιλαμβάνει τον άνδρα ως πατέρα, τη γυναίκα ως μητέρα και τα ανήλικα παιδιά τους. (Κορώσης, 1997).

Σύμφωνα με τη Μουσούρου (1989), οι λειτουργίες της σύγχρονης οικογένειας διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες: α) αναπαραγωγικές, β) οικονομικές, γ) εκπαιδευτικές, δ) ψυχολογικές. (Κορώσης, 1997). Κατηγορίες που ορίζουν ως αρχή την δημιουργία της ίδιας της οικογένειας μέσω της αναπαραγωγικής λειτουργίας και που εκτείνονται ως και την διατήρηση σταθερών και υγιών δεσμών— σχέσεων ανάμεσα στα μέλη που την απαρτίζουν.

3.4. Σχέσεις γονέων— εφήβων

Δεν θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στη δομή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας και στις σχέσεις που απαρτίζουν τα μέλη της χωρίς πρωτίστως να αναφέρουμε το κοινωνικοοικονομικό της υπόβαθρο. Ως άτομα που ζούμε σε μια σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, στην οποία η φύση και οι ανάγκες της οικογένειας έχουν επαναπροσδιοριστεί τις τελευταίες δεκαετίες, η διαδικασία της οικογενειακής κοινωνικοποίησης εκτυλίσσεται στο φάσμα των αντιφάσεων που διέπουν τις επιδράσεις του «εισυγχρονισμού» της ζωής:

- Την απελευθέρωση της ατομικοποίησης
- Την εξάπλωση του γάμου από έρωτα και της συντροφικότητας που τον χαρακτηρίζει
- Την αυξητική τάση συμμετοχής των παιδιών σε εξειδικευμένους φορείς της εκπαίδευσης και

τον πλουραλισμό (την πλεγματική πολυμορφία) των δράσεων (Κορώσης, 1997)

Οι συνθήκες στη σύγχρονη οικογένεια και ο επαναπροσδιορισμός των ρόλων (Οι περισσότερες μητέρες εργάζονται πλέον) έχουν προκαλέσει μεγάλες αλλαγές στην οικογενειακή κοινωνικοποίηση. Οι γονείς δεν μπορούν να διαθέσουν σημαντικό χρόνο στα παιδιά τους εφόσον και η μητέρα πλέον εργάζεται με αποτέλεσμα «η καθημερινή απουσία των μεγάλων από τη σταθερή και αποτελεσματική επικοινωνία με τους μικρούς να συνεπάγεται τη δημιουργία δύο διαφορετικών κόσμων».

Επιπλέον, η σημασία του παιδιού μεταβλήθηκε σε μια νέα κατεύθυνση (παιδοκεντρική). Το παιδί στη σύγχρονη οικογένεια παίρνει τη θέση ενός εξατομικευμένου υποκειμένου με δική του «αυθεντία», υπευθυνότητα και διαπραγματευτική αρμοδιότητα σε συνθήκες συγκρούσεων.

3.5. Προβλήματα που σχετίζονται με την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας

Ένας μεγάλος αριθμός ερευνών αναφέρουν ότι μια σειρά από προβλήματα παιδικής και εφηβικής ηλικίας σχετίζονται στατιστικά με την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας ενός παιδιού. Εκατοντάδες μελέτες που έχουν δημοσιευτεί κατά καιρούς έχουν καταλήξει σε συσχετισμούς ανάμεσα στην έκθεση των παιδιών σε σκληρές ενδο-οικογενειακής βίας και σε τρέχοντα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά (ψυχολογικά, νοητικά, κοινωνικά) ή παρόμοια προβλήματα που εμφανίζονται αργότερα κατά την διάρκεια της ενήλικης ζωής τους.

Το ένα τρίτο περίπου αυτών των ερευνών έχουν κατατάξει τα παιδιά σε δύο κατηγορίες:

1) Σε αυτά που βίωσαν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία και 2) σε αυτά που ήταν άμεσα θύματα κακοποίησης των γονιών τους, επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο να κατανοήσουν όσοι ασχολούνται με την ενδο-οικογενειακή βία τις ξεχωριστές συνέπειες στα παιδιά που βίωσαν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία από εκείνα που υπέστησαν τα ίδια κακοποίηση.

Η εργασία μας αναφέρεται στις συνέπειες που προκύπτουν από την πρώτη κατηγορία, των παιδιών δηλαδή που βίωσαν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία, συνέπειες οι οποίες απορρέουν από την έκθεση των παιδιών και των εφήβων και που έχουν ως αποτέλεσμα την δυσλειτουργία των ίδιων σε πολλούς τομείς όπως τον ψυχολογικό τους κόσμο, τη νοητική τους λειτουργία, την συμπεριφορά τους, την φυσική τους κατάσταση και τις εκάστοτε κοινωνικές τους σχέσεις.

Η έκθεση των παιδιών στη βία μεταξύ των γονιών τους ή των ατόμων που έχουν αναλάβει την ανατροφή τους, όσον αφορά στον εσωτερικό τους κόσμο, είναι σύνθετη. Κατά την διάρκεια των τελευταίων χρόνων, οι ερευνητές έχουν καταφέρει μέσα από μελέτες να αποκτήσουν σημαντική

γνώση για τις επιπτώσεις που προκαλεί η βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας στα παιδιά. (McIntosh, 2003).

Ερευνητές σε όλον τον κόσμο έχουν αποδώσει την σημαντικότητα του «τραύματος» που δημιουργείται στα παιδιά και τους εφήβους από την έκθεση τους σε σιγνές ενδογονεϊκής βίας, η οποία προκαλεί στα παιδιά δυσμενείς συνέπειες σε ποικίλα επίπεδα (ψυχολογικό, νοητικό, κοινωνικό) και συσχετίζεται άμεσα με νευρολογικές και βιοχημικές αλλαγές στο παιδί και στον έφηβο που αναπτύσσεται συνεχώς. (McIntosh, 2003).

Κλινικοί και ερευνητές λοιπόν έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας επηρεάζει άμεσα τον ήδη ευάλωτο «κόσμο» των παιδιών, προκαλώντας πολλές φορές καθυστέρηση στην ανάπτυξη και διαταραχές στην λειτουργικότητά τους. (McIntosh, 2003).

Τα παιδιά και οι έφηβοι που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία συχνά παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα τόσο εξωτερικευμένων όσο και εσωτερικευμένων προβλημάτων. (Grynych, 2000, Criss, 2002). Οι μελέτες που έχουν διεξαχθεί εξετάζουν και τα δύο αυτά είδη προβλημάτων καθώς και τις άμεσες και έμμεσες συνέπειες της έκθεσης.

Όπως αναφέραμε παραπάνω η ενδογονεϊκή βία επηρεάζει κάθε μέλος της οικογένειας και κυρίως τα παιδιά. Τα παιδιά που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία κατά την άποψη ερευνητών στον χώρο της ενδοοικογενειακής βίας επηρεάζονται κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο με τα παιδιά που έχουν υποστεί σωματική κακοποίηση. (Hester et al, 2004).

Σύμφωνα με τους Ackerman & Pickering (1989): «Οι οικογένειες που βρίσκονται υπό συνθήκες πίεσης, μεγαλώνουν παιδιά υπό πίεση. Εάν ο ένας σύζυγος κακοποιείται και υπάρχουν παιδιά στο σπίτι, τα παιδιά επηρεάζονται από την κακοποίηση». (www.acadv.org).

Σύμφωνα με τους ερευνητές οι παράγοντες οι οποίοι θεωρούνται ως «μη υγιείς» για τα παιδιά είναι οι εξής:

1. Ανάληψη ευθυνών της οικογένειας από τον έναν γονέα
2. Απουσία του ενός γονέα
3. Απομόνωση
4. Προστασία του «μυστικού της οικογενείας»

Τα παιδιά όπως είναι φυσικό αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους με διαφορετικούς τρόπους, οι οποίοι μπορεί να ποικίλλουν ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και άλλους παράγοντες τους οποίους αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Η εμπειρία των παιδιών όσον αφορά στην παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας θεωρείται ιδιαίτερα «τραυματική» για τα ίδια και αυτό αποκαλύπτεται σε πολλές έρευνες που έχουν

πραγματοποιηθεί κυρίως στο εξωτερικό τις τελευταίες δεκαετίες, σύμφωνα με τις οποίες η ενδογονεϊκή βία μπορεί να προκαλέσει κοινωνικά, συναισθηματικά, ψυχολογικά προβλήματα και προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά τα οποία βιώνουν την βία μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο.

Νεότερες έρευνες υποστηρίζουν ότι τα παιδιά τα οποία έχουν βιώσει ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία, είναι πολύ πιθανόν να είναι περισσότερο αγχώδη, να έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, να εμφανίσουν καταθλιπτική συμπτωματολογία, να εκφράσουν θυμό και ποικίλα προβλήματα ιδιοσυγκρασίας από ότι τα παιδιά που μεγαλώνουν σε ένα «υγιές» οικογενειακό περιβάλλον.

Κάποιες από τις σημαντικότερες συνέπειες της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας ανά τομέα αναφέρουμε παρακάτω, οι οποίες κατά τους ερευνητές κατατάσσονται σε τρεις κύριες κατηγορίες:

- Σε προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθηματικά προβλήματα
- Σε προβλήματα νοητικής λειτουργίας και γενικότερα στάσεων– πεποιθήσεων και
- Σε μακροπρόθεσμα προβλήματα (Edleson, 1999).

Προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθηματικά προβλήματα

Όσον αφορά στην πρώτη κατηγορία η οποία, περιέχει και το μεγαλύτερο μέρος των πληροφοριών σχετικά με τα προβλήματα που σχετίζονται με την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας και αναφέρεται στην συμπεριφορά των παιδιών–θεατών ενδογονεϊκής βίας και στη συναισθηματική τους λειτουργία, αναφέρει ποικίλες συνέπειες σε αυτούς τους τομείς.

Συγκεκριμένα, έρευνες οι οποίες έχουν χρησιμοποιήσει κατά την διάρκεια διεξαγωγής τους την «Child Behavior Checklist» (Achenbach & Edelbrock, 1983) και παρόμοιες κλίμακες έχουν καταλήξει στο ότι τα παιδιά που βίωσαν ενδογονεϊκή βία τείνουν να είναι περισσότερο επιθετικά και αντικοινωνικά, (το οποίο αποκαλούμε συχνά «εξωτερικευμένες» συμπεριφορές) όπως και τρομαγμένες και απαγορευμένες συμπεριφορές («εσωτερικευμένες» συμπεριφορές) και επίσης δείχνουν γενικότερα μικρότερο κοινωνικό ανταγωνισμό σε σχέση με τα άλλα συνομήλικα παιδιά που δεν βιώνουν ενδογονεϊκή βία.

Τα παιδιά που βιώνουν ενδογονεϊκή βία βρέθηκαν επίσης να είναι περισσότερο αγχώδη και «θυμωμένα», να έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, να είναι πιο επιρρεπή στην κατάθλιψη και να αντιμετωπίζουν συχνά προβλήματα διάθεσης απ' ότι τα παιδιά που δεν εκτέθηκαν σε σκληρές βίας στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Επίσης, τα παιδιά που προέρχονταν από σπίτια όπου η μητέρα τους είχε κακοποιηθεί έδειξαν μικρότερη ικανότητα στο να μπορούν να κατανοήσουν πως νιώθουν οι άλλοι και γενικότερα

να εξετάζουν τις περιστάσεις σύμφωνα με τις προοπτικές των άλλων σε σχέση με τα παιδιά που προέρχονταν από μη βίαιο οικογενειακό περιβάλλον. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα παιδιά αυτά που βίωναν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία είχαν λιγότερες σχέσεις με τους συνομηλικούς τους, μικρότερη αυτονομία και αυτο-έλεγχο και αντιμετώπιζαν γενικότερα σημαντικά συναισθηματικά προβλήματα και προβλήματα συμπεριφοράς.

Μια άλλη εκδοχή των συνεπειών σε αυτά τα παιδιά είναι και η άσκηση της δικής τους βίας. Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης αναφέρει ότι τα παιδιά που βίωσαν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία, έμαθαν επίσης και πώς να την χρησιμοποιούν. Διάφοροι ερευνητές που ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο θέμα αναφέρουν πως τόσο τα παιδιά όσο και οι έφηβοι που εκτέθηκαν σε σκληρές βίαιης συμπεριφοράς στο οικογενειακό τους περιβάλλον, αποτελεί σημαντικό παράγοντα στο να αναπτύξουν και τα ίδια τα παιδιά ή οι έφηβοι αντίστοιχα βίαιη συμπεριφορά. (Edleson, 1999).

Προβλήματα νοητικής λειτουργίας και στάσεων

Πλήθος μελετών έχει ασχοληθεί με τη συσχέτιση ανάμεσα στην ανάπτυξη προβλημάτων νοητικής λειτουργίας και στην παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας. Και ενώ οι εκπαιδευτικές ικανότητες δεν φάνηκε να διαφέρουν ανάμεσα στα παιδιά που ήταν μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας και στα παιδιά που δεν βίωναν ενδογονεϊκή βία, άλλες έρευνες αποκάλυψαν ότι η αυξημένη έκθεση στην ενδογονεϊκή βία συσχετιζόταν σημαντικά με χαμηλότερη νοητική λειτουργία.

Ωστόσο, οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι κυρίαρχες συνέπειες της βίωσης ως μάρτυρα ενδογονεϊκής βίας είναι οι πεποιθήσεις—στάσεις που ένα παιδί θα αναπτύξει αναφορικά με την χρήση της βίας, η οποία θα υπάρξει κάποιες φορές αντίθετη με τις πεποιθήσεις του. Επίσης κάποιιο άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η έκθεση των παιδιών στην ενδο-οικογενειακή βία των ενηλίκων είναι δυνατόν να προκαλέσει συμπεριφορές που να οδηγούν τα ίδια σε συμπεριφορές βίας. Ο συσχετισμός αυτός εφόσον και άλλες έρευνες έδειξαν ότι αγόρια που βρίσκονταν στην ηλικία της εφηβείας τα οποία ήταν κρατούμενα για βίαια εγκλήματα και τα οποία είχαν επίσης εκτεθεί σε ενδο-οικογενειακή βία πίστευαν περισσότερο από ότι τα άλλα παιδιά ότι «το να αντιδράς βίαια αυξάνει κάποιου την φήμη ή την αυτό-εικόνα του». Έτσι λοιπόν πιστεύοντας ότι η επιθετικότητα θα μπορούσε να βελτιώσει σημαντικά την αυτό-εικόνα τους προέβησαν σε βίαιες συμπεριφορές. (Edleson, 1999).

Ωστόσο, η Carlson (1991) υποστήριξε μέσα από την έρευνά της ότι τα αγόρια και τα κορίτσια τείνουν να διαφέρουν ως προς το τι έχουν αποκομίσει από τις εμπειρίες τους. Συγκεκριμένα, η ερευνήτρια βρήκε ότι τα αγόρια που εκτέθηκαν σε ενδο-οικογενειακή κακοποίηση

ήταν σε μεγάλο βαθμό πιθανόν να αναπτύξουν βίαιες συμπεριφορές (αποδεχόμενα τα ίδια την βία) από ότι τα κορίτσια που είχαν επίσης και αυτά εκτεθεί σε σκληρές ενδο-οικογενειακής βίας.

Μακροπρόθεσμα προβλήματα

Οι περισσότερες έρευνες, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, συσχέτισαν τα προβλήματα που ανέπτυξαν τα παιδιά με την πρόσφατη παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας. Ένας σημαντικός αριθμός ερευνών που διεξήχθησαν κατά καιρούς έφερε στην επιφάνεια περισσότερα μακροπρόθεσμα προβλήματα που αναφέρθηκαν εκ των υστέρων από ενήλικες ή που βρισκόνταν σε αρχεία υπηρεσιών.

Σε αυτό το σημείο θεωρούμε σημαντικό να φέρουμε ως παράδειγμα την μελέτη των Silvern et al, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1995, το δείγμα της οποίας ήταν 550 προπτυχιακοί φοιτητές. Στην παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι η ενδογονεϊκή βία την οποία είχαν βιώσει ως παιδιά συσχετιζόταν με τις αναφορές ενηλίκων για κατάθλιψη, ψυχολογικά «τραύματα» και χαμηλή αυτοεκτίμηση κυρίως στις γυναίκες και περισσότερα ψυχολογικά τραύματα στους άντρες.

Επίσης, η παρακολούθηση της ενδογονεϊκής βίας φάνηκε να αποτελεί ανεξάρτητη μεταβλητή όσον αφορά στην ύπαρξη γονεϊκής κακοποίησης εξαιτίας της χρήσης αλκοόλ και της ύπαρξης διαζυγίου. Στο συγκεκριμένο θέμα, οι Henning et al (1996) βρήκαν ότι ανάμεσα σε 123 ενήλικες γυναίκες, οι οποίες είχαν βιώσει ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία ως παιδιά, χαρακτηριζόνταν από σημαντικό βαθμό άγχους και χαμηλά επίπεδα κοινωνικής ανταγωνιστικότητας όταν συγκρίθηκαν με 494 ενήλικες γυναίκες, οι οποίες δεν είχαν εκτεθεί σε σκληρές ενδοοικογενειακής βίας.

Σύμφωνα με τον Carlson (2000), οι συνέπειες της ενδογονεϊκής βίας χωρίζονται σε πέντε κατηγορίες (Προβλήματα συμπεριφοράς, συναισθηματικά προβλήματα, σωματικά προβλήματα, προβλήματα νοητικής λειτουργίας και κοινωνικά προβλήματα) και επηρεάζουν τα υποκείμενα ανάλογα με την ηλικία στην οποία βρίσκονται.

Συμπεριφοριστικό επίπεδο

Όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο επηρεάζει η έκθεση ενδογονεϊκής βίας τα παιδιά, κατά τη νηπιακή τους ηλικία, μπορεί να είναι τα ίδια ιδιότροπα και πολλές φορές να θυμώνουν για ασήμαντους λόγους. Ενώ κατά την προσχολική ηλικία τείνουν να εκφράζουν επιθετικότητα και γενικότερα προβλήματα συμπεριφοράς. Όταν τα παιδιά σχολικής ηλικίας γίνονται μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας, είναι πολύ πιθανό να παρουσιάζουν εκτός από επιθετικότητα, προβλήματα στις

κοινωνικές τους συναναστροφές και πολλές φορές τα ίδια είναι ανυπάκουα στο οικογενειακό ή το σχολικό περιβάλλον.

Οι έφηβοι μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας ενδέχεται να γίνουν βίαιοι στις συναντήσεις τους (ραντεβού) με πρόσωπα του άλλου φύλου με τα οποία διατηρούν σχέση, να εκδηλώσουν παραβατικές συμπεριφορές όπως χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, κλοπές και πολύ συχνά εξαιτίας του μη «υγιούς» οικογενειακού περιβάλλοντος στο οποίο συμβιώνουν μαζί με τους γονείς τους, σκέφτονται πολύ συχνά να εγκαταλείψουν το σπίτι τους. (Edleson, 1999).

Συναισθηματικό επίπεδο

Τα παιδιά που διανύουν την προσχολική ηλικία, όσον αφορά στα συναισθήματα τα οποία νιώθουν εξαιτίας της βίας που βιώνουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον, αισθάνονται πολύ συχνά φόβο, ανησυχία, λύπη, ανησυχούν πολύ συχνά μήπως η μητέρα τους πάθει κάποιο κακό και κάποιες φορές ενδέχεται να παρουσιάσουν διαταραχή μετατραυματικού στρες.

Παρόμοια συναισθήματα νιώθουν και τα παιδιά σχολικής ηλικίας (φόβο, ανησυχία). Στη συγκεκριμένη όμως ηλικία θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε και κάποια πρώτα σημάδια κατάθλιψης εξαιτίας της συνεχούς έντασης που επικρατεί στο περιβάλλον τους από τις ενδογονεϊκές συγκρούσεις.

Τα αρνητικά συναισθήματα των εφήβων, -στη συγκεκριμένη κρίσιμη περίοδο που διανύουν και κατά την οποία καλούνται να διαμορφώσουν την προσωπική τους ταυτότητα-, που προκαλούνται από τις συγκρούσεις μεταξύ των γονιών τους, τους προκαλούν πολλές φορές σύγχυση και είναι πιθανό να τους οδηγήσουν σε κατάθλιψη, αυτοκτονικές τάσεις ή διαταραχή μετατραυματικού στρες. (Edleson, 1999).

Φυσική κατάσταση

Εκτός από τον τομέα της συμπεριφοράς και του συναισθήματος, σημαντικές επιπτώσεις προκαλούνται και στη φυσική κατάσταση των παιδιών και εφήβων που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία. Από την πολύ μικρή ηλικία (νηπιακή), τα παιδιά είναι δυνατόν να παρουσιάσουν προβλήματα ύπνου, διατροφικές διαταραχές και γενικότερα τείνουν να είναι αγχώδη. Κατά την προσχολική ηλικία, τα παιδιά λόγω της δυσχερούς κατάστασης που επικρατεί στο σπίτι, μπορεί να είναι υπερδραστήρια, απαιτητικά, να κλαίνε συχνά και πολλές φορές χωρίς σοβαρό λόγο. Επίσης τείνουν να είναι προσκολλημένα στους γονείς τους και συχνά παλινδρομούν.

Αναφορικά με τα συμπτώματα που απορρέουν από την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας στην εφηβεία και επηρεάζουν δυσμενώς την φυσική κατάσταση του εφήβου, το συχνότερο και σημαντικότερο πρόβλημα που παρατηρείται είναι η χρήση διάφορων ουσιών (αλκοόλ, καπνού, ναρκωτικών). (Edleson, 1999).

Νοητική κατάσταση

Οι επιπτώσεις στο νοητικό επίπεδο ξεκινούν από την νηπιακή ηλικία όπου τα παιδιά λόγω της ύπαρξης ενδογονεϊκής βίας παρουσιάζουν μειωμένη ικανότητα στο να κατανοήσουν πράγματα, ενώ κατά την προσχολική ηλικία, ενδέχεται να παρουσιάσουν οριακή κατανόηση ή να κατηγορούν τον εαυτό τους για τις συγκρούσεις που συμβαίνουν στο σπίτι.

Κατά την σχολική ηλικία, τα παιδιά— μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας συνήθως παρουσιάζουν μεγαλύτερη κατανόηση από ότι τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά, κατηγορούν όμως και εκείνα πολύ συχνά τον εαυτό τους για την κατάσταση που επικρατεί στο οικογενειακό τους περιβάλλον νιώθοντας πολλές φορές ενοχές. Επίσης, συχνό φαινόμενο είναι να παρουσιάσουν δυσκολίες και προβλήματα όσον αφορά στη σχολική τους φοίτηση (Άρνηση να πάνε στο σχολείο, κακή σχολική επίδοση) και ενδέχεται να παρουσιάσουν βίαιες τάσεις τόσο στο οικογενειακό περιβάλλον όσο και στο σχολικό που πιθανότατα προκύπτει από την τάση τους για μίμηση στην συγκεκριμένη ηλικία.

Στην εφηβεία ωστόσο, το σημαντικότερο πρόβλημα που παρατηρείται είναι η βίαιη συμπεριφορά, η οποία συνήθως συμβαίνει κατά την διάρκεια των συναντήσεων των εφήβων με τα άτομα του άλλου φύλου με τα οποία διατηρούν σχέση. (www.doa.state.nc.us)

Κοινωνικές συναναστροφές

Προβλήματα παρουσιάζονται και στις κοινωνικές συναναστροφές των παιδιών προσχολικής ηλικίας, όσον αφορά στη σχέση τους με τους συνομηλικούς αλλά και τους ενήλικες (γονείς, δασκάλους, συγγενείς) και η σχέση τους με τους γονείς τους τείνει να είναι αμφιθυμική. Ενώ κατά την σχολική ηλικία συνήθως διατηρούν λιγότερες σε αριθμό και μικρότερης ποιότητας σχέσεις με συνομηλικούς.

Στους εφήβους, εκείνο που παρατηρείται και στο επίπεδο των κοινωνικών συναναστροφών είναι η βία στα ραντεβού με τα άτομα που διατηρούν σχέση. (Margolin, 2004).

Τέλος, κάποιοι άλλοι ερευνητές (www.doa.state.nc.us) εντοπίζουν και κάποιες επιπλέον— αλλά εξίσου σημαντικές— συνέπειες αναφορικά με τα προβλήματα που ενδέχεται να προκύψουν ως απόρροια της ενδογονεϊκής βίας σε παιδιά και εφήβους οι οποίες αναφέρονται στο συναίσθηματικό,

στον κοινωνικό τομέα και στα προβλήματα φυσικής κατάστασης και συμπεριφοράς, τα οποία συνοψίζουμε παρακάτω ολοκληρώνοντας το θεωρητικό μέρος της εργασίας μας.

Συναισθηματικά προβλήματα (Συναισθήματα των παιδιών– παρατηρητών)

- Θλίψη για την οικογένεια και τις προσωπικές απώλειες
- Ντροπή, ενοχή και τάση να κατηγορούν τον εαυτό τους
- Σύγχυση ως προς τα συγκρουόμενα συναισθήματα για τους γονείς
- Φόβο εγκατάλειψης, «ζέσπασμα» συναισθημάτων (Είναι συνήθως ευσυγνίμητα), τείνουν προς την αυτοκαταστροφή
- Θυμό
- Κατάθλιψη και συναισθήματα ανικανότητας και γενικότερα έλλειψης δύναμης και ενέργειας
- Αμηχανία
- Φόβος ότι ο πατέρας/ η μητέρα τους, ή οι ίδιοι θα χτυπήσουν ή θα σκοτωθούν
- Φόβος ότι θα έπρεπε να αναφέρουν το περιστατικό ενδογονεϊκής βίας σε κάποιον άλλο ενήλικα (συγγενή, φίλο, γείτονα) αλλά φοβούνται μην τυχόν και κάνουν τα πράγματα χειρότερα
- Φόβος ότι αν πουν σε κάποιον άλλον τι συμβαίνει, ο «θύτης» γονιός δεν θα τους αγαπά πλέον
- Μίσος για τον «θύτη» γονιό, για τον γονιό που κακοποιείται αλλά και για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας
- Σύγχυση σχετικά με το γεγονός ότι αγαπούν και μισούν ταυτόχρονα τον θύτη γονιό
- Σύγχυση αναφορικά με το ότι, στην πραγματικότητα, δεν γνωρίζουν τι προκαλεί τη βία και πώς να μπορούν να την σταματήσουν
- Σύγχυση για τον αν οι συγκρούσεις που οι ίδιοι βιώνουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον αποτελούν περιστατικό κακοποίησης
- Ενοχή επειδή πιστεύουν ότι είναι η «αιτία» της βίας, ότι είναι οι «φταίχτες»
- Ενοχή διότι πιστεύουν ότι θα έπρεπε κάποιες φορές να παρεμβαίνουν και ενίοτε όχι
- Ενοχές σχετικά με τη χρήση μη υγιών μηχανισμών μίμησης κοινωνικών προτύπων, ώστε να «νιώσουν καλά» ή να «δραπετεύσουν»
- Ενοχές επειδή αισθάνονται θυμωμένοι με τον γονιό που είναι θύμα κακοποίησης και τα αδέρφια του

-Απελπισία για το γεγονός ότι είναι ανήμπορος/η να σταματήσει τη βία ή να ξεφύγει από αυτήν μόνιμα

-Απελπισία για το γεγονός ότι είναι ανήμπορος να βοηθήσει όλους όσους εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα σε αυτήν την δυσμενή κατάσταση (Δηλαδή τον θύτη, τον κακοποιημένο γονιό, τον εαυτό του και τα αδέρφια του)

-Απελπισία για το ότι είναι δύσκολο να αποφασίσουν διαφορετικά για τους εαυτούς τους (καθώς γίνονται ενήλικες)

Προβλήματα συμπεριφοράς (Συναισθηματικές και συμπεριφοριστικές συνέπειες)

- Απόσυρση από τον κοινωνικό περίγυρο και από δραστηριότητες
- Επιθετικότητα ή παθητικότητα
- Σχολική άρνηση
- Ανάληψη ευθυνών: Συμπεριφέρονται ως «υποκατάστατο» των γονέων
- Προσπάθεια αποφυγής αντιμετώπισης προβλημάτων
- Ισχυρές υπερασπίσεις
- Συνεχής προσπάθεια για αναζήτηση προσοχής
- Νυχτερινή ενούρηση και εφιάλτες
- Συμπεριφορά εκτός ελέγχου
- Μειωμένη διανοητική ικανότητα
- Χειριστικότητα, εξάρτηση, συχνές αλλαγές διάθεσης
- «Εξωστρεφείς συμπεριφορές» (Επιθετικότητα (νταηλία), βία στρεφόμενη σε άλλους (επίθεση, ανθρωποκτονία), κατηγορίες και επίρριψη ευθυνών πάνω σε άλλους, ανησυχία)
- «Εσωστρέφεια-εσωτερικευση» (Απόσυρση, παθητικότητα, εξάρτηση, προσκόλληση, αυτό-καταστροφικές συμπεριφορές, αδιαφορία ή «μούδιασμα»)
- Προβλήματα-Επιπλοκές όσον αφορά στις διαπροσωπικές δεξιότητες (Φτωχές δεξιότητες επικοινωνίας, αδυναμία για συμβιβασμό/διαπραγμάτευση, πεποίθηση ότι οι διαφορές λύνονται μόνο με τη βία, φτωχή κρίση, ανευθυνότητα, μη υγιείς μέθοδοι αντιγραφής κοινωνικών προτύπων, υπερβολικά προβλήματα ρουτίνας, φτωχή αντίληψη/αίσθηση, μίμηση επιθετικών ή βίαιων συμπεριφορών)

- Αντίτυπος της ενδογονεϊκής βίας στην αυτό-εικόνα (Αισθήματα απελπισίας, χαμηλή αυτοεκτίμηση, αισθήματα ασημαντότητας, πεποίθηση ότι είναι η αιτία της βίας, αισθάνονται αποτυχημένοι, διακατέχονται από αισθήματα μίσους για τον εαυτό τους

Ψυχολογικές και γνωστικές συνέπειες

Διαταραχές της ανάπτυξης

- ✓ Προβληματικός λόγος (τραύλισμα, φτωχό λεξιλόγιο)
- ✓ Καθυστέρηση στην έναρξη του βαδίσματος (μπουσουλήμα, περπάτημα)
- ✓ Προβληματικές αντιδράσεις/αντανάχλασεις και αποκρίσεις
- ✓ Δυσκολίες στη μάθηση
- ✓ Νοητική καθυστέρηση
- ✓ Φτωχές κινητικές δεξιότητες

Διαταραχές της όρεξης

- ✓ Ανορεξία
- ✓ Βουλιμική νεύρωση
- ✓ Παθολογική υπερφαγία

Διαταραχές ύπνου

- Αϋπνία
- Εφιάλτες και νυχτερινοί τρόμοι
- Υπνοβασία

Αγχώδεις διαταραχές

- ✓ Συμπτώματα Μετα-Τραυματικού στρες
- ✓ Κρίσεις πανικού
- ✓ Άγχος αποχωρισμού
- ✓ Φοβίες

Συμπεριφορές Παλινδρόμησης

- ✓ Ενούρηση
- ✓ Πιπίλισμα αντίχειρα
- ✓ Ανώριμες πράξεις, χειρονομίες
- ✓ Αποκλειστική χρήση σωματικών εκφράσεων (Μη λεκτική επικοινωνία)

Γνωστικά Προβλήματα

- ✓ Φτωχές δεξιότητες στη λύση/αντιμετώπιση προβλημάτων
- ✓ Έλλειψη συγκέντρωσης/παρορμητική προσωπικότητα
- ✓ Υπερβολική φαντασία στα παιχνίδια του

Κοινωνικά προβλήματα

- Απομόνωση από συγγενείς και φίλους
- Δημιουργία «θυελλωδών» σχέσεων
- Δυσκολία στο να εμπιστευτούν, ιδιαίτερα ενήλικες
- Φτωχό έλεγχο του θυμού τους και επίλυση προβλημάτων
- Μεγάλη επιθυμία για συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες προκειμένου να αποφύγουν, την παραμονή στο οικογενειακό περιβάλλον
- Παθητικότητα με τους συνομηλίκους ή εκφοβισμό αυτών
- Δεσμευμένοι σε σχέσεις που χαρακτηρίζονται από εκμετάλλευση ως θύτες ή ως θύματα.

Σωματικά προβλήματα (Σωματικές συνέπειες)

- ✓ Έκφραση παραπόνων για σωματικές ενοχλήσεις, πονοκεφάλους και πόνους στην κοιλιακή χώρα
- ✓ Αντιμετωπίζουν προβλήματα στομάχου (Έλκη, δυσπεψία, ναυτία/τάση προς έμετο, διάρροια, δυσκοιλιότητα)
- ✓ Είναι νευρωτικοί, αγχώδεις, παρουσιάζουν διάσπαση προσοχής
- ✓ Νιώθουν συχνά κούραση και λήθαργο

- ✓ Είναι συχνά νοσούντες (Είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς στα κρυολογήματα/κοινές ασθένειες)
- ✓ Φτωχή σωματική υγιεινή
- ✓ Καθυστερημένη ανάπτυξη
- ✓ Δείχνουν ενδιαφέρον για παιχνίδια υψηλού κινδύνου
- ✓ Τείνουν να αυτοκακιοποιούνται
- ✓ Κόπωση
- ✓ Αλλεργίες

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Σκοπός της έρευνας

Δεδομένου ότι δεν έχει πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα παρόμοια έρευνα όσον αφορά στο θέμα της ενδογονεϊκής βίας και των ψυχολογικών συνεπειών στους εφήβους, -οι έρευνητες στον ελλαδικό χώρο επικεντρώνονται κυρίως στην μελέτη των κακοποιημένων γυναικών και παιδιών-, επιλέξαμε την παρούσα εργασία με σκοπό:

α) Να μελετήσουμε τη συχνότητα της ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και της φυσικής βίας που βίωσαν ως μάρτυρες οι Έλληνες μαθητές κατά το τελευταίο έτος

β) Να διερευνήσουμε τα συναισθήματα απελπισίας, τα προβλήματα ψυχολογικής αστάθειας και την αυτοεκτίμηση και

γ) Να εξετάσουμε την ενδεχόμενη σχέση της ενδογονεϊκής βίας ως προς τις συνέπειες που πιθανόν επιφέρει στην τρέχουσα ψυχολογική τους κατάσταση.

2. Υλικό και μέθοδος

2.1 Πιλοτική μελέτη

Έπειτα από διερεύνηση για βιβλιογραφικό υλικό δημιουργήσαμε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο μετρούσε την επίδραση των βιωμάτων ενδογονεϊκής βίας, έτσι όπως βιώθηκαν από τους μαθητές, και μερικές από τις ψυχολογικές της συνέπειες στους εφήβους. Για το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο δανειστήκαμε τέσσερις κλίμακες: α) την «κλίμακα τακτικών σύγκρουσης» (Straus, 1979), β) την «κλίμακα αυτοεκτίμησης» (Rosenberg, 1962), γ) την «κλίμακα ψυχολογικής αστάθειας» (Voydanoff P. & Donnelly B., 1999), και δ) την «κλίμακα απελπισίας για παιδιά» (Kazdin, Rodgers & Colbus, 1986), οι οποίες μεταφράστηκαν αρχικώς από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα και στη συνέχεια η ελληνική μετάφραση δόθηκε σε ειδικούς ώστε να γίνει η επεξεργασία τους στα αγγλικά με σκοπό να διαπιστωθεί η εγκυρότητά τους, προκειμένου να συνθέσουν το πιλοτικό ερωτηματολόγιο.

Η πιλοτική μελέτη που πραγματοποιήθηκε με το οριστικό ελληνικό ερωτηματολόγιο που διαμορφώσαμε για τους σκοπούς της έρευνας, διανεμήθηκε σε 20 μαθητές με σκοπό να μελετηθεί ο τρόπος κατανόησης και ανταπόκρισής τους σε αυτό. Το τελικό ερωτηματολόγιο τροποποιήθηκε μετά από ερωτήσεις και σχόλια των μαθητών που έλαβαν μέρος στην πιλοτική έρευνα, έτσι ώστε να

ανταποκρίνεται όσον το δυνατόν καλύτερα στο δείγμα μας. Στη συνέχεια, το νέο ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε άλλους 20 μαθητές με σκοπό να μελετήσουμε την εγκυρότητα και την αξιοπιστία του προβαίνοντας στις κατάλληλες στατιστικές δοκιμασίες και μετρήσεις.

2.2. Δειγματοληψία

Για την έρευνά μας επιλέχθηκαν 200 μαθητές, ηλικίας 16-18 ετών (Α΄-Γ΄ Λυκείου). Ως πεδία της έρευνας ορίστηκαν ο Δήμος Ηρακλείου και ο Δήμος Περιστερίου Αττικής. Αρχικά έγινε μια καταγραφή των σχολείων και των φροντιστηρίων που υπάρχουν στους αντίστοιχους Δήμους. Στην πορεία από το συνολικό δείγμα αυτών, (όπου στο Δήμο Περιστερίου αντιστοιχούσαν 16 Λύκεια και 16 φροντιστήρια και στο Δήμο Ηρακλείου 13 Λύκεια και 20 φροντιστήρια) καταρτίστηκε κατάλογος μετά από τυχαία κλήρωση.

Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκαν δέκα επισκέψεις από την κάθε ερευνήτρια σε πέντε σχολεία και φροντιστήρια, διανέμοντας κάθε φορά από δέκα ερωτηματολόγια.

Πίνακας 1. Επιλογή αριθμού συμμετεχόντων ανά τάξη

ΦΥΛΟ	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
ΤΑΞΗ			Μαθητών
A' Λυκείου	30	33	63
B' Λυκείου	40	31	71
Γ' Λυκείου	29	37	66
Σύνολο	99	101	200

2.3. Διαδικασία συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων

Η προσέγγιση των συμμετεχόντων στα Λύκεια και στα φροντιστήρια της εκάστοτε περιοχής γινόταν μετά από το τέλος του μαθήματος. Ο χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου κυμαινόταν μεταξύ 10 έως 20 λεπτά. Ο ρόλος μας ως υπεύθυνες για την διεξαγωγή της έρευνας ήταν να αναφέρουμε, -κατά την διανομή των ερωτηματολογίων-, το αντικείμενο και τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, την επιστημονική αναγκαιότητά της ώστε να πεισθούν οι ερωτώμενοι ότι θα

συμβάλλουν με τις ακριβείς απαντήσεις τους στην διεξαγωγή επιστημονικών συμπερασμάτων. Παράλληλα, όταν χρειαζόταν, δίναμε περαιτέρω διευκρινήσεις όσον αφορά στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων.

2.4. Ερωτηματολόγιο και μετρήσεις

Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά

Το οριστικό ερωτηματολόγιο χωρίστηκε σε οχτώ μέρη.

Το πρώτο μέρος αναφερόταν στο δημογραφικό προφίλ των ερωτώμενων και περιλάμβανε ανοιχτές ερωτήσεις σχετικά με προσωπικά χαρακτηριστικά όπως:

1. η ηλικία
2. το φύλο
3. ο τόπος διαμονής
4. η τάξη στην οποία φοιτούσαν οι μαθητές (Α', Β', Γ' Λυκείου)
5. η ύπαρξη ή όχι αδελφών και
6. ο μέσος όρος της βαθμολογίας του τελευταίου τετράμηνου

Κατανάλωση καπνού, αλκοόλ και άλλων ουσιών

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου μετρούσε:

1. την ημερήσια κατανάλωση καπνού (σε αριθμό τσιγάρων)
2. την εβδομαδιαία ποσότητα κατανάλωσης αλκοόλ υψηλής και χαμηλής περιεκτικότητας σε αριθμό ποτηριών καθώς και
3. την συχνότητα χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών με χρήση κλίμακας που κυμαινόταν από 0-3 (όπου 0= ποτέ, 1= κάθε βδομάδα, 2= κάθε μήνα, 3= κάθε εξάμηνο).

Σχέσεις με γονείς, φίλους και καθηγητές

Στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου διερευνήθηκαν οι σχέσεις των ερωτώμενων με τους γονείς, τους φίλους, και τους καθηγητές τους με χρήση κλίμακας που κυμαινόταν από το 0-4 (0=Πολύ άσχημες, 1=άσχημες, 2=μέτριες, 3=καλές, 4=πολύ καλές). Στις παραπάνω ερωτήσεις, οι συμμετέχοντες καλούνταν να σημειώσουν τις απαντήσεις που ταίριαζαν στα δικά τους ατομικά στοιχεία και κριτήρια.

Κοινωνιοδημογραφικά στοιχεία γονέων

Το τέταρτο μέρος του ερωτηματολογίου, μελετούσε το κοινωνιολογικό προφίλ των γονέων των ερωτώμενων και πιο συγκεκριμένα, στοιχεία όπως:

- η ηλικία
- το μορφωτικό επίπεδο (Απόφοιτοι Πρωτοβάθμιας, Δευτεροβάθμιας, Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης)
- την απασχόληση (Επιστήμονες, υπάλληλοι γραφείου, παροχή υπηρεσιών, έμποροι, ελεύθεροι επαγγελματίες, εργάτες, συνταξιούχοι, νοικοκυρές και άνεργοι),
- το μηνιαίο εισόδημα (≤ 1000 , 1050-2000, > 2010)
- το θρήσκευμα (Χ.Ο., άλλο) και
- την οικογενειακή κατάσταση π.χ. (1=Έγγαμος, 2=Διαζευγμένος/η, 3=Σε διάσταση, 4=Άλλο)

Μέτρηση ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας & φυσικής βίας

Στο πέμπτο μέρος του ερωτηματολογίου, προκειμένου να μετρηθούν τα περιστατικά ενδογονεϊκής βίας, έτσι όπως δηλώθηκαν από τους μαθητές, χρησιμοποιήθηκε η «*Κλίμακα τακτικών σύγκρουσης*» (**Conflict Tactics Scale**). Η κλίμακα αυτή συμπεριέλαβε μονάχα εννέα ερωτήσεις από τις δεκαοχτώ που περιείχε η κλίμακα του Straus (1979) και συγκεκριμένα εκείνες που απαντήθηκαν στο πιλοτικό ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις αυτές εκτιμούσαν την λεκτική-ψυχολογική επιθετικότητα (π.χ. φωνές, προσβολές κ.λ.π.) και την φυσική βία (π.χ. επιθέσεις, σπρωξίματα, χτυπήματα κ.λ.π.) στις οποίες οι ερωτώμενοι καλούνταν να απαντήσουν σε ποια συχνότητα υπήρξαν μάρτυρες περιστατικών ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας που ασιούνταν είτε από τον πατέρα προς την μητέρα, είτε από την μητέρα προς τον πατέρα, κατά το τελευταίο έτος.

Η συγκεκριμένη κλίμακα περιλάμβανε μεταβλητές που αναφέρονταν σε περιστατικά που εξετάσαμε και από την πλευρά των δύο γονέων, τα οποία ξεκινούσαν από λογομαχίες, ύβρεις και λεκτικές επιθέσεις και κατέληγαν μέχρι την επίθεση ή ακόμη και την προσπάθεια στραγγαλισμού. Πιο συγκεκριμένα η κλίμακα αυτή κυμαινόταν από το 0-3 (όπου 0=Ποτέ, 1=Σπάνια, 2=Μερικές φορές, 3=Συχνά).

Η αθροιστική επίδοση των απαντήσεων που δόθηκαν στις παραπάνω ερωτήσεις έδωσε την *κλίμακα περιστατικών ενδογονεϊκής βίας*. Υψηλότερες επιδόσεις στην κλίμακα σημαίνουν αυξημένα περιστατικά ενδογονεϊκής επιθετικότητας και βίας για τα οποία υπήρξαν μάρτυρες οι μαθητές.

Στη συνέχεια δημιουργήσαμε τέσσερις υπό-κλίμακες με τον ακόλουθο τρόπο: Δυο υπό-κλίμακες *ψυχολογικής επιθετικότητας* που ασκήθηκαν από τον πατέρα προς την μητέρα και από την

μητέρα προς τον πατέρα αντίστοιχα, οι οποίες περιέλαβαν την άθροιση των επιδόσεων στις τέσσερις μεταβλητές λεκτικής-ψυχολογικής επιθετικότητας (φωνές, ύβρεις, απειλές για ξυλοδαρμό, απειλή για εκτόξευση αντικειμένου, προσβολή ή υποτίμηση). Καθώς και δύο υπό-κλίμακες *φυσικής-σωματικής βίας* που ασκήθηκε αφενός από την μεριά του πατέρα ενάντια στη μητέρα και αφετέρου από τη μεριά της μητέρας προς τον πατέρα αντιστοίχως (επίθεση, σπρωξίματα ή χτυπήματα, προσπάθειες πνιγμού, επιθέσεις με αιχμηρό αντικείμενο).

Μέτρηση αυτοεκτίμησης

Στο έκτο μέρος του ερωτηματολογίου, συμπεριελήφθη η *κλίμακα αυτοεκτίμησης* του Rosenberg (1962), η οποία περιλάμβανε δέκα ερωτήσεις που μετρούσαν την ευχαρίστηση/αποδοχή των ερωτώμενων σε γενικές γραμμές από τον εαυτό τους (Π.χ. είμαι ικανός να κάνω πράγματα όπως και οι άλλοι άνθρωποι, αισθάνομαι άχρηστος μερικές φορές, αισθάνομαι ότι αξίζω σε θέματα ισότητας με τους άλλους κ.λ.π.). Η διαβάθμιση της κλίμακας εκτεινόταν από το 0-5 (0=Διαφωνώ απόλυτα, 1=Διαφωνώ, 2=Διαφωνώ μέτρια, 3=Συμφωνώ μέτρια, 4=Συμφωνώ, 5=Συμφωνώ απόλυτα). Στη συγκεκριμένη κλίμακα χρειάστηκε να κάνουμε επανακωδικοποίηση των απαντήσεων καθότι τα πέντε θέματα εκ των δέκα που περιέλαβε ήταν θετικά (πχ. Σε γενικές γραμμές είμαι ευχαριστημένος από τον εαυτό μου, είμαι ικανός να κάνω πράγματα όπως και οι άλλοι άνθρωποι κ.λ.π.) και τα υπόλοιπα αρνητικά (όπως π.χ. Μερικές φορές αισθάνομαι ότι δεν είμαι καλός σε τίποτα, αισθάνομαι ότι είμαι άχρηστος μερικές φορές κ.λ.π.). Γι' αυτό το λόγο, επανακωδικοποιήσαμε τις απαντήσεις που δόθηκαν στα πέντε αρνητικά θέματα και η διαβάθμιση της κλίμακας για την συγκεκριμένη κατηγορία θεμάτων αντιστράφηκε (όπου 0=Συμφωνώ απόλυτα, 1=Συμφωνώ, 2=Συμφωνώ μέτρια, 3=Διαφωνώ μέτρια, 4=Διαφωνώ, 5=Διαφωνώ απόλυτα). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα θέματα με την αρνητική έννοια, αθροιζόμενα με τα θέματα με την θετική έννοια να έχουν την ίδια κατεύθυνση.

Μέσω της συγκεκριμένης κλίμακας μετρήσαμε τον βαθμό αυτοεκτίμησης των μαθητών και την άθροιση των επιδόσεων σε κάθε ερώτηση ώστε οι υψηλές βαθμολογίες να δηλώνουν υψηλή αυτοεκτίμηση και οι χαμηλές, χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Τέλος, αναλύσαμε την κλίμακα σύμφωνα με την τακτική του Rosenberg, όπου η κάθε απάντηση αντιστοιχούσε στον βαθμό της κλίμακας και στη συνέχεια προβήκαμε σε πρόσθεση των αποτελεσμάτων. Η ανάλυση της κλίμακας έδειξε ότι ο βαθμός αυτοεκτίμησης των συμμετεχόντων ήταν αρκετά υψηλός εφόσον η ανώτερη τιμή της κλίμακας ήταν 50, η μέση τιμή 33,6, η κατώτερη 7 και η τυπική απόκλιση 8,7.

Μέτρηση ψυχολογικής αστάθειας

Στο έβδομο μέρος του ερωτηματολογίου μας υπήρχε η *κλίμακα ψυχολογικής αστάθειας* (**Psychological Adjustment Scale**) των Voydanoff P., και Donnelly B., (1999), η οποία περιλάμβανε 7 ερωτήσεις, με διαβάθμιση που κυμαίνονταν από 0-4 (όπου, 0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά και 4=πολύ συχνά). Οι επτά αυτές ερωτήσεις αφορούσαν κυρίως το πώς αισθάνονται οι ίδιοι οι μαθητές σε καθημερινή βάση και συγκεκριμένα κατά πόσο αισθάνονται μελαγχολία, μοναξιά, κούραση, πίεση από την συμπεριφορά των γονιών τους κ.λ.π.. Η κλίμακα αυτή μετρούσε τον βαθμό στον οποίο οι έφηβοι κατά δήλωσή τους, αντιμετώπιζαν προβλήματα ψυχολογικής αστάθειας. Στη συνέχεια, αθροίστηκαν οι απαντήσεις που δόθηκαν στις ερωτήσεις. Υψηλή βαθμολογία στην κλίμακα μεταφράζεται σε αυξημένη ψυχολογική αστάθεια των μαθητών.

Μέτρηση νεανικής απελπισίας

Τέλος, στο όγδοο μέρος του ερωτηματολογίου μας χρησιμοποιήσαμε την *κλίμακα απελπισίας για παιδιά* (**Hopelessness Scale for Children**) των Kazdin, Rodgers & Colbus (1986) με σκοπό να μετρήσουμε τα επίπεδα απελπισίας καθώς και τις αρνητικές προσδοκίες για το μέλλον, οι οποίες θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικές καθότι αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κατάθλιψης, σύμφωνα με τον Beck (1976).

Η συγκεκριμένη κλίμακα περιλάμβανε 17 μεταβλητές οι οποίες μελετούσαν τον βαθμό απελπισίας του κάθε ερωτώμενου. Οι ερωτήσεις στην παρούσα κλίμακα εστίαζαν κυρίως στο πως οι ίδιοι φαντάζονται το μέλλον τους και περιλάμβανε ερωτήσεις όπως (π.χ. «Επιθυμώ να μεγαλώσω διότι πιστεύω ότι τα πράγματα θα πάνε καλύτερα», «το αύριο φαίνεται θαμπό και μπερδεμένο σε μένα» κ.λ.π.). Η διαβάθμιση της κλίμακας κυμαινόταν από 0-5 (όπου 0=Διαφωνώ απόλυτα, 1=Διαφωνώ, 2=Διαφωνώ μέτρια, 3=Συμφωνώ μέτρια, 4=Συμφωνώ, 5=Συμφωνώ απόλυτα) Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στην συγκεκριμένη κλίμακα, όπως και στην κλίμακα της αυτοεκτίμησης (Rosenberg 1979), χρειάστηκε να επανακωδικοποιήσουμε τις απαντήσεις καθότι η κλίμακα αποτελούνταν από 9 αρνητικά θέματα (π.χ. «Αυτά που μπορώ να δω μπροστά μου είναι άσχημα πράγματα και όχι καλά», «το αύριο φαίνεται θαμπό και μπερδεμένο σε μένα») και από 8 θετικά θέματα (π.χ. «Επιθυμώ να μεγαλώσω διότι πιστεύω ότι τα πράγματα θα πάνε καλύτερα», «θα πάρω περισσότερα από τα καλά πράγματα στη ζωή απ' ότι τα περισσότερα παιδιά»). Γι' αυτό το λόγο επανακωδικοποιήσαμε τις αρνητικές απαντήσεις, ώστε για την συγκεκριμένη κατηγορία απαντήσεων (0=Συμφωνώ απόλυτα, 1=Συμφωνώ, 2=Συμφωνώ μέτρια, 3=Διαφωνώ μέτρια, 4=Διαφωνώ,

5=Διαφωνώ απόλυτα) προκειμένου τα θέματα να ανήκουν στην ίδια κατεύθυνση αθροιζόμενα ώστε οι υψηλές επιδόσεις να δηλώνουν χαμηλό βαθμό απελπισίας.

2.5. Αξιοπιστία μέτρησης των οργάνων

Επιπρόσθετα, με το τεστ Cronbach's α αξιολογήθηκε ο συντελεστής χωριστά για κάθε μία από τις τέσσερις κλίμακες (*Κλίμακα τακτικών σύγκρουσης, νεανική απελπισία, ψυχολογική αστάθεια, αυτοεκτίμηση*).

Πιο συγκεκριμένα, ο έλεγχος αξιοπιστίας, στηρίχθηκε στη στατιστική συσχέτιση των διαφορετικών σειρών των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από τις διάφορες ερωτήσεις που κάθε κλίμακα περιέλαβε. Στηριζόμενοι στις απαντήσεις των 200 ερωτηθέντων, ο συντελεστής alpha βρέθηκε να κυμαίνεται ικανοποιητικά έως πολύ ικανοποιητικά για κάθε κλίμακα: 1) *κλίμακα τακτικών σύγκρουσης* (Μαρτυρίες περιστατικών ενδογονεϊκής βίας) =0,89. (Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η συγκεκριμένη κλίμακα χωρίστηκε σε δύο υπό-κλίμακες, όπου η πρώτη μετρούσε την ψυχολογική επιθετικότητα και η δεύτερη τη φυσική βία που ασκήθηκε από τον πατέρα προς την μητέρα και από την μητέρα προς τον πατέρα αντίστοιχα 2) *κλίμακα νεανικής απελπισίας* =0,83, 3) *κλίμακα ψυχολογικής αστάθειας* =0,71, 4) *κλίμακα αυτοεκτίμησης*=0,85. (βλ. πίνακα 2)

Πίνακας 2. Αξιοπιστία μέτρησης των κλιμάκων της έρευνας σε τιμές α με την μέθοδο Cronbach

Κλίμακες	α
<i>Τακτικές σύγκρουσης</i>	0,896
<i>Αυτοεκτίμηση</i>	0,850
<i>Ψυχολογική αστάθεια</i>	0,712
<i>Νεανική απελπισία</i>	0,839

2.6. Στατιστική ανάλυση

Τα δεδομένα της έρευνας αναλύθηκαν με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS. Σε ένα πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι απλές κατανομές των απαντήσεων σε όλες τις ερωτήσεις.

Σε ένα δεύτερο μέρος προχωρήσαμε στην κατασκευή υποδειγμάτων βηματικής γραμμικής

παλινδρόμησης (Stepwise Regression Analysis) προκειμένου να μελετηθεί η πιθανή σχέση ανάμεσα στη βία των γονιών και των συνεπειών της στην ψυχολογική κατάσταση των μαθητών, μετά από έλεγχο των προσωπικών χαρακτηριστικών των μαθητών. Η διαδικασία αυτή θεωρείται μία από τις περισσότερο ισχυρές στατιστικές τεχνικές (Μακράκης, 1997) και σκοπός της είναι η εκτίμηση μια εξαρτημένης μεταβλητής από μία ή περισσότερες ανεξάρτητες μεταβλητές (Γναρδέλης, 2003). Στα υποδείγματα που προκύπτουν από την βηματική γραμμική παλινδρόμηση περιλαμβάνονται μόνο οι μεταβλητές εκείνες που έχουν μια σημαντική σχέση με την εξαρτημένη μεταβλητή.

Συγκεκριμένα, ελέγχθηκε η σχέση των συνεπειών που επιφέρει η βίωση ενδογονεϊκής βίας α) στην *νεανική απελπισία* β) στην *ψυχολογική αστάθεια* και γ) στην *αυτοεκτίμηση* των μαθητών.

Τα κάτωθι προσωπικά χαρακτηριστικά των μαθητών εισήχθησαν στα υποδείγματα ως ανεξάρτητες μεταβλητές, με τον τρόπο που περιγράψαμε προηγουμένως:

1. φύλο
2. τάξη (Α' & Β' με ομάδα αναφοράς την Γ' Λυκείου)
3. βαθμολογία (Καλή, λίαν καλή με ομάδα αναφοράς την άριστη)
4. αδέρφια (Χωρίς αδέρφια, με έναν τουλάχιστον αδερφό)
5. καπνιστική συνήθεια (Κατανάλωση καπνού ή όχι)
6. αλκοόλ χαμηλής και υψηλής περιεκτικότητας (Κατανάλωση αλκοόλ ή όχι)
7. χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών (Χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών ή όχι)
8. ύπαρξη σχέσης με το άλλο φύλο ή όχι
9. ποιότητα σχέσης με γονείς, φίλους και καθηγητές (Ασχημες-καλές)
10. μορφωτικό επίπεδο γονέων (Πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας με ομάδα αναφοράς την τριτοβάθμια εκπαίδευση)

Η ανάλυση βηματικής γραμμικής παλινδρόμησης έγινε σε τρεις φάσεις:

1^η φάση: Έλεγχος κοινωνιολογικού προφίλ ως προς τη *νεανική απελπισία*, *ψυχολογική αστάθεια* και *αυτοεκτίμηση* (τρία υποδείγματα)

2^η φάση: Έλεγχος μαρτυρίας ενδογονεϊκής βίας (ψυχολογική/σωματική βία από τον πατέρα προς την μητέρα ή αντίστροφα) ως προς την *νεανική απελπισία*, *ψυχολογική αστάθεια*, *αυτοεκτίμηση* (τρία υποδείγματα)

3^η φάση: Έλεγχος κοινωνιολογικού προφίλ και μαρτυρίες περιστατικών ενδογονεϊκής (ψυχολογική/σωματική βία από τον πατέρα προς την μητέρα ή αντίστροφα) βίας ως προς την *νεανική απελπισία*, *ψυχολογική αστάθεια*, *αυτοεκτίμηση* (τρία υποδείγματα)

ΚΕΦ. 3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Κοινωνιολογικό προφίλ ερωτηθέντων

Παρακάτω θα παρατεθούν τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, έτσι όπως προέκυψαν μετά από την ανάλυση των στατιστικών δεδομένων του ερωτηματολογίου. Όπως αναφέραμε παραπάνω το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 200 μαθητές, ει των οποίων το 49,5% ήταν αγόρια και το 50,5% κορίτσια.

Όσον αφορά στην αναλογία των μαθητών, που φοιτούσαν στις τρεις τάξεις του Λυκείου, τα ποσοστά είχαν μια σχετική σύγκλιση έτσι, στην Α' τάξη του Λυκείου, φοιτούσε ένα ποσοστό της τάξης του 31,5%, στην Β' Λυκείου, ένα ποσοστό που ανέρχονταν στο 25,5%, ενώ στην Γ' Λυκείου το ποσοστό άγγιζε το 33%.

Αναφορικά με τον μέσο όρο της βαθμολογίας των μαθητών, το υψηλότερο ποσοστό κυμάνθηκε μεταξύ 15-17, σε ποσοστό που άγγιζε το 44%, σε σχέση με το υπόλοιπο 56%, που κυμάνθηκε σε διαφορετικές βαθμολογίες, υψηλότερες (με βαθμό τετραμήνου: 18-20) ή χαμηλότερες, (με βαθμό τετραμήνου: 11-14).

Επιπλέον, στην ερώτηση που αφορούσε στην ύπαρξη ή όχι αδελφών, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων με ποσοστό 91%, ανέφερε ότι έχει τουλάχιστον έναν αδερφό/ή.

Το κοινωνιολογικό προφίλ των ερωτώμενων ολοκληρώνεται με την ερώτηση που αφορούσε, στην ύπαρξη ή όχι σχέσης με το αντίθετο φύλο, όπου το υψηλότερο ποσοστό εξ αυτών, δηλαδή το 54,5% απάντησε ότι την δεδομένη στιγμή δεν διατηρεί κάποια σχέση, ενώ το 45,5% αποκρίνεται θετικά στην διατήρηση σχέσης με το αντίθετο φύλο. (Πίνακας 3)

Πίνακας 3. Κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων

	n	%
Φύλο		
Αγόρια	99	49,5
Κορίτσια	101	50,5
Τάξη		
Α' Λυκείου	63	31,5
Β' Λυκείου	71	35,5
Γ' Λυκείου	66	33
Βαθμολογία		
11-14	59	29,5
15-17	88	44
18-20	53	26,5
Αδέρφια		
Όχι	18	9
Τουλάχιστον έναν αδερφό/ή	182	91
Καπνιστική συνήθεια		
Δεν καπνίζουν	124	62
≥Ένα τσιγάρο ημερησίως	76	38
Αλκοόλ χαμηλής περιεκτικότητας		
Δεν πίνουν	84	42
≥Ένα ποτήρι ημερησίως	116	58
Αλκοόλ υψηλής περιεκτικότητας		
Δεν πίνουν	128	64
≥Ένα ποτήρι ημερησίως	72	36
Χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών		
Άνευ χρήσης	183	91,5
Χρήση από μερικές φορές έως κάθε βδομάδα	17	8,5
Ύπαρξη σχέσης με το άλλο φύλο		
Όχι	109	54,5
Ναι	91	45,5

Επιπροσθέτως, ύπαρξη σχέσης με το άλλο φύλο δήλωσαν 91 άτομα (45,5%) εκ των οποίων οι 78 (85,7%) υποστήριξαν ότι διατηρούσαν μια καλή σχέση με το άλλο φύλο και 13 (14,3%) ανέφεραν ότι η σχέση τους ήταν άσχημη.

3.2. Κατανάλωση καπνού, αλκοόλ και άλλων ουσιών

Στην κατηγορία των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου που αφορούσε στις συνήθειες των ερωτώμενων όπως κατανάλωση καπνού, μετρημένη σε αριθμό τσιγάρων, κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών σε εβδομαδιαία βάση, υψηλής και χαμηλής περιεκτικότητας οινοπνεύματος μετρημένα σε ποτήρια, καθώς και χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, για την μεν πρώτη κατηγορία(κατανάλωση καπνού), το μεγαλύτερο ποσοστό, 62% υποστήριξε ότι δεν καπνίζει, για την δεύτερη κατηγορία(κατανάλωση οινοπνεύματος, χαμηλής και υψηλής περιεκτικότητας), ανέφεραν ότι, σε ποσοστό 58% καταναλώνουν, τουλάχιστον ένα ποτό που περιέχει οινόπνευμα χαμηλής περιεκτικότητας την βδομάδα, σε αντίθεση με το 36%, που δήλωσε ότι καταναλώνει, κατά την διάρκεια της βδομάδας, τουλάχιστον ένα ποτήρι ποτό, που εμπεριέχει υψηλής περιεκτικότητας οινόπνευμα.

Οι ερωτώμενοι πάνω στο θέμα της χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών, κατέστησαν σαφές μέσω των απαντήσεών τους ότι στην πλειονότητά τους δεν χρησιμοποιούν ναρκωτικές ουσίες, παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι ένα ποσοστό της τάξης του 8,5%, κάνει χρήση ουσιών περιστασιακά έως και κάθε βδομάδα.

3.3. Σχέσεις με γονείς, φίλους και καθηγητές

Στην ερώτηση που τέθηκε στους μαθητές για το πώς θα χαρακτήριζαν τις σχέσεις τους με τους γονείς, τους φίλους και τους καθηγητές τους, το υψηλότερο ποσοστό(46,5%) χαρακτήρισε τις σχέσεις με τους γονείς του, ως «καλές». Το 59% ανέφερε ότι διατηρεί «πολύ καλές» σχέσεις με τους φίλους τους, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 34,5% υποστήριξε ότι, έχει «καλές» σχέσεις με τους καθηγητές τους. Τα παραπάνω στοιχεία παρατίθενται αναλυτικότερα στον Πίνακα 4.

Ωστόσο αξίζει να αναφερθεί ότι, από τα 91 άτομα (45,5%) που σημείωσαν στο ερωτηματολόγιο, ότι διατηρούν κάποια σχέση με το αντίθετο φύλο, οι 78 (85,7%) χαρακτήρισαν την σχέση τους ως «καλή», σε σχέση με 13 άτομα (14,3%), που δήλωσαν αρνητικό κλίμα μέσα στην σχέση τους. (Βλ. Πίνακα 4)

Πίνακας 4. Δηλωθείσες σχέσεις με γονείς, φίλους και καθηγητές

ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ:	ΠΟΛΥ ΑΣΧΗΜΕΣ		ΨΑΧΗΜΕΣ		ΜΕΤΡΙΕΣ		ΚΑΛΕΣ		ΠΟΛΥ ΚΑΛΕΣ	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Γονείς	3	1,5	9	4,5	29	14,5	93	46,5	66	33
Φίλους/ες	1	0,5	2	1	8	4	71	35,5	118	59
Καθηγητές	14	7	11	5,5	67	33,5	69	34,5	39	19,5

3.4. Κοινωνιολογικό προφίλ των γονέων των ερωτώμενων

Στην κατηγορία των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου μας, που αφορούσε στα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των γονέων των συμμετεχόντων στην έρευνά μας, τα αποτελέσματα που πηγάζουν από την ανάλυση των δεδομένων αποδεικνύουν ότι, αρχικά, όσον αφορά στον ηλικιακό παράγοντα, η ηλικία του πατέρα βρέθηκε να κυμαίνεται μεταξύ του 38^{ου} και του 67^{ου} έτους. Ωστόσο, η μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα άνηκε στις ηλικίες 46-55 ετών (N=115, 57,9%) ενώ η αντίστοιχη τιμή για την μητέρα που η ηλικία της κυμαινόταν από τα 33 ως τα 60 έτη ήταν οι ηλικίες 41-50 ετών (N=115, 57,5%), σε ότι αφορούσε στο μορφωτικό επίπεδο των γονέων, οι πατέρες με ποσοστό 53,6% αλλά και οι μητέρες που το ποσοστό τους άγγιζε το 61%, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτώμενων, ήταν απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με την κατηγορία των δηλωθέντων επαγγελμάτων, όπως αυτά καταγράφηκαν από τους μαθητές, το μεγαλύτερο ποσοστό των πατέρων, που ανέρχονταν στο 36,3%, αλλά και το υψηλότερο ποσοστό των μητέρων που άγγιζε το 54%, απασχολούνταν ως έμποροι, ελεύθεροι επαγγελματίες, εργατοτεχνίτες, νοικοκυρές, συνταξιούχοι, ή ακόμα ενέπιπταν και στην κατηγορία των ανέργων.

Αναφορικά με το μηνιαίο εισόδημα των γονέων διαπιστώθηκε ότι, το 58,4% των πατέρων, είχε μηνιαία εισοδήματα, που έφταναν τα 1050-2000 Ευρώ, σε σχέση με τις μητέρες, οι οποίες στην πλειονότητά τους, με ποσοστό 40% είχαν μηδενικά εισοδήματα, γεγονός που φανερώνει, ότι οι περισσότερες ανήκαν στην κατηγορία των νοικοκυρών ή των ανέργων.

Τέλος, όσον αφορά στις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις το 99% των πατέρων και το 98% των μητέρων, φάνηκε από τις αναφορές των ερωτώμενων ότι ανήκαν στην κατηγορία των Χριστιανών Ορθόδοξων. (Πίνακας 5)

Πίνακας 5. Κοινωνιολογικό προφίλ των γονέων των συμμετεχόντων

	ΠΑΤΕΡΑΣ		ΜΗΤΕΡΑ	
	n	%	n	%
Μορφωτικό επίπεδο				
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	27	13,6	25	12,5
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	106	53,6	122	61
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	65	32,8	53	26,5
Επάγγελμα				
Επιστήμονες	40	20,2	31	15,5
Υπάλληλοι γραφείου	32	16,2	21	10,5
Παροχή υπηρεσιών	54	27,3	40	20
Άλλο	72	36,3	108	54
Εισόδημα				
Νοικοκυρές			80	40
≤1000	51	25,7	71	35
1050-2000	116	58,4	42	21
≥2010	31	15,5	7	3,5
Θρήσκευμα				
Χ.Ο.	196	99	196	98
Άλλο	2	1	4	2

3.5. Απλές κατανομές ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας

Στον πίνακα 7, για την διευκόλυνση του αναγνώστη, παρουσιάζονται οι απαντήσεις επανακωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες (Η 1^η: Ποτέ και Σπάνια και η 2^η: Μερικές φορές έως πολύ συχνά). Τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν από την ανάλυση των δεδομένων και αφορούσαν περιστατικά ενδογονεϊκών συγκρούσεων, λαμβάνουν ποσοστά της τάξης του 89,5%, όταν η επίθεση ασκούνταν από τον πατέρα προς την μητέρα και 84,5%, όταν προκαλούνταν από την μητέρα προς τον πατέρα και αφορούσαν κατεξοχήν, λεκτική βία με έντονο το στοιχείο των λογομαχιών. Εξίσου υψηλό ποσοστό καταλαμβάνουν και οι ύβρεις μεταξύ των συζύγων, με ποσοστό από την μεριά του πατέρα προς την μητέρα 54,5% και 41,5% αντίστοιχα για την μητέρα.

Επιπλέον από την μεριά των πατέρων, ένα αξιόλογο ποσοστό της τάξης του 51% άσκησε ψυχολογική βία προς τις μητέρες, σε σύγκριση με τις τελευταίες, όπου το ποσοστό τους ανέρχεται στο 43,5%. Στην συγκεκριμένη κατηγορία (Ψυχολογική βία) υπάρχει και ένα ποσοστό που αγγίζει το 28,5% για τους πατέρες καθώς και ένα ποσοστό της τάξης του 34% που απευθύνεται από τις μητέρες προς τους πατέρες και σχετίζεται με απειλές για ξυλοδαρμό, ή για εξ' αποστάσεως χτύπημα

με κάποιου είδους αντικείμενο. Τέλος, ένα εξίσου ενδιαφέρον ποσοστό που αγγίζει το 19% και ασκείται από τους πατέρες προς το αντίθετο φύλο, σε σχέση με το 14% των τελευταίων, αναφέρεται σε περιστατικά φυσικής/σωματικής βίας, όπως σπρωξιές, χτυπήματα, προσπάθειες πνιγμού ή και επιθέσεις με αιχμηρά αντικείμενα. (Βλ. Πίνακα 6)

Παρόμοια αποτελέσματα προέκυψαν και από μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το ΤΕΙ Κρήτης σε συνεργασία με Πανεπιστήμια του εξωτερικού, όπου τα ποσοστά για την συναισθηματική κακοποίηση από τον έναν σύντροφο προς τον άλλον, κατέδειξαν ότι το 26,5% δέχθηκε λειτική και ψυχολογική βία (φωνές, υποτίμηση, βρισιές) ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 71% ανέφερε καυγάδες και παράπονα.

Αναφορικά με τη φυσική βία, η έρευνα έδειξε ότι το 17% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πιο συχνό φαινόμενο τις σπρωξιές, τα τσιμπήματα και τις γρατζουνιές απέναντι στο σύντροφό τους, κατά το τελευταίο έτος. (Tzamalouka et al, 2006).

Μια ακόμη μελέτη που εστίαζε στην άσκηση συναισθηματικής κακοποίησης μεταξύ των συντρόφων που συμβιώνουν όταν αυτή ασκούνταν και από τις δύο πλευρές απέδειξε ότι σε ποσοστό 64,5% αναφέρονταν συχνά ως πολύ συχνά γρινιές και παράπονα (π.χ. για τα οικονομικά, τις δραστηριότητες κ.λ.π.). Το 54,5% δήλωσε ότι υπήρχε επίκληση στο συναίσθημα μετά από σύγκρουση ή καυγά. (π.χ. κλάμα, μετάνοια, δώρα, αλλαγή συμπεριφοράς κ.λ.π.). Ακολουθούσαν σε ποσοστό 38,8%, οι αποδόσεις κατηγοριών, ευθυνών, ενοχών (π.χ. για λάθη, παραλήψεις, λογαριασμούς κ.λ.π.). Ενώ τέλος, ένα ποσοστό της τάξης του 24,5% ανέφερε την αγάπη, τρυφερότητα υπό όρους (π.χ. «αν κάνεις αυτό που θέλω, θα σε αγαπάω κ.λ.π.» (Tzamalouka και συν., 2006).

Ομοίως, τα αποτελέσματα που προέκυψαν από το ερευνητικό μέρος πτυχιακής εργασίας που εξέταζε το ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης μεταξύ συνομηλίκων μαθητών Λυκείου, επαλήθευσε τα δικά μας ευρήματα. Πιο συγκεκριμένα, οι μαρτυρίες των μαθητών που δήλωσαν μάρτυρες συναισθηματικής και φυσικής κακοποίησης των γονέων από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα, αφορούσε τις έντονες λογομαχίες σε ποσοστό 55,3%, τις προσβολές ή κοροϊδίες σε ποσοστό 16,9%, οι απειλές για εκτόξευση αντικειμένου ή χτύπημα άγγιζε το 20,9%, ενώ οι απειλές με αιχμηρό αντικείμενο ή θανατηφόρο όπλο προσέγγιζαν το 5,1%, οι σπρωξιές, οι κλωτσιές και τα χαστούκια δηλώθηκαν σε ποσοστό 19,4%, οι επιθέσεις αναφέρθηκαν σε ποσοστό 7,4%, οι προσπάθειες πνιγμού δηλώθηκαν σε μικρότερο ποσοστό, της τάξης του 0,2%, όπως και η χρήση μαχαριού, όπλου ή άλλου φονικού αντικειμένου σε ποσοστό 0,5%.

Αντιστοίχως, οι παραπάνω πράξεις όπως δηλώθηκαν από τους μαθητές αναφορικά με τη συναισθηματική και φυσική βία από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα, είχαν ως εξής: Έντονες λογομαχίες (31,5%), προσβολές ή κοροϊδίες (8,8%), απειλές για εκτόξευση αντικειμένου ή χτύπημα (6,3%), απειλές με αιχμηρό αντικείμενο ή φονικό όπλο (2,5%), σπρωξίματα, κλοτσιές ή χαστούκια (4,2%), επιθέσεις (2,8%), προσπάθειες πνιγμού (1,1%) και χρήση μαχαιριού, όπλου ή άλλου φονικού αντικειμένου (1,1%). (Αλευρά και συν., 2006)

Τέλος, σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξε και η έρευνα του Haj-Yahia M., (2000), τα αποτελέσματα της οποίας αναφέραμε στο κεφ. 4.1.

Πίνακας 6. Κατανομές περιστατικών ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας, όπως αναφέρθηκαν από τους εφήβους (μία τουλάχιστον φορά κατά το τελευταίο έτος) (n=200)

ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΜΗΤΕΡΑ	ΜΗΤΕΡΑ ΠΡΟΣ ΠΑΤΕΡΑ
	n %	n %
Επιθέσεις	48 24	33 16,5
Φωνές	179 89,5	169 84,5
Βρισιές	109 54,5	83 41,5
Απειλές για ξυλοδαρμό	54 27	32 16
Απειλές για εκτόξευση αντικειμένου	43 21,5	36 18
Υποτιμήσεις, προσβολές	102 51	87 43,5
Σπρωξίματα, χτυπήματα	33 16,5	27 13,5
Προσπάθειες πνιγμού	3 1,5	0 0
Επιθέσεις με αιχμηρό αντικείμενο	2 1	1 0,5

Πίνακας 7. Κατανομές περιστατικών ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας, όπως αναφέρθηκαν από τους εφήβους (Επανακωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΜΗΤΕΡΑ:		ΜΗΤΕΡΑ ΠΡΟΣ ΠΑΤΕΡΑ:	
	Ποτέ-Σπάνια	Μερικές φορές- Πολύ συχνά	Ποτέ-Σπάνια	Μερικές φορές- Πολύ συχνά
	n %	n %	n %	n %
Επιθέσεις	181 90,5	19 9,5	195 5	97,5 2,5
Φωνές	86 43	114 57	105 52,5	95 47,5
Βρισιές	142 71	58 29	155 45	77,5 22,5
Απειλές για ξυλοδαρμό	178 89	22 11	188 94	12 6
Απειλές για εκτόξευση αντικειμένου	185 92,5	15 7,5	186 14	93 7
Υποτιμήσεις, προσβολές	146 73	54 27	158 79	42 21
Σπρωξίματα, χτυπήματα	181 90,5	19 9,5	187 93,5	13 6,5
Προσπάθειες πνιγμού	199 99,5	1 0,5	200 0	0 0
Επιθέσεις με αιχμηρό αντικείμενο	199 99,5	1 0,5	199 99,5	1 0,5

Υπενθυμίζουμε ότι κατασκευάστηκαν υπό-κλίμακες ενδογονεϊκής βίας, οι οποίες περιέλαβαν την αθροιστική επίδοση των απαντήσεων που δόθηκαν στις εννέα αντίστοιχες μεταβλητές.

Πίνακας 8. Μέσες Τιμές και Τυπικές Αποκλίσεις των τεσσάρων υπό-κλιμάκων τακτικών σύγκρουσης (ενδογονεϊκής βίας)

	ΠΑΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΜΗΤΕΡΑ		ΜΗΤΕΡΑ ΠΡΟΣ ΠΑΤΕΡΑ	
	<i>ψυχολογική επιθετικότητα</i> (4 μεταβλητές)	<i>φυσική βία</i> (5 μεταβλητές)	<i>ψυχολογική επιθετικότητα</i> (4 μεταβλητές)	<i>φυσική βία</i> (5 μεταβλητές)
Μέση Τιμή	4,15	0,65	3,35	0,41
Τυπική Απόκλιση	3,46	1,22	3,01	0,94
Κατώτερη Τιμή	0,00	0,00	0,00	0,00
Ανώτερη Τιμή	15,00	6,00	12,00	6,00

3.6. Απλές κατανομές όσον αφορά στην αυτοεκτίμηση

Τα ποσοστά θετικής αυτοεκτίμησης που είχαν οι ερωτώμενοι ήταν αρκετά ικανοποιητικά, γι' αυτό και παρατίθενται παρακάτω κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα, όπως ότι το 95,5% εξέφρασε την άποψη ότι, «αξιζει τουλάχιστον σε θέματα ισότητας σε σχέση με τους υπόλοιπους συνανθρώπους του». Επίσης, το 91% του δείγματος υποστήριξε ότι, «είναι ικανό να κάνει πράγματα, όπως και οι άλλοι άνθρωποι», συμπληρώνοντας την θέση του 87% των ερωτηθέντων, οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι, «Αισθάνονται, ότι έχουν έναν ικανοποιητικό βαθμό προσόντων», έτσι ώστε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες, «είναι σε γενικές γραμμές ευχαριστημένοι από τους εαυτού τους», γεγονός που επαληθεύεται και από το υψηλό ποσοστό που αγγίζει το 84,5%. (Βλ. Πίνακα 9)

Πίνακας 9. Απλές κατανομές όσον αφορά στην αυτοεκτίμηση (Επανακωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

ΘΕΜΑΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΜΕΤΡΙΑ- ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΜΕΤΡΙΑ- ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
	n %	n %
Σε γενικές γραμμές είμαι ευχαριστημένος από τον εαυτό μου	31 15,5	169 84,5
Μερικές φορές αισθάνομαι ότι δεν είμαι καλός σε τίποτα	104 52	96 48
Αισθάνομαι ότι έχω έναν αριθμό ικανοποιητικών προσόντων	26 13	174 87
Είμαι ικανός να κάνω πράγματα όπως και οι άλλοι άνθρωποι	11 9	189 91
Αισθάνομαι ότι δεν έχω πολλά πράγματα για να είμαι υπερήφανος	153 76,5	47 23,5
Αισθάνομαι άχρηστος μερικές φορές	137 68,5	63 31,5
Αισθάνομαι ότι είμαι άνθρωπος που αξίζει τουλάχιστον σε θέματα ισότητας με τους άλλους	9 4,5	191 95,5
Εύχομαι να μπορούσα να είχα περισσότερο σεβασμό προς τον εαυτό μου	75 37,5	125 62,5
Γενικά έχω την τάση να αισθάνομαι ότι είμαι αποτυχημένος	152 76	48 24
Έχω θετική στάση απέναντι στον εαυτό μου	42 21	158 79

Κατασκευάστηκε κλίμακα αυτοεκτίμησης, η οποία μετά από τις απαραίτητες επανακωδικοποιήσεις περιέλαβε την αθροιστική επίδοση των απαντήσεων που δόθηκαν σε δυο κατηγορίες. Στην παρούσα κλίμακα που χρησιμοποιήσαμε για την μέτρηση της αυτο-εκτίμησης, η ανώτερη τιμή ήταν (50,00), η μέση τιμή (33,63), η κατώτερη τιμή (7,00) και η τυπική απόκλιση (8,70).

3.7. Συναισθήματα που αφορούν στην ψυχολογική αστάθεια των εφήβων

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση της κλίμακας που μετρούσε τα συναισθήματα ψυχολογικής αστάθειας των εφήβων, έδειξαν ότι, σε ένα υψηλό ποσοστό της τάξης του 84,5% οι έφηβοι ανέφεραν ότι αισθάνονταν κουρασμένοι και εξουθενωμένοι» ενώ το 75,5% συμφώνησε ότι «είναι ιδιαίτερα ευέξαπτοι ή σε νευρική ένταση». Ακολουθεί ένα ποσοστό 73% που υποστηρίζει ότι «αισθάνονται βαριεστημένοι» καθώς και ένα 64% που εκφράζει «μελαγχολία», ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 50,5% δηλώνει ότι αισθάνεται «μοναξιά». Επίσης, το 64,5% συναινέσει στο ότι «είναι πολύ πελαγωμένοι / απασχολημένοι , ώστε να μην μπορούν να ετοιμάσουν όλα όσα έχουν να κάνουν». Τέλος, το 54,5% ανέφερε ότι «αισθάνονταν πιεσμένοι από την συμπεριφορά των γονιών τους». (Βλ. Πίνακα 10)

Πίνακας 10. Αναφερθέντα συναισθήματα ψυχολογικής αστάθειας (επανακωδικοποιημένα σε δυο κατηγορίες)

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	ΠΟΤΕ-ΣΠΑΝΙΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ-ΠΟΛΥ ΣΥΧΝΑ
	n %	n %
μελαγχολικός	72 36	128 64
ιδιαίτερα ευέξαπτος ή σε νευρική ένταση	49 24,5	151 75,5
βαριεστημένος	54 27	146 73
μοναχικός	99 49,5	101 50,5
κουρασμένος, εξουθενωμένος	31 15,5	169 84,5
πολύ απασχολημένος, πελαγωμένος, ώστε να μην είναι δυνατόν να ετοιμάσει όλα όσα έχει να κάνει	71 35,5	129 64,5
πιεσμένος από την συμπεριφορά των γονιών σας	91 45,5	109 54,5

Στην παρούσα κλίμακα, η ανώτερη τιμή που προέκυψε ήταν (25,00), η μέση τιμή (14,47), η κατώτερη (1,00) ενώ η τυπική απόκλιση (4,76).

3.8. Συναισθήματα νεανικής απελπισίας

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν έπειτα από την ανάλυση της κλίμακας νεανικής απελπισίας, έδειξαν ότι οι έφηβοι ήταν αρνητικά αισιόδοξοι. Οι ίδιοι απάντησαν, σε ποσοστό 65% ότι «επιθυμούν να μεγαλώσουν καθότι πιστεύει ότι τα πράγματα θα είναι καλύτερα», 90% ανέφεραν ότι «κάποια μέρα θα είναι καλοί στο να κάνουν πράγματα τα οποία θα τους ενδιαφέρουν πραγματικά», ενώ λίγοι ήταν εκείνοι που σημείωσαν κάποιες από τις «αρνητικές» απαντήσεις της κλίμακας όπως π.χ. «Αυτά που μπορώ να δω μπροστά μου είναι άσχημα πράγματα και όχι καλά» σε ποσοστό 24% και «Ποτέ δεν αποικτώ αυτό που θέλω, έτσι είναι μάταιο να επιθυμώ οτιδήποτε» σε ποσοστό της τάξης του 16%. (Βλ. Πίνακα 11)

Πίνακας 11. Συχνότητες ως προς τον βαθμό απελπισίας των ερωτώμενων επανακωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες

	ΔΙΑΦΩΝΩ ΜΕΤΡΙΑ- ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΜΕΤΡΙΑ- ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
	n %	n %
Επιθυμώ να μεγαλώσω διότι πιστεύω ότι τα πράγματα θα πάνε καλύτερα	70 35	130 65
Μάλλον θα πρέπει να εγκαταλείψω κάθε προσπάθεια γιατί δεν μπορώ να κάνω τα πράγματα καλύτερα	180 90	20 10
Όταν τα πράγματα πηγαίνουν άσχημα, ξέρω ότι δεν θα είναι άσχημα για πάντα	25 12,5	175 87,5
Μπορώ να φανταστώ πως θα είναι η ζωή μου όταν θα μεγαλώσω.	77 38,5	123 61,5
Έχω αρκετό χρόνο να ολοκληρώσω τα πράγματα που θέλω να κάνω.	66 33	134 67
Κάποια μέρα θα είμαι καλός στο να κάνω τα πράγματα τα οποία με ενδιαφέρουν πραγματικά.	20 10	180 90
Θα πάρω περισσότερα από τα καλά πράγματα στη ζωή από ότι τα περισσότερα παιδιά.	100 50	100 50
Δεν έχω καλή τύχη και δεν υπάρχει κανένας λόγος να σκέφτομαι ότι θα γίνω τυχερός όταν θα μεγαλώσω.	147 73,5	53 26,5
Αυτά που μπορώ να δω μπροστά μου είναι άσχημα πράγματα και όχι καλά.	152 76	48 24
Δε νομίζω να αποκτήσω αυτά που πραγματικά θέλω.	149 74,5	51 25,5
Όταν θα μεγαλώσω, νομίζω ότι θα γίνω περισσότερο ευτυχισμένος από ότι είμαι τώρα.	49 24,5	151 75,5
Τα πράγματα δεν θα ολοκληρωθούν με τον τρόπο που εγώ θέλω.	147 73,5	53 26,5
Ποτέ δεν αποκτώ αυτό που θέλω, έτσι είναι μάταιο να επιθυμώ οτιδήποτε.	168 84	32 16
Δε νομίζω ότι θα έχω πραγματική χαρά όταν θα μεγαλώσω.	174 87	26 13
Το αύριο φαίνεται θαμπό και μπερδεμένο σε μένα.	136 68	64 32
Θα έχω περισσότερες καλές στιγμές απ' ότι άσχημες	44 22	156 78
Δεν υπάρχει κανένας λόγος να προσπαθήσω να αποκτήσω κάτι το οποίο επιθυμώ επειδή πιθανότατα δεν θα το αποκτήσω.	177 88,5	23 11,5

Από την παραπάνω κλίμακα προέκυψε Ανώτερη Τιμή (85,00), Μέση Τιμή (57,00), Κατώτερη Τιμή (16,00) και Τυπική Απόκλιση (11,77).

3.9. Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης: Η επίδραση του κοινωνιολογικού προφίλ στη νεανική απελπισία, την αυτοεκτίμηση και την ψυχολογική αστάθεια των μαθητών

Όσον αφορά στο κοινωνιολογικό προφίλ των ερωτώμενων, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι, οι μαθήτριες έχουν μικρότερο βαθμό *αυτοεκτίμησης* ($b=-3,932$, $P=0,002$) σε σχέση με τους μαθητές.

Επίσης, οι μαθητές της Β' και Γ' Λυκείου είχαν υψηλότερες επιδόσεις *ψυχολογικής αστάθειας* σε σχέση με τους μαθητές της Α' Λυκείου ($b=-2,536$, $P<0,0005$).

Αναφορικά με την καπνιστική συνήθεια των μαθητών, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι, οι έφηβοι που κάνουν χρήση καπνού έχουν υψηλότερη επίδοση *ψυχολογικής αστάθειας* ($b=1,342$, $P=0,041$).

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, οι μαθητές των οποίων ο πατέρας είναι απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν μεγαλύτερη βαθμολογία *αυτοεκτίμησης* σε σχέση με τους μαθητές των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας ($b=-7,214$, $P<0,0005$) ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ($b=-2,915$, $P=0,036$).

Όσον αφορά στις σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους, διαπιστώθηκε ότι, όσο λιγότερο καλές σχέσεις διατηρούν οι έφηβοι με τους γονείς τους, τόσο υψηλότερη η βαθμολογία στην κλίμακα της *ψυχολογικής αστάθειας*, άρα τόσο περισσότερα τα προβλήματα αστάθειας που ανέφεραν ότι αντιμετώπιζαν οι μαθητές ($b=-4,312$, $P<0,0005$).

Τα αποτελέσματα που αφορούσαν στη σχέση των μαθητών με τους καθηγητές τους έδειξαν ότι, όσοι έφηβοι ανέφεραν ότι διατηρούσαν μέτριες ως άσχημες σχέσεις με τους καθηγητές τους, έχουν χαμηλότερη *αυτοεκτίμηση* και παράλληλα υψηλότερο βαθμό νεανικής απελπισίας σε σχέση με τους μαθητές οι οποίοι ανέφεραν ότι διατηρούν καλές ως πολύ καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους ($b=3,693$, $P=0,003$, $b=4,619$, $P=0,008$). (Πίνακας 12)

Πίνακας 12. Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης (stepwise regression) των κλιμάκων νεανικής απελπισίας, αυτοεκτίμησης και ψυχολογικής αστάθειας ως προς το κοινωνιολογικό προφίλ των εφήβων

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ	ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 1 ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 2 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 3 ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ		
	b	S.E.	P.	b	S.E.	P.	b	S.E.	P.
Φύλο Αγόρια Κορίτσια (Ο.Α.)*	-3,932	1,241	0,002						
Τάξη Μαθητές 1 ^{ης} Λυκείου Υπόλοιποι (Ο.Α.)				-2,536	0,683	<0,0005			
Κατανάλωση καπνού Μη καπνιστές Καπνιστές (Ο.Α.)				1,342	0,651	0,041			
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα Πρωτοβάθμια εκπαίδευση Δευτεροβάθμια εκπαίδευση Υπόλοιποι (Ο.Α.)	-7,214	1,922	<0,0005						
	-2,915	1,377	0,036						
Σχέση με γονείς Καλές Άσχημες (Ο.Α.)				-4,312	0,777	<0,0005			
Σχέση με καθηγητές Καλές Άσχημες (Ο.Α.)	3,693	1,222	0,003				4,619	1,727	0,008

*Ομάδα αναφοράς

3.10. Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης: Η επίδραση των βιωμάτων ενδογονεϊκής βίας στη νεανική απελπισία, την αυτοεκτίμηση και την ψυχολογική αστάθεια των μαθητών

Σχετικά με την μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι όσο χαμηλότερη είναι η βαθμολογία στην κλίμακα της άσκησης φυσικής βίας που εκδηλώθηκε από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα, τόσο μικρότερος είναι και ο βαθμός νεανικής απελπισίας ($b=-2,553$, $P=0,004$).

Επίσης, όσο μεγαλύτερη είναι βαθμολογία στην κλίμακα της άσκησης ψυχολογικής βίας από την πλευρά του πατέρα προς την μητέρα, για την οποία υπήρξαν μάρτυρες οι έφηβοι, τόσο υψηλότερες και οι επιδόσεις στην κλίμακα της ψυχολογικής αστάθειας ($b=0,329$, $P=0,001$). Τέλος, μικρή βαθμολογία στην κλίμακα της άσκησης ψυχολογικής βίας από την πλευρά του πατέρα προς την μητέρα, σχετίστηκε με υψηλότερες επιδόσεις στην κλίμακα της αυτοεκτίμησης ($b=-0,555$, $P=0,002$). (Πίνακας 13)

Πίνακας 13. Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης (stepwise regression) των κλιμάκων νεανικής απελπισίας, αυτοεκτίμησης και ψυχολογικής αστάθειας ως προς την μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας εκ μέρους των εφήβων

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΔΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΒΙΑΣ	ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 1 ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 2 ΨΥΧΟΛ. ΑΣΤΑΘΕΙΑ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 3 ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ		
	b	S.E.	P.	b	S.E.	P.	b	S.E.	P.
Άσκηση φυσικής βίας από την μητέρα προς τον πατέρα							-2,553	0,871	0,004
Άσκηση ψυχολογικής βίας από τον πατέρα προς τη μητέρα	-0,555	0,174	0,002	0,329	0,095	0,001			

3.11. Αποτελέσματα βηματικής παλινδρόμησης: Η επίδραση του κοινωνιολογικού προφίλ και των βιωμάτων ενδογονεϊκής βίας στη νεανική απελπισία, την αυτοεκτίμηση και την ψυχολογική αστάθεια των μαθητών

Στη συνέχεια κατασκευάστηκαν τρία υποδείγματα ανάλυσης βηματικής παλινδρόμησης με εξαρτημένες μεταβλητές τις κλίμακες νεανικής απελπισίας, ψυχολογικής αστάθειας και αυτοεκτίμησης, αντίστοιχα, για τον ταυτόχρονο έλεγχο όλων των ανεξάρτητων μεταβλητών που περιελήφθησαν στις προηγούμενες αναλύσεις. Έτσι στα υποδείγματα εισήχθησαν ταυτόχρονα ως ανεξάρτητες μεταβλητές τόσο το κοινωνιολογικό προφίλ όσο και η μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας των ερωτώμενων.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχουν ουσιαστικές διαφοροποιήσεις στο είδος των ανεξάρτητων μεταβλητών που συνεχίζουν να επηρεάζουν τις 3 εξαρτημένες μεταβλητές. Έτσι, μετά από έλεγχο των κοινωνιο-δημογραφικών μεταβλητών η ενδογονεϊκή βία εξακολούθησε να επιδρά στην ψυχολογική κατάσταση των μαθητών:

- οι μαθήτριες φάνηκε ότι έχουν χαμηλότερο βαθμό αυτοεκτίμησης ($b=-3,338$, $P=0,006$) σε σχέση με τους μαθητές.
- οι μαθητές των δυο τελευταίων τάξεων του Λυκείου (Β'-Γ' τάξη) Λυκείου, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, έχουν υψηλότερες επιδόσεις ψυχολογικής αστάθειας σε σχέση με τους μαθητές που φοιτούν στην Α' Λυκείου ($-2,878$, $P<0,0005$).
- οι μαθητές οι οποίοι δήλωσαν άριστη βαθμολογία στα μαθήματα του σχολείου (από 18 και άνω) φάνηκε ότι έχουν υψηλότερο βαθμό ψυχολογικής αστάθειας σε σχέση με τους μαθητές που έχουν μέτρια βαθμολογία (15-17) ($b=-1,156$, $P=0,014$).
- σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, οι μαθητές των οποίων ο πατέρας είναι

απόφοιτος δευτεροβάθμιας ή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν υψηλότερη *αυτοεκτίμηση* σε σχέση με τους μαθητές των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ($b=-5,194$ $P=0,003$).

- αναφορικά με τις σχέσεις των εφήβων με τους γονείς και τους καθηγητές τους, οι έφηβοι που ανέφεραν ότι δεν διατηρούν καλές σχέσεις -και συγκεκριμένα μέτριες ως πολύ άσχημες- με τους γονείς τους, έχουν υψηλότερες επιδόσεις ψυχολογικής αστάθειας ($b=-3,257$, $P<0,0005$) σε σχέση με τους εφήβους που διατηρούν καλές σχέσεις με τους γονείς τους. Όμοια, τέλος, βρέθηκαν και τα αποτελέσματα που αφορούσαν στη σχέση των μαθητών με τους καθηγητές τους. Οι έφηβοι οι οποίοι δήλωσαν μέτριες ως άσχημες σχέσεις με τους καθηγητές τους, χαρακτηρίζονται από χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους μαθητές οι οποίοι ανέφεραν καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους. ($b=3,207$, $P=0,011$). (Πίνακας 13).
- όσο χαμηλότερη είναι η επίδοση στην κλίμακα της *άσκησης φυσικής βίας* που εκδηλώθηκε από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα, τόσο μικρότερος είναι και ο βαθμός νεανικής απελπισίας ($b=-2,884$, $P=0,001$).
- όσο υψηλότερη είναι η επίδοση στην κλίμακα της *άσκησης ψυχολογικής βίας* από την πλευρά του πατέρα προς την μητέρα, για την οποία υπήρξαν μάρτυρες οι έφηβοι, τόσο υψηλότερες και οι επιδόσεις στην κλίμακα της *ψυχολογικής αστάθειας* ($b=0,359$, $P<0,0005$).
- Τέλος, χαμηλή βαθμολογία στην κλίμακα της *άσκησης ψυχολογικής βίας* από την πλευρά του πατέρα προς την μητέρα, σχετίστηκε με υψηλότερες επιδόσεις στην κλίμακα της *αυτοεκτίμησης* ($b=-0,392$, $P=0,026$). (Πίνακας 14)

Πίνακας 14. Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης (stepwise regression) των κλιμάκων νεανικής απελπισίας, αυτοεκτίμησης και ψυχολογικής αστάθειας ως προς το κοινωνιολογικό προφίλ και την μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας των εφήβων

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ – ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΔΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΒΙΑΣ	ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 1 ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 2 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 3 ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ		
	b	S.E.	P.	b	S.E.	P.	B	S.E.	P.
Κοινωνιολογικό προφίλ									
Φύλο Αγόρια Κορίτσια (Ο.Α.)	-3,338	1,211	0,006						
Τάξη Μαθητές 1 ^{ης} Λυκείου Υπόλοιποι (Ο.Α.)				-2,878	0,681	<0,0005			
Βαθμολογία Μεσαία Άριστη (Ο.Α.)				-1,566	0,631	0,014			
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα Πρωτοβάθμια εκπαίδευση Υπόλοιποι (Ο.Α.)	-5,194	1,725	0,003						
Σχέση με γονείς Καλές Άσχημες (Ο.Α.)				-3,257	0,796	<0,0005			
Σχέση με καθηγητές Καλές Άσχημες (Ο.Α.)	3,207	1,243	0,011						
Μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας									
Άσκηση φυσικής βίας από την μητέρα προς τον πατέρα							-2,884	0,884	0,001
Άσκηση ψυχολογικής βίας από τον πατέρα προς τη μητέρα	-0,392	0,175	0,026	0,359	0,095	<0,0005			

ΚΕΦ. 4 ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4.1. Εισαγωγή

Η ενδο-οικογενειακή βία τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στον υπόλοιπο κόσμο αποτελεί μείζον κοινωνικό πρόβλημα και αυτό επιβεβαιώνεται από πλήθος αξιόλογων ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί κυρίως στο εξωτερικό. Τα αποτελέσματα των συγκεκριμένων ερευνών έχουν καταλήξει σε υψηλά ποσοστά που αφορούν στη συχνότητα περιστατικών κακοποίησης εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος και συγκεκριμένα στην άσκηση διαφόρων μορφών βίας (σωματική, ψυχολογική, λεκτική, σεξουαλική, οικονομική), η οποία ασκείται από τον σύζυγο προς τη σύζυγο.

Στην Ελλάδα έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες αναφορικά με το θέμα της ενδο-οικογενειακής βίας –οι οποίες έγκεινται κυρίως στη βίωση κακοποίησης εκ μέρους των γυναικών– τόσο από την πλευρά των ερευνητών όσο και από την πλευρά των ειδικών και των αρμόδιων υπηρεσιών που απευθύνονται σε κακοποιημένες γυναίκες και που ολοένα αυξάνονται σε αριθμό τα τελευταία έτη (κυρίως οι μη κυβερνητικές οργανώσεις).

Ωστόσο, δεν έχει πραγματοποιηθεί σημαντικός αριθμός ερευνών που να μελετά την κακοποίηση γυναικών. Η πιο σημαντική μελέτη διεξήχθη από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) σε συνεργασία με την Γενική Γραμματεία Ισότητας και το Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας κατέδειξαν ότι το 3,6% του δείγματος υπήρξε θύμα σωματικής βίας από τους συντρόφους του, το 56% έχει υποστεί ψυχολογική και λεκτική βία ενώ το 3,5% αναφέρει ότι έχει βιώσει τουλάχιστον ένα περιστατικό σεξουαλικής κακοποίησης κατά την διάρκεια της ζωής του. (Αρτινοπούλου και Φαρσεδάκης, 2003).

Κάποια επιπλέον στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί αναφορικά με το συγκεκριμένο ερευνητικό αντικείμενο, προέρχονται κυρίως από αρμόδιες υπηρεσίες στις οποίες απευθύνονται οι γυναίκες μετά από κάποιο συμβάν κακοποίησης. Σύμφωνα με την Αναφορά της Ελληνικής Επιμελητείας (2002), στην Ελλάδα το 83% των γυναικών υποφέρει από κάποια μορφή ενδοοικογενειακής βίας (Ψυχολογική ή φυσική), εκ των οποίων το 16% έχει υποστεί παράλληλα ψυχολογική, φυσική και σεξουαλική βία.

Αξιόλογες μελέτες επίσης έχουν πραγματοποιηθεί από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι. Κρήτης σχετικά με τις 1) συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης σε ενήλικα ζευγάρια με ερμηνευτικό παράγοντα τον τρόπο ζωής (Εργαστήριο Μελέτης και Προαγωγής Συμπεριφορών Υγείας και Ασφάλειας) ενώ παρόμοια μελέτη έχει πραγματοποιηθεί από το προαναφερθέν

Εργαστήριο σε συνεργασία με το Παράρτημα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Εδιμβούργου και του Παραρτήματος Εκπαίδευσης και Επιστημονικών Μελετών της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (King's College) με θέμα 2) την συσχέτιση του τρόπου ζωής με την επιθετικότητα και τη βία στην Ελλάδα σε ζευγάρια που συμβιώνουν.

Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τις παραπάνω έρευνες συγκλίνουν στο ότι οι άνδρες εμφανίζουν περισσότερες πιθανότητες σε σχέση με τις γυναίκες να ασκήσουν αλλά και να δεχθούν συναισθηματική βία από τη σύντροφό τους, γεγονός που συνάδει με την διάρκεια συμβίωσής τους. Επιπλέον, σημαντικά στοιχεία προέκυψαν και από τον τρόπο ζωής (lifestyle) που ακολουθούσαν τα ζευγάρια, τα οποία συμμετείχαν στην έρευνα βάσει των οποίων προέκυψε ότι ο τρόπος ζωής της εξάρτησης από αλκοόλ και άλλες ουσίες ευνοούσε τη συναισθηματική κακοποίηση. (Τζαμαλούκα και συν., 2006, Tzamalouka et al, 2006).

Το θέμα που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία μας εντάσσεται στο ερευνητικό πεδίο της ενδο-οικογενειακής βίας και συγκεκριμένα μελετά *«την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας από τους Έλληνες εφήβους και μερικές από τις ψυχολογικές συνέπειές της πάνω σε αυτούς»*, ζήτημα το οποίο ουσιαστικά πηγάζει από την ύπαρξη οποιασδήποτε μορφής βίας και κακοποίησης εντός του οικογενειακού πλαισίου, η οποία ασκείται από τον πατέρα προς την μητέρα ή αντίστροφα και στην οποία εκτίθενται άμεσα ή έμμεσα οι έφηβοι.

Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι, όσον αφορά στον ελλαδικό χώρο, δεν έχει πραγματοποιηθεί παρόμοια έρευνα, πέρα από κάποιες αναφορές παρακολούθησης ενδογονεϊκών συγκρούσεων από την πλευρά των παιδιών, οι οποίες αποτελούσαν μέρος ερευνών συζυγικής και παιδικής κακοποίησης. Γεγονός το οποίο μας παρακίνησε όσον αφορά στη διεξαγωγή της παρούσας εργασίας προκειμένου να ερευνήσουμε τις συνέπειες, οι οποίες είναι δυνατόν να προκληθούν από την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας στους εφήβους.

Το φαινόμενο της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας είναι αρκετά συχνό τα τελευταία χρόνια και παρατηρείται σε όλες τις χώρες του κόσμου συμπεριλαμβανόμενης και της Ελλάδας. Αξίζει να αναφερθεί ότι μόνο στις Η.Π.Α. εκτιμάται σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες (Carlson, 2000) ότι το 10-20% των παιδιών βρίσκονται σε υψηλό κίνδυνο να βιώσουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία. Το συγκεκριμένο ποσοστό μαρτυρά ότι κατά προσέγγιση 3,3 – 10 εκατομμύρια παιδιά παρακολουθούν την κακοποίηση του γονέα τους ή του ενήλικα ο οποίος έχει αναλάβει την κηδεμονία τους, κάθε χρόνο (Carlson, 1984, Straus & Gelles, 1990).

Έρευνες που ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο θέμα έχουν διεξαχθεί κατά καιρούς σε χώρες του εξωτερικού και κυρίως στη Νότια Αμερική και στην Δυτική Ευρώπη, κάποιων από των

οποίων τα αποτελέσματα αναφέρουμε στη συνέχεια.

Στην έρευνα του Fergusson D. (1998), με ερευνητικό αντικείμενο την έκθεση στην ενδογονεϊκή βία κατά την παιδική ηλικία και την ψυχο-κοινωνική αστάθεια στη νεαρή ενήλικη ζωή στην οποία συμμετείχαν 1265 αγόρια και κορίτσια 18 ετών που διέμεναν στη Ν. Ζηλανδία, οι ερωτηθέντες οι οποίοι ανέφεραν υψηλά ποσοστά έκθεσης στην ενδογονεϊκή βία, σημείωσαν υψηλούς δείκτες προβλημάτων ψυχολογικής αστάθειας στην ηλικία των 18. Τα συγκεκριμένα προβλήματα αναφέρονταν κυρίως σε διαταραχές πνευματικής/νοητικής υγείας, άσκησης βίας έπειτα από χρήση ουσιών και παραβατική συμπεριφορά.

Έπειτα από την ανάλυση του ερωτηματολογίου, ο ερευνητής κατέληξε στο ότι οι περισσότεροι από τους παραπάνω υψηλούς δείκτες αποδίδονταν στους κοινωνικούς και συναφείς παράγοντες, οι οποίοι σχετίζονταν με την έκθεση στην ενδογονεϊκή βία.

Και ενώ η έκθεση στη βία που προερχόταν από τον πατέρα προς την μητέρα σχετιζόταν με αυξημένες πιθανότητες εκδήλωσης άγχους, δυσκολία στις κοινωνικές επαφές και παραβιάσεων ξένης ιδιοκτησίας, η έκθεση σε μορφές βίας που προερχόταν από τη μητέρα προς τον πατέρα, συσχετιζόταν με αυξημένες πιθανότητες για μετέπειτα χρήση αλκοόλ από την πλευρά των νεαρών ενηλίκων ή ακόμη και εξάρτησης τους από τη συγκεκριμένη ουσία.

Επίσης, στην έρευνα του Haj-Yahia, M. (2000), ο οποίος στην εργασία του με αντικείμενο την επίδραση της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας και μερικές από τις ψυχολογικές της συνέπειες στους Άραβες εφήβους, στην οποία συμμετείχαν 1640 Άραβες έφηβοι, ηλικίας 16-18 ετών, έδειξε ότι οι έφηβοι βίωσαν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία και συγκεκριμένα φυσικής και ψυχολογικής βίας μεταξύ των γονιών τους σε υψηλά ποσοστά.

Τα συγκεκριμένα ποσοστά μαρτυρούσαν έντονη ψυχολογική/συναισθηματική βία μεταξύ των συζύγων τόσο από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα όσο και από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα. Οι ερωτώμενοι ανέφεραν τις έντονες λογομαχίες σε ποσοστό 48% και 25% αντίστοιχα, τις προσβολές ή κοροϊδίες σε ποσοστό 29% και 9% αντιστοίχως, την απειλή για χτύπημα ή εκτόξευση αντικειμένου σε ποσοστό 17% και 4% αντίστοιχα.

Ενώ σε μικρότερα ποσοστά αναφέρθηκε η απειλή με αιχμηρό αντικείμενο ή φονικό όπλο σε ποσοστό 7% και 3% αντιστοίχως. Το 17% και 3% υπέδειξαν τα χαστούκια, τα σπρωξίματα ή τις σπρωξιές ως άσκηση σωματικής βίας. Οι επιθέσεις αναφέρθηκαν σε ποσοστό της τάξης του 18% και 3% αντίστοιχα, οι προσπάθειες πνιγμού αναφέρθηκαν σε ποσοστό 3% και 2% αντιστοίχως ενώ η χρήση αιχμηρού αντικειμένου ή άλλου φονικού όπλου άγγιξε το 0,4% και 0,2% αντίστοιχα. (Haj-Yahia M., 2000).

Ο ερευνητής κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής

επιθετικότητας και βίας αποτελεί επιζήμια επίδραση σε σημαντικό βαθμό στην ψυχολογική κατάσταση των εφήβων. Γεγονός το οποίο προέκυψε από την ανάλυση των ερωτηματολογίων κατά την οποία βρέθηκε ότι σημαντικά ποσοστά των διακυμάνσεων της απελπισίας των εφήβων, των προβλημάτων ψυχολογικής αστάθειας και της χαμηλής αυτοεκτίμησης, -πέρα από κάποια στοιχεία του κοινωνιολογικού προφίλ των εφήβων-, αποδίδονται στην παρακολούθηση διαφορετικών μορφών ενδογονεϊκής, ψυχολογικής και φυσικής βίας.

Επίσης, κάποιες άλλες έρευνες που αναφέρονται στην παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκές συγκρούσεις, συχνά παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά τόσο εσωτερικευμένων (Buehler et al, 1997, Criss et al, 2002, Cummings et al, 1994, Grynych et al 2000,) -όπως υπερβολική ντροπαλότητα, σωματικά παράπονα, συμπτωματολογία μετατραυματικού στρες (PTSD)- όσο και εξωτερικευμένων προβλημάτων (Cummings et al, 1994, Grynych et al, 2000) όπως επιθετικότητα και παραβατική συμπεριφορά.

Η μελέτη του Dehon (2004), η οποία μελέτησε τη συσχέτιση μεταξύ της ενδογονεϊκής βίας και της λειτουργικότητας των παιδιών και συγκεκριμένα όσον αφορά στην ανάπτυξη προβλημάτων «εσωτερικευμένων» και «εξωτερικευμένων» συμπεριφορών, στην οποία συμμετείχαν 359 γυναίκες και 359 παιδιά (Ένα παιδί από κάθε οικογένεια) ηλικίας 5-12 ετών, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ενδογονεϊκή βία επηρεάζοντας αρχικώς την μητέρα, οδηγεί σε κατάθλιψη της ίδιας, η οποία με τη σειρά της ενισχύει τη χρήση μη κατάλληλης γονεϊκής συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα η συγκεκριμένη συμπεριφορά (δηλ. η μη κατάλληλη εκτέλεση του γονεϊκού ρόλου) από την πλευρά της μητέρας να οδηγεί στην εδραίωση ποικίλων προβλημάτων εσωτερικευμένης και εξωτερικευμένης συμπεριφοράς στα παιδιά.

Όσον αφορά στον ελληνικό χώρο, στον οποίο δεν έχουν πραγματοποιηθεί έρευνες που να εστιάζουν στην βίωση ενδογονεϊκής βίας από μέρους των παιδιών, όπως ήδη αναφέρθηκε, αλλά πραγματοποιούνται κατά καιρούς έρευνες οι οποίες έγκεινται στην ύπαρξη ενδο-οικογενειακής βίας και επίσης προκύπτουν στοιχεία από τις διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες στις οποίες απευθύνονται οι κακοποιημένες γυναίκες, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία που δόθηκαν στην δημοσιότητα το Μάιο του 2003 και που αφορούσαν γυναίκες, οι οποίες απευθύνθηκαν στα συμβουλευτικά κέντρα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας εν των οποίων το 67% ήταν έγγαμες.

Τα είδη βίας που συνήθως ο ένας σύντροφος ασκεί στον άλλον περιλαμβάνουν: φυσική-σωματική βία, σεξουαλική, ψυχολογική-συναίσθηματική, λεκτική, οικονομική). (Hester et al, 2004), τα οποία ασκούνται πολλές φορές παρουσία των παιδιών που αποτελούν την οικογένεια με αποτέλεσμα, οι δυσμενείς συνέπειες που η βία επιφέρει να μην περιορίζονται μόνο στον/ην

κακοποιημένο/η σύντροφο αλλά να πλήττουν και τα ίδια τα παιδιά από την πολύ μικρή τους ηλικία μέχρι την ενηλικίωσή τους.

Με αυτόν τον τρόπο, η ενδογονεϊκή βία πλέον (όπως έχει οριστεί η βία ανάμεσα στους δυο γονείς) να έχει περισσότερα θύματα, τα ίδια τα παιδιά, τους θεατές ενδογονεϊκής βίας, οι οποίοι αν και δεν εμπλέκονται άμεσα, καταπονούν τον ψυχολογικό τους κόσμο προσπαθώντας να αποτρέψουν πολλές φορές την βία που ασκείται στην οικογένειά τους.

4.2. Συζήτηση των συμπερασμάτων της έρευνας

Πιο συγκεκριμένα από την μελέτη και ανάλυση των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών και την βίωση ενδοοικογενειακής βίας ως προς α) την κλίμακα νεανικής απελπισίας β) την κλίμακα ψυχολογικής αστάθειας και γ) την κλίμακα αυτοεκτίμησης, προέκυψαν έξι υποδείγματα τα οποία αναλύονται σε τρεις διαφορετικούς πίνακες. Κοινός παράγοντας μεταξύ τους είναι τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά και οι υπο-κλίμακες ενδογονεϊκής βίας οι οποίες αποτέλεσαν τις ανεξάρτητες μεταβλητές. Πιο συγκεκριμένα: Στον Πίνακα 12, οι ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν το κοινωνιολογικό προφίλ των ερωτηθέντων και κάποιες από αυτές σχετίστηκαν με την κλίμακα νεανικής απελπισίας, κλίμακα ψυχολογικής αστάθειας και κλίμακα αυτοεκτίμησης. Στον πίνακα 13 αντίστοιχα, κάποιες μορφές ενδογονεϊκής βίας σχετίστηκαν με τις εξαρτημένες μεταβλητές και ειδικότερα η άσκηση φυσικής βίας από την μητέρα προς τον πατέρα καθώς και η άσκηση ψυχολογικής βίας από τον πατέρα προς την μητέρα. Ενώ στον τελευταίο Πίνακα (Πίνακας 14) οι εξαρτημένες μεταβλητές (Κλίμακες αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής αστάθειας, νεανικής απελπισίας) φάνηκε να επηρεάζονται από το κοινωνιολογικό προφίλ των εφήβων και από κάποιες μορφές ενδογονεϊκής βίας.

Παρακάτω ακολουθούν τα γενικότερα αποτελέσματα, της έρευνας και η πιθανή αιτιολόγησή τους.

Έλεγχος μεταβλητών για την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων

Προκειμένου να ελεγχθεί η εγκυρότητα των ευρημάτων της έρευνάς μας, προβήκαμε στη σύγκριση των μεταβλητών που αναφέρονταν στην κλίμακα τακτικών σύγκρουσης του Straus (1979) (Conflict Tactics Scales), καθώς και στις κλίμακες αυτοεκτίμησης (Αλευρά Α. και συν., 2006), ψυχολογικής αστάθειας και νεανικής απελπισίας, οι οποίες προέκυψαν από την ανάλυση του ερωτηματολογίου μας σε σχέση με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τις ίδιες κλίμακες που

χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα του Haj-Yahia M. (2000), βάσει των οποίων επιβεβαιώθηκαν τα δικά μας πορίσματα.

Τα περιστατικά ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας, (κλίμακα CTS) έτσι όπως αναφέρθηκαν από τους μαθητές, από τη μεριά του πατέρα προς τη μητέρα και αντίστροφα, στοιχεία τα οποία αναφέρονται εκτενέστερα στους Πίνακες 6, 7, αποδεικνύουν ότι η κυρίαρχη μορφή βίας μεταξύ των συζύγων είναι η συναισθηματική/ψυχολογική βία, η οποία εκφράζεται με υψηλές επιδόσεις και από τις δυο πλευρές.

Το γεγονός αυτό επαληθεύεται και από δύο ακόμη έρευνες, εκ των οποίων η μια προερχόταν από το Εργαστήριο Μελέτης και Προαγωγής Συμπεριφορών Υγείας και Ασφάλειας του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι. Κρήτης (Γζαμαλούκα και συν., 2006), ενώ η δεύτερη πραγματοποιήθηκε και σε συνεργασία με ξένα Πανεπιστήμια. (Tzamalouka et al, 2006).

Κοινωνιολογικό προφίλ ερωτώμενων

Στον πίνακα 11, εμφανίζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης με την μέθοδο της βηματικής παλινδρόμησης (stepwise regression) των κλιμάκων *νεανικής απελπισίας, αυτοεκτίμησης και ψυχολογικής αστάθειας*, σε σχέση με το κοινωνιολογικό προφίλ των ερωτώμενων εφήβων. Το προαναφερόμενο προφίλ αποτελείται από 6 χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, όπου σύμφωνα με την έρευνα αποδείχθη ότι οι γυναίκες σε σχέση με τους άντρες, όπως αναφέρθηκε από τους ερωτώμενους, έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση.

Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα υποστηρίζουν οι περισσότερες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς στο εξωτερικό και μελετούν την αυτοεκτίμηση στα δύο φύλα. Συγκεκριμένα, στο άρθρο της Frost (2004) που αφορούσε την μελέτη της αυτοεκτίμησης και το πόσο ικανοποιημένοι είναι από το σώμα τους παιδιά πρωτοβάθμιας-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και φοιτητές, (Self-esteem and body satisfaction in male and female elementary school, high school, and university students), αναφέρθηκε ότι, παλαιότερες έρευνες κατέληξαν στο ότι οι άντρες είχαν υψηλότερα ποσοστά αυτοεκτίμησης σε σχέση με τις γυναίκες (Hong et al, 1993, Knox et al, 1998). Η ερευνήτρια ολοκληρώνει το άρθρο της, αναφορικά με τους εφήβους συμπληρώνοντας ότι, πρόσφατες έρευνες και μετα-αναλύσεις κατέληξαν στο συμπέρασμα πως σε πολλές χώρες η αυτοεκτίμηση είναι υψηλότερη για τα κορίτσια που δεν έχουν συμπληρώσει το 13^ο έτος της ηλικίας τους σε σχέση με συνομήλικά τους αγόρια (Pallas et al, 1990, Watkins et al, 1997) ενώ είναι υψηλότερη στα αγόρια κατά την διάρκεια της εφηβείας (Bolognini et al, 1996). Όπως έχει αναφερθεί, κατά την διάρκεια της εφηβείας παρουσιάζεται μια πτώση στην αυτοεκτίμηση όσον

αφορά στα κορίτσια και μια αύξηση στα αγόρια. (Mendelson & White, 1985).

Ωστόσο αν και υπάρχουν πολλοί ερευνητές που κατέληξαν σε αυτό το συμπέρασμα, θεωρούμε σημαντικό να αναφέρουμε ότι υπήρξαν και κάποιες άλλες έρευνες οι οποίες έδειξαν ότι οι γυναίκες έχουν περισσότερη αυτοεκτίμηση συσχετιζόμενες με τους άντρες (Watkins et al, 1997), και άλλες οι οποίες σημείωσαν ότι δεν υπήρχε κάποια σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δυο φύλα (Watkins et al, 1997). Η ύπαρξη σύγχυσης μεταξύ των ερευνητών αναφορικά με το εάν οι γυναίκες ή οι άνδρες έχουν περισσότερη ή λιγότερη αυτοεκτίμηση οδηγεί στην εκτίμηση ότι, πιθανότατα είναι ένα θέμα που χρήζει περαιτέρω επιστημονικής διερεύνησης προκειμένου να αποσαφηνιστεί.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό αναφέρεται στην *τάξη*, όπου οι μαθητές της Β' και Γ' Λυκείου έχουν αυξημένη ψυχολογική αστάθεια σε σχέση με τους μαθητές της Α' Λυκείου. Το συμπέρασμα αυτό ενδεχομένως πηγάζει από το γεγονός ότι οι μαθητές που φοιτούν στην Α' Λυκείου βρίσκονται ακόμα στο μεταβατικό στάδιο της προσαρμογής από το Γυμνάσιο στο Λύκειο και επομένως έχουν επαναπαυτεί σε σχέση με τους μαθητές της Β' ή και Γ' Λυκείου, που βρίσκονται στο προστάδιο των Πανελλήνιων εξετάσεων και ως εκ τούτου εμφορούνται από περισσότερο στρες για το μέλλον τους. Στο συγκεκριμένο θέμα δεν βρέθηκαν έρευνες που να συσχετίζονται με την έρευνά μας, επομένως το γεγονός της ύπαρξης υψηλότερης ψυχολογικής αστάθειας στους μαθητές της Β' και Γ' Λυκείου, σε σχέση με τους μαθητές της Α' Λυκείου, που διακατέχονται από λιγότερη ψυχολογική αστάθεια θα μπορούσε να αποτελεί αντικείμενο μελέτης σε μελλοντικές έρευνες.

Το τρίτο χαρακτηριστικό έχει να κάνει με την βαθμολογία των μαθητών, όπου βρέθηκε ότι οι μαθητές που δήλωσαν άριστη βαθμολογία κατά το τελευταίο τετράμηνο (18-20), έχουν περισσότερα προβλήματα ψυχολογικής αστάθειας σε σχέση με τους μαθητές που ανέφεραν μέτρια βαθμολογία (15-17). Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, θα μπορούσε να αποδοθεί στις αυξημένες προσδοκίες των παιδιών με υψηλή βαθμολογία. Οι μαθητές οι οποίοι διαβάζουν καθημερινά πολλές ώρες προκειμένου να έχουν μια καλή βαθμολογία της τάξης του 18 και άνω, πιθανότατα να υφίστανται και περισσότερη πίεση (στρεσάρισμα) εφόσον αναλώνουν, «ξοδεύουν» αρκετές ώρες στο καθημερινό διάβασμα, διασιδεάζοντας ίσως λιγότερο από τους συνομηλίκους τους και επιπλέον είναι δυνατόν να προβληματίζονται σχετικά με την μετέπειτα επαγγελματική τους αποκατάσταση και συγκεκριμένα, για το αν θα εισαχθούν σε κάποια σχολή της προτίμησής τους. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα της έρευνάς μας δεν βρέθηκε να συσχετίζεται με κάποια άλλη παρόμοια έρευνα, επομένως θα μπορούσε κάλλιστα να χρησιμοποιηθεί ως πηγή μελέτης για τις επόμενες, νεότερες έρευνες.

Το τέταρτο χαρακτηριστικό αφορά στην *κατανάλωση καπνού μετρημένη σε αριθμό τσιγάρων ημερησίως*, όπου η έρευνα κατέδειξε ότι οι καπνιστές έχουν μεγαλύτερη ψυχολογική αστάθεια σε

σχέση με τους μη καπνιστές. Το γεγονός ότι οι έφηβοι ξεινούν το κάπνισμα από την περίοδο της εφηβείας, μπορεί να σχετίζεται όπως απέδειξε και η έρευνα των Rugkasa J. et al (2001) με το γεγονός ότι βρίσκονται σε μια ηλικία(εφηβεία)που είναι αρχικά ευάλωτοι και θέλοντας να ισχυροποιήσουν το «κύρος» τους, μιμούνται πράξεις ενηλίκων, όπως το κάπνισμα, θεωρώντας ότι με αυτόν τον τρόπο αντιμετωπίζουν τα ποικίλα προβλήματα της καθημερινότητας.

Επιπλέον, έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Οικογενειακών Ερευνών και αφορούσε στους έφηβους καπνιστές και τις οικογένειές τους (Weston R., 1993) κατέδειξε ότι, νεαρά άτομα που έχουν υιοθετήσει την καπνιστική συνήθεια, έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με νεαρούς συνομηλίκους τους, οι οποίοι δεν καπνίζουν.

Κοινωνιολογικό προφίλ γονέων

Το πέμπτο χαρακτηριστικό περιλαμβάνει το *μορφωτικό επίπεδο του πατέρα*, έτσι όπως καταγράφηκε από τα λεγόμενα των ερωτώμενων. Σύμφωνα με την έρευνα μαθητές των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης χαρακτηρίζονται από υψηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους μαθητές των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το αποτέλεσμα αυτό, είναι αναμενόμενο αφού η κατάκτηση κάποιου τίτλου σπουδών αυτόματα αποφέρει υψηλότερη αυτοεκτίμηση, λόγω εύρεσης αξιοπρεπούς επαγγέλματος αλλά και υψηλότερων αποδοχών που συντελούν σε ένα σαφώς καλύτερο επίπεδο διαβίωσης.

Σύμφωνα με τους ερευνητές, το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα είναι συνυφασμένο και με άλλους παράγοντες όπως το επάγγελμα, το εισόδημα, την κοινωνική τάξη, το επάγγελμα της συζύγου (άντρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο συνήθως επιλέγουν συζύγους με ανάλογο επίπεδο μόρφωσης). (www.children.smartlibrary.org). Επομένως, εύκολα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα είναι δυνατόν να επηρεάζει έμμεσα την αυτοεκτίμηση των παιδιών εφόσον το ίδιο συνδέεται και με άλλους σημαντικούς παράγοντες.

Σχέσεις με γονείς και καθηγητές

Το έκτο χαρακτηριστικό αναφέρεται στην ύπαρξη καλών ή άσχημων σχέσεων ανάμεσα στους ερωτηθέντες και τους γονείς τους.

Η έρευνα απέδειξε ότι, όσο λιγότερο καλές σχέσεις διατηρούσαν οι ερωτώμενοι με τους γονείς τους, τόσο υψηλότερη ψυχολογική αστάθεια έχουν. Προφανώς τα αποτελέσματα αυτά να στηρίζονται στο γεγονός ότι, η κακή επικοινωνία που υπάρχει στο οικογενειακό περιβάλλον οδηγεί σε διαταραγμένες σχέσεις, ενώ η ψυχολογική αστάθεια των ερωτηθέντων πιθανότατα οφείλεται στην

έλλειψη επιβράβευσης, ενθάρρυνσης, προστασίας, σε ένα περιβάλλον δηλαδή μη υποστηρικτικό (Μουζακίτης, 1990).

Όσον αφορά στις σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους διαπιστώθηκε ότι, όσο μεγαλύτερο ήταν το ποσοστό καλών σχέσεων με τους γονείς, τόσο λιγότερα προβλήματα ψυχολογικής αστάθειας αντιμετώπιζαν οι έφηβοι.

Σύμφωνα με τους Allen & Hauser, (1996) και τους Lyons-Ruth et al, (1991) (www.phac-aspc.gc.ca), η σχέση των εφήβων με τους γονείς τους και ο δεσμός (η εκτίμηση) με τον οποίο συνδέονται διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ψυχολογική ευεξία των παιδιών ή αντιθέτως ενισχύει την ψυχολογική τους αστάθεια, γεγονός το οποίο καθορίζεται από την έκθεση και των δύο μερών σε αντιζοότητες (συγκρούσεις γονέων-εφήβων).

Όταν λοιπόν οι έφηβοι έχουν καλές σχέσεις με τους γονείς τους και διατηρούν σχέσεις οι οποίες βασίζονται στον αμοιβαίο σεβασμό και στην κατανόηση, δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχολογικής αστάθειας (στρες, επιθετικότητα κ.λ.π.) τα οποία μπορεί να τα οδηγήσουν σε παραβατικές συμπεριφορές (π.χ. κατανάλωση εξαρτησιογόνων ουσιών) και εξελίσσονται σε ώριμους και αυτόνομους ενήλικες με θετική στάση ζωής. Αντιθέτως, όταν οι σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους είναι άσχημες με ότι αυτό συγκαταλέγεται (έλλειψη επικοινωνίας, συναισθηματική απόσταση κ.λ.π.), οι έφηβοι αντιμετωπίζουν ποικίλα προβλήματα ψυχολογικής αστάθειας (www.phac-aspc.gc.ca).

Το έκτο χαρακτηριστικό μελετά την *ύπαρξη καλών ή άσχημων σχέσεων, που υπάρχουν μεταξύ των ερωτηθέντων και των καθηγητών τους*. Όσοι από τους ερωτηθέντες ανέφεραν ότι δεν διατηρούσαν καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους, έχουν υψηλότερο βαθμό νεανικής απελπισίας και παράλληλα χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους μαθητές οι οποίοι δήλωσαν καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους.

Αν και δεν κατέστη δυνατόν να βρεθούν έρευνες όσον αφορά στην επίδραση των εκπαιδευτικών στη νεανική απελπισία των εφήβων ώστε να επιβεβαιώσουν τα αποτελέσματα της δικής μας έρευνας, ωστόσο βρέθηκαν έρευνες, οι οποίες αναφέρουν ότι ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι σημαντικός για τους εφήβους και ειδικότερα κατά το πρώιμο στάδιο της συγκεκριμένης ηλικιακής περιόδου. Στις έρευνες αυτές τονίζεται η επιρροή που ασκείται από τους καθηγητές στους εφήβους αναφορικά με την υψηλή σχολική επίδοση και τα μειωμένα προβλήματα ψυχολογικής αστάθειας. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί πολλές φορές αποτελούν πηγή υποστήριξης για τους μαθητές της μέσης εκπαίδευσης, με αποτέλεσμα να ενισχύουν την αυτό-εκτίμησή τους, γεγονός το οποίο προκύπτει και από την έρευνά μας. (Davis, 2003).

Επιπρόσθετα, θεωρούμε ότι είναι πιθανόν οι εκπαιδευτικοί να λειτουργούν ως πρότυπα προς

μίμηση για τους εφήβους (εφόσον οι έφηβοι παρευρίσκονται στο χώρο του σχολείου, για ένα σοβαρό χρονικό διάστημα, προκειμένου να ολοκληρώσουν την υποχρεωτική τους εκπαίδευση), κάτι που μπορεί να οδηγήσει στην εκτίμηση ότι, οι ίδιοι οι καθηγητές λειτουργούν ακριβώς με τον ίδιο τρόπο όπως οι γονείς και γι' αυτό θεωρούμε ότι οι έφηβοι που αναφέρουν ότι διατηρούν καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους, έχουν παράλληλα χαμηλότερο βαθμό νεανικής απελπισίας, ενώ όσοι από τους εφήβους αναφέρουν άσχημες σχέσεις με τους καθηγητές τους σημειώνουν υψηλά ποσοστά νεανικής απελπισίας, όπως βρέθηκε στην έρευνα μας.

Η επίδραση της ενδογονεϊκής βίας σε ψυχολογικές παραμέτρους των εφήβων

Ο πίνακας 13 συσχετίζει τις κλίμακες *νεανικής απελπισίας*, *αυτοεκτίμησης* και *ψυχολογικής αστάθειας* ως προς την μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας εκ μέρους των εφήβων ερωτώμενων. Ο συγκεκριμένος πίνακας περιλαμβάνει δύο χαρακτηριστικά που αποτελούν τους κύριους θεματικούς άξονες έτσι όπως προέκυψαν από την επεξεργασία της *κλίμακας των τακτικών σύγκρουσης*(CTS).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα αποδεικνύεται ότι, όσο λιγότερη είναι η *άσκηση φυσικής βίας* από την μητέρα προς τον πατέρα, τόσο μικρότερος είναι ο βαθμός νεανικής απελπισίας που αισθάνονται οι ερωτώμενοι. Αντιθέτως, όσο μεγαλύτερη είναι η *άσκηση ψυχολογικής βίας* από την πλευρά του πατέρα προς την μητέρα, τόσο περισσότερο ψυχολογικά ασταθείς είναι οι έφηβοι. Επίσης, όσο λιγότερη είναι η *άσκηση ψυχολογικής βίας* από την πλευρά του πατέρα προς την μητέρα, τόσο υψηλότερο βαθμό αυτοεκτίμησης έχουν οι έφηβοι.

Τα αποτελέσματα αυτά επαληθεύονται και από την έρευνα του Haj-Yahia M. (2000), η οποία απέδειξε ότι, η ενδογονεϊκή βία και επιθετικότητα ασκεί ισχυρή και μάλιστα καταστρεπτική επίδραση στην συμπεριφορά και την ψυχική υγεία των εφήβων. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον ερευνητή, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η ψυχολογική αστάθεια και η απελπισία που εμφανίζουν πολλές φορές οι έφηβοι μπορούν να αποδοθούν στην ύπαρξη ενδογονεϊκών συγκρούσεων.

Σε παρόμοιο αποτέλεσμα έχουν καταλήξει διάφορες έρευνες, όπως η έρευνα των Wolak & Finkelhor (1998), η οποία κατέδειξε ότι η βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας έχει επιβλαβείς συνέπειες για την πνευματική υγεία των παιδιών και των εφήβων. Στην έρευνά τους κατέληξαν στο ότι οι έφηβοι που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία είναι πιο πιθανό να αναπτύξουν προβλήματα συμπεριφοράς (Όπως επιθετικότητα, παραβατικότητα, «σκιασυχία» από το σχολείο) και διάφορα άλλα προβλήματα συναισθηματικής φύσεως όπως αγχώδης κατάθλιψη και χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Επίσης, οι Barnett και συνεργάτες (1997) κατηγοριοποίησαν τα αποτελέσματα της βίωσης

ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας σε τρεις κατηγορίες: 1) Συνέπειες όσον αφορά στο συναίσθημα και προβλήματα εσωτερικευμένης συμπεριφοράς των παιδιών, 2) Επίδραση στο σχολικό και κοινωνικό ανταγωνισμό και 3) Προβλήματα εξωτερικευμένης συμπεριφοράς. Αναφορικά με την πρώτη κατηγορία, εμπειρικές έρευνες έχουν αποδείξει ότι, οι πιο συνήθεις αρνητικές συνέπειες της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας είναι τα συμπτώματα άγχους και η ευμεταβλητότητα των συναισθημάτων (Holden & Ritchie, 1991, Hughes & Luke, 1998, McKay, 1994), η χαμηλή αυτοεκτίμηση (Carlson, 1991, Hughes & Luke, 1998, McKay, 1994), η κατάθλιψη (Carlson, 1991, Maker, 1998, O'Keefe, 1994), οι απόπειρες αυτοκτονίας (Maker, 1998), η απόσυρση (Hughes, 1986), το ψυχολογικό τραύμα και οι αντιδράσεις στρες (Jaffe, 1990, Maker, 1998, Rossman, 1998), τα αισθήματα απώλειας, θυμού, λύπης, ανησυχίας, προβληματισμού (Alessi, 1984, Graham, 1996) και αυτό-κατηγοριών (Ericksen, 1992) όπως και εκδήλωση ποικίλων ψυχοσωματικών προβλημάτων (Fantuzzo, 1989, Mertin, 1992).

Σχετικά με την δεύτερη κατηγορία, οι εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά και οι έφηβοι που είναι θεατές σκηνών ενδογονεϊκής βίας, έχουν περισσότερα προβλήματα στο σχολείο (Wildin, 1991), θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως κοινωνικά ανεπαρκείς (Hughes, 1998, Rossman, 1993) χαρακτηρίζονται από μικρότερη εμπάθεια (Rosenberg, 1987) και από μειωμένη ικανότητα για επίλυση διαφόρων προβλημάτων και συγκρούσεων όπως και από μεγαλύτερη αναποφασιστικότητα ενώ παράλληλα εμφανίζουν μια αποδοχή απέναντι στη βία (Haj-Yahia, 1998) από ότι οι συνομήλικοί τους που δεν βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία.

Τέλος, σε σχέση με την τρίτη κατηγορία, (τα προβλήματα εξωτερικευμένης συμπεριφοράς) η εμπειρική έρευνα έχει καταλήξει στο ότι τα παιδιά και οι έφηβοι που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία, χαρακτηρίζονται από υψηλότερα ποσοστά επιθετικότητας, (Holden, 1991, Randolph, 1993), βίας απέναντι στα αδέρφια τους (Haj-Yahia, 1998) και είναι δυνατόν να στραφούν στην κατανάλωση οινόπνευματος ή εξαρτησιογόνων ουσιών (Dembo, 1992, Fantuzzo, 1989) από ότι τα παιδιά και οι έφηβοι που δεν βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία.

4.3. Χρησιμότητα των αποτελεσμάτων της έρευνας στην Κοινωνική Εργασία

Τα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας αποτελούν συχνό φαινόμενο στην καθημερινή εργασία του κοινωνικού λειτουργού, είτε αυτός απασχολείται στο κλινικό, το κοινοτικό ή στο ερευνητικό πεδίο της Κοινωνικής Εργασίας. Η έλλειψη ερευνών στο θέμα της ενδοοικογενειακής βίας δυσχεραίνει το έργο του εφόσον δεν του δίνεται η δυνατότητα να κατανοήσει εις βάθος το εκτεταμένο φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας.

Στο ελλαδικό χώρο, όπως είναι γνωστό, έχουν πραγματοποιηθεί ελάχιστες έρευνες αναφορικά με το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας, με πιο σημαντική την έρευνα του Κ.Ε.Θ.Ι. (Αρτινοπούλου & Φαρσεδάκης, 2003).

Τα υπόλοιπα στατιστικά στοιχεία προκύπτουν συνήθως από υπηρεσίες στις οποίες απευθύνονται κακοποιημένες γυναίκες.

Μέσα στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας εντάσσεται και η βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας από την πλευρά των παιδιών και πιο συγκεκριμένα των εφήβων, αντικείμενο το οποίο εξετάσαμε στην παρούσα εργασία. Το συγκεκριμένο θέμα δεν έχει διερευνηθεί από Έλληνες ερευνητές, έτσι δίνεται η δυνατότητα μέσω των αποτελεσμάτων της συγκεκριμένης εργασίας να γνωστοποιηθούν οι κίνδυνοι που διατρέχουν οι έφηβοι όντας θεατές σκηνών βίας μεταξύ των γονιών τους, ώστε να είναι πιο αποτελεσματικοί οι κοινωνικοί λειτουργοί που ασχολούνται με παρεμφερή περιστατικά.

Μεταξύ άλλων, στο ευρύ φάσμα της Κοινωνικής Εργασίας εντάσσεται και η προστασία των εφήβων που βιώνουν ενδογονεϊκή βία. Οι συγκεκριμένοι έφηβοι που συχνά αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία ως «αφανή» θύματα, δύσκολα απευθύνονται στις αρμόδιες υπηρεσίες για συμβουλευτική και υποστήριξη. Ωστόσο, οι συνέπειες που απορρέουν από την έκθεση στις ενδογονεϊκές συγκρούσεις (χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, κατανάλωση αλκοόλ, παραβατική συμπεριφορά κ.λ.π.) είναι αυτές που οδηγούν τους έφηβους αργά ή γρήγορα να συνεργαστούν με κάποιους ειδικούς, συνήθως μετά από παραπομπή κρατικών υπηρεσιών (νοσοκομεία, αστυνομία κ.λ.π.).

Με βάση τα παραπάνω θεωρείται χρήσιμο να πραγματοποιηθούν περαιτέρω έρευνες ώστε οι κοινωνικοί λειτουργοί στην εκάστοτε υπηρεσία και ιδιαίτερα στις δομές που εργάζονται με παιδιά και εφήβους να κατανοήσουν τη σοβαρότητα και τη συχνότητα του φαινομένου της ενδογονεϊκής βίας καθώς και τον αντίκτυπο που επιφέρει αυτή η έκθεση στην ψυχοκοινωνική ζωή των εφήβων.

Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας επαλήθευσαν το γεγονός ότι η έκθεση στην ενδογονεϊκή βία προκαλεί σημαντικές επιπτώσεις στους τομείς της νεανικής απελπισίας, της ψυχολογικής αστάθειας και της αυτοεκτίμησης. Για το λόγο αυτό θεωρούμε ότι κρίνεται απαραίτητη η ενημέρωση των ειδικών ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν φαινόμενα ενδογονεϊκής βίας έγκαιρα πριν αυτά αποβούν καταστροφικά για τους εφήβους.

4.4. Γενικό συμπέρασμα

Τα αποτελέσματα της έρευνας όπως αυτά μελετήθηκαν και αναλύθηκαν επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις εργασίας που είχαμε θέσει ως αρχικό στόχο της παρούσας έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη υπόθεση, η οποία μελετούσε τη συσχέτιση της βίωσης ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας και την ενδεχόμενη επίδρασή της στην απελπισία των εφήβων, επαληθεύτηκε βάσει του ερευνητικού μας μέρους.

Επιπλέον επιβεβαιώθηκε η δεύτερη υπόθεση εργασίας σχετικά με την βίωση ως μάρτυρας ενδογονεϊκής βίας, έτσι όπως αναφέρθηκε από την μεριά των εφήβων, και τον τρόπο με τον οποίο πιθανότατα επιδρά στην ανάπτυξη προβλημάτων ψυχολογικής αστάθειας.

Τέλος, αποδείχθηκε και η τρίτη υπόθεση εργασίας που είχαμε θέσει αρχικά αναφορικά με την έκθεση των εφήβων στην ενδογονεϊκή βία και το αν η ίδια επηρεάζει τον βαθμό αυτοεκτίμησης των ίδιων.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλευρά Α., Ευαγγέλου Β., Κοροπούλη Α., Τζαμαλούκα Γ., Χλιαουτάκης Ι., (2006). «Η σεξουαλική παρενόχληση μεταξύ συνομηλίκων μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου», (Υπό δημοσίευση)

Αρτινοπούλου Β., Φαρσεδάκης Ι., (2003), «Ενδο-οικογενειακή βία κατά των γυναικών στην Ελλάδα», ΚΕΘΙ

Γναρδέλης, Χ. (2003) «Εφαρμοσμένη στατιστική», Παπαζήση, Αθήνα

Κορώσης Κ., (1997). «Εφηβιοι και οικογένεια: Πως βλέπουν την οικογένεια οι μαθητές της Β' και Γ' τάξης Λυκείου» (Κοινωνιολογική Εμπειρική Μελέτη), Gutenberg, Αθήνα

Μακρράκης, Β., (1997). «Ανάλυση δεδομένων στην επιστημονική έρευνα με την χρήση του SPSS», Gutenberg, Αθήνα

Μουζακίτης, Χ. (1990). «Ψυχολογική κακοποίηση του παιδιού. Διάγνωση – Θεραπεία», *Κοινωνική Εργασία*, τ.20

Περί βίας στην Οικογένεια Νόμος (2000)

Τάνταρος Σ., (2004). «Ανθρώπινη ανάπτυξη και οικογένεια», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Τζαμαλούκα, Γ., Παπαδακάκη, Μ., Χατζηφωτίου, Σ., Χλιαουτάκης, Ι.(2006). «Συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης σε ενήλικα ζευγάρια: Ένα υπόδειγμα με ερμηνευτικό παράγοντα τον τρόπο ζωής». Βήμα των κοινωνικών επιστημών. (In Press)

Χατζηφωτίου, Σ. (2005). «Ενδοοικογενειακή Βία Κατά των Γυναικών και Παιδιών: διαπιστώσεις και Προκλήσεις για την Κοινωνική Εργασία», Τζιόλα, Θεσσαλονίκη

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Abrahams C., (1994). "The Hidden Victims – Children and Domestic Violence", London: NCH Action for Children.

Achenbach T.M., Edelbrock C., (1983). "Manual for the child behavior checklist and revised child behavior profile". Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry

Allen J., Hauser S., Eickholt C., Bell K., & O' Connor T., (1994). "Autonomy and relatedness in family interactions as predictors of expressions of negative adolescent affect", *Journal of Research on Adolescence*, 4, pp. 535-552

Alessi J., Hearn K., (1984). "Group treatment of children in shelters for battered women" in A.R. Roberts (ed) *Battered Women and their Families*. New York: Springer,

Australian Attorney General's Department, 2001

Australian Women's Safety Survey, quoted in Laing, p. 9, 2000

Barnett, O.W., Miller-Perrin, C.L., & Perrin R.D., (1997). "Family violence across the lifespan: an introduction", Thousands Oaks, C.A: Sage

Barron J., Harwin N., Singh T.,(1992). "Women's Aid Federation England Written Evidence to House of Commons Home Affairs Committee Inquiry into Domestic Violence". Bristol: WAFE

Beck A.T.,(1976). "Cognitive therapy and emotional disorders", New York: International Universities Press

Bolognini M., Plancherel B., Bettwshart W., & Halfon O.,(1996). "Self-esteem and mental health in early adolescence: Development and gender differences", *Journal of Adolescence*, 19, 233-245

British Crime Survey 1996 London: Home Office

Buehler C. et al,(1997). "Interparental conflict and youth problem behaviours: A Meta-Analysis", *Journal of Child and Family Studies*, 6, 2, p. 233-247.

Carlson B.E., (1984), "Children's observations of interparental violence". In A.R. Roberts (Ed), "Battered women and their families" (pp. 147-167), New York: Springer

Carlson, B.E., (1991). "Outcomes of physical abuse and observation of marital violence among adolescents in placement". *Journal of Interpersonal Violence*, 6, pp.526-534

Carlson B.E., (2000). "Children exposed to intimate partner violence: Research findings and implications for intervention", *Trauma, Violence and Abuse*, 1 (4), p. 321-340.

Children and Domestic Violence: An information packet, (2004) North Carolina Council for Women and Domestic Violence Commission

Coe CL., (1999). "Psychosocial factors and psychoneuroimmunology within a lifespan perspective" in Keating and Hertzman, p. 201-219

Criss M.M., (2002). "Family adversity, positive peer relationships, and children externalizing behaviour: A longitudinal perspective on risk and resilience", *Child Development*, 73, 4, p. 1220-1237

Criss MM., Petit G.S., Bates J.E., Dodge K.A., Lap A.L.,(2002). "Family adversity, positive peer relationships, and children externalizing behaviour: A longitudinal perspective on risk and resilience". *Child Development*, 73, 4, p. 1220-1237

Cummings E.M., Davies, P.T., Simpson K.,(1994). "Marital conflict, gender, and children's appraisals and coping efficacy as mediators of child adjustment", *Journal of Family Psychology*, 8,2, p. 141-149

Cynader MS and Frost BJ,(1999). "Mechanisms of brain development:Neuronal sculpting by the physical and social environment" in DP Keating and C Hertzman, eds, *Developmental Health and the Wealth of Nations: Social, Biological and Educational Dynamics*, Guildford Press, New York

Dallos R. (1995). "Constructing family life: Family belief systems" in J. Muncie, M. Wetherell, R. Dallos, A. Cochrane (Eds.), *Understanding the family* (p. 173-212). London: Sage/Open University Press

Davis H.A., (2003). "Conceptualizing the role and influence of student – teacher relationships on children's social and cognitive development", *Educational Psychologist*, 38 (4), pp. 207-234

Dehon C., (2004). "Modeling the effects of interparental violence on youth", University of New Orleans (Loyola University)

Dempo R., Williams L., Wothke W., Schmeider,J., & Brown, C. H. (1992). "The role of family factors, physical abuse, and sexual victimization experiences in high-risk youths' alcohol and other drug use and delinquency: a longitudinal model". *Violence and Victims*, 7, 245-265

Dobash R.E. and Dobash R.P.,(1992). "Women, Violence and Social Change". London Routledge.

Doumas D., Margolin G. & John R.S., (1994). "The intergenerational transmission of aggression across three generations. *Journal of Family Violence*, p. 9, 157-175

- Edleson J.L., (1999), "The overlap between child maltreatment and woman battering", *Violence Against Women*, 5 (2), pp. 134 to 154
- Edleson J.L., (1999), "Children's witnessing of adult domestic violence", *Journal of Interpersonal Violence*, 14 (8)
- Edleson J.L., (1999). "Problems associated with children's witnessing of domestic violence" (Applied Research Forum, National Electronic Network on violence against women)
- Egeland B., Carlson E., Spoufe LA.,(1993). "Resilience and process", *Development and Psychopathology*, 5, p. 517-528
- Emery R.E., O'Leary D.K., (1982). "Children's perceptions of marital discord and behaviour problems of boys and girls", *Journal of Abnormal Child Psychology*, p. 10 (I), 11-22
- Epstein C., Keep G.,(1995). "What children tell Childline about domestic violence" in A. Saunders with C. Epstein, G. Keep and T. Deborraine, *It hurts me too: Children's Experiences of Domestic Violence and Refuge Life*. Bristol: WAFE/Childline/NISW
- Ericksen, J.R., 7 Henderson, A. D (1992). "Witnessing family violence: the children's experience". *Journal of Advanced Nursing*, 17, 1200-1209
- Fantuzzo J.W., DePaola L.M., Lamper L., Mariono T., Anderson G. and Sutton S.,(1991). "Effects of interpersonal violence on the psychological adjustment and competencies of young children", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, p. 59, 258-265
- Fantuzzo J.W., Lindquist C.U.,(1989). "The effects of observing conjugal violence on children: A review and analysis of research methodology", *Journal of Family Violence*, 4 (I), p. 77-94
- Fergusson D.M., Horwood L.J.,(1998). "Exposure to interparental violence in childhood and psychosocial adjustment in young adulthood", *Child abuse and neglect*, 22, p. 339-357
- Frost J., (2004), "Self-esteem and body satisfaction in male and female elementary school, high school and university students", *Sex roles: A journal of Research*
- Geffner, & E. N. Jouriles (Eds.). "*Children exposed to marital violence*", (pp 223-256). Washington, DC: American Psychological Association
- Graham-Berman, S. A (1996). "Family Worries: assessment of interpersonal anxiety in children from violent and nonviolent families". *Journal of Clinical Child Psychology*, 25, 280-287
- Grynych J.H., Fincham F.D., Jouriles E.N., McDonald R.,(2000). "Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive-contextual framework". *Child Development*, 71, 6, p. 1648-1661

- Hague G. & Malos E., (1993). "Domestic Violence: Action for change. Cheltenham: New Clarion Press
- Hague G, Kelly L., (1996). "Children, Domestic violence and Refuges: A study of Needs and Responses". Bristol: Women's Aid Federation (England)
- Haj-Yahia, M. M. (1998). "Perceptions of abusive and violent husbands by engaged Arab men in Israel". *The Journal of Social Psychology*, 138, 772-786
- Haj-Yahia M.,(2001). "The incidence of witnessing interparental violence and some of its psychological consequences among Arab adolescents", *Child Abuse and Neglect*, 25, p. 885-907
- Henning K., Leitenberg H., Coffey P., Turner T., & Bennett R.T., (1996). "Long-term psychological and social impact of witnessing physical conflict between parents". *Journal of Interpersonal Violence*, 11 (1), p. 35-51
- Hester M., Kelly L., & Radford J (Eds),(1996). "Women, violence and male power Buckingham", Open University Press
- Hester M., Pearson C., Harwin N.,(2004). "Making an Impact: Children and Domestic Violence", Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia
- Hester M., Pearson C., (1998). "From Periphery to Centre-Domestic Violence in Work with Abused Children". Bristol: Policy Press
- Hester M., Radford L., (1996). "Domestic Violence and Child Contact Arrangements in England and Denmark", Bristol: Policy Press.
- Hilberman E., Munson K., (1977). "Sixty battered women", *Victimology*, 2, p. 460-470.
- Hilton N.Z.,(1992). "Battered women's concerns about their children witnessing wife assault", *Journal of Interpersonal Violence*, 7 (1), p. 77-86
- Hinchey F.S., & Gavelek J.R., (1982), "Sixty battered women". *Victimology* 2, p. 460-470
- Hoff L., (1990). "Battered Women As Survivors". London: Routledge
- Holden G.W., Ritchie K.L.(1991). "Linking extreme marital discord, child rearing, and child behaviour problems: evidence from battered women", *Child Development*, 62, 311-327
- Holder R.,(1998). "Playing on the football field-Domestic violence, help-seeking & community development", Domestic violence, Current responses, Future directions, Relationship Australia (NSW), Sydney

Home Affairs Select Committee: Report of Inquiry into Domestic Violence. London: HMSO, 1993.

Hong S.M., Bianca M.A., Bianca M.R., & Bollington J., (1993). "Self-esteem: The effects of life satisfaction, sex and age", *Psychological Reports*, 72, p. 95-101

Howard J., (1995). "Children hit out at parents physically and emotionally", *Community Quarterly*, 34, p. 38-43

Hughes H.M. & Barad S.J.,(1983). "Psychological functioning of children in battered women's shelters: A preliminary investigation". *American Journal of Orthopsychiatry*, 53, p. 531

Hughes H., (1992). "Impact of spouse abuse on children of battered women", *Violence Update*, p. 1, 9-11

Hughes H.M., Parkinson D., Vargo M., (1989). "Witnessing spouse abuse and experiencing physical abuse: A "double whammy?" *Journal of Family Violence*, 4, p. 197-209

Hughes, H. M., & Luke, D. A (1998). "Heterogeneity in adjustment among children of battered women". In G. W. Holden, R. Geffner, & E. N. Jouriles (Eds.), *Children exposed to marital violence* (pp. 185-221). Washington, DC: American Psychological Association.

Hughes H.M., Graham-Bermann, S.A. and Gruber G.,(2001). "Resilience in children exposed to domestic violence". In S.A. Graham-Bermann and J.L. Edleson (Eds.), *Domestic violence in the lives of children: The future of research, intervention, and social policy*" (pp. 67-90)

Jaffe P., Wolfe D.A., Wilson S.K.,(1990). "Children of Battered Women". California: Sage.

Jaffe P.G., Wilson S., & Wolfe D.A., (1986). "Promoting changes in attitudes and understanding conflict among child witnesses of family violence". *Canadian Journal of Behavioral Science*, 18, p. 356-380

Kalmuss D., (1984). "The intergenerational transmission of marital aggression", *Journal of Marriage and Family*, 46, p. 11-19

Kazdin A. E, Rodgers A., Colbus D., "The Hopelessness Scale For Children: Psychometric Characteristics and concurrent validity". *Journal of consulting and clinical psychology*, 54, pp. 241-245

Kelly L., (1996). "When woman protection is the best kind of child protection: Children, domestic violence and child abuse", *Administration*, 44 (2) p. 118-135

Kerig P., (1998). "Gender and appraisals as mediators of adjustment in children exposed to inter-parental violence", *Journal of Family Violence*, 15, pp. 345-363

Knox M., Funk J., Elliot R., & Bush E.G., (1998). "Adolescents' possible selves and their relationship to global self-esteem", *Sex Roles*, 39, p. 61-80

- Levendosky A.A., Lynch S.M., & Graham-Bermann, S.A.,(2000). “Mothers’ perceptions of the impact of woman abuse on their parenting”, *Violence against women*, 6,3, p. 247-271
- Maker, A.H., Kemmelmeier, M., & Peterson, C. (1998). “Long-term psychological consequences in women of witnessing parental physical conflict and experiencing abuse in childhood”. *Journal of Interpersonal Violence*, 13, 574-589.
- Malos E. Hague G.,(1993).“Homelessness and domestic violence: the effect on children and young people”, *Childright*, pp.15-19
- Malos E., Hague G., (1993a). “Domestic Violence and Housing – Local Authority Responses to Women and Children Escaping from Domestic Violence”, Bristol: Women’s Aid Federation and University of Bristol.
- Manly J.T., Jungmeen E.K., Rogosch F.A., & Cicchetti D., (2001). “Dimensions of child maltreatment and children’s adjustment: Contributions of developmental timing and subtype”, *Development and Psychopathology*, 13, pp. 759-782
- Margolin, G., (2004).“Effects of Family and Community Violence in Children” in *Children and Domestic Violence: An information packet*.
- Margolin G., Gordis EB, (2000).“The effect of family and community violence on children”, *Annual Review of Psychology*, 51, p. 445-479.
- Mathias J.L., Martin P., & Murray A., (1995). «The Psychological Functioning of Children from Backgrounds of Domestic Violence”, *Australian Psychologist*, 30 (1): 47-56
- McClosky L.A., Figueredo A.J., Koss M.P.,(1995). “The effects of systemic family violence on children’s mental health”. *Child Development*, 66, p. 1239-1261.
- McGee C., (2000), “Childhood Experiences of Domestic Violence”, London UK: Jessica Kingsley Publishers
- McGee R., Wolfe D., & Olson J., (2001), “Multiple maltreatment, attribution of blame, and adjustment among adolescents”, *Development and Psychopathology*, 13, pp. 827-846
- McInnes J., (1995).“Violence within Families: The Challenge of Preventing Adolescent Violence Towards Parents”, The Office for Families and Children, Agelaide.
- McIntosh J.(2003). “Children living with domestic violence: Resaearch foundations for early intervention”, *Journal of Family Studies, Family Transitions*, Carlton North, Victoria, Vol. 9, No. 2, pp. 219-234

- McKay, M. M. (1994). The link between domestic violence and child abuse: assessment and treatment considerations. *Child Welfare*, 73, 29-39
- Mendelson B. K., & White D. R. (1985). "Development of self-body-esteem in overweight youngsters", *Developmental Psychology*, 21, p. 90-96
- Mertin, P. G. (1992). "An adaption of the Conflict Tactics Scales". *Australian Journal of Marriage and the Family*, 13, 166-169
- Mooney J., (1994). "The Hidden Figure: Domestic Violence in North London", London: Islington Police and Crime Prevention Unit
- Moore T., Pepler D., Weinberg B.,(1993). "Research on children from violent families", *Canada's Mental Health*, pp. 19-23
- Mullender A., Kelly L., Hague G., Malos E., & Imam U.,(2000). "Children's Needs, Coping Strategies and Understanding of Woman Abuse", Coventry, UK: Economic and Social Research Council.
- O'Keeffe M., (1994). "Linking marital violence, mother-child/father-child aggression, and child behavioural problems". *Journal of Family Violence*, p. 9, 63-78.
- Pallas A.M., Entwistle D.R., Alexander K.L., & Weinstein P., (1990). "Social structure and the development of self-esteem in young children", *Social Psychology Quarterly*, 53, pp. 302-315
- Peled E., Davis D.,(1995). "Groupwork with children of battered women: A Practitioner's Manual". Sage: Thousand Oaks.
- Perry BD., (1997). "Incubated in terror: Neurodevelopmental factors in the "Cycle of Violence", in JD Osofsky, ed., *Children in a Violent Society*, Guilford Publications, New York
- Pfouts J.H., Scopler J.H., Henley H.C., (1982). "Forgotten victims of family violence", *Social Work*, p. 367-368
- Quinlivan J.,(2000). "Study of adolescent pregnancy in Western Australia", *The Way Forward*, pp. 53-58
- Randolf, M. K., & Conkle, L. K. (1993). " Behavioral and emotional characteristics of children who witness parental violence". *Family Violence and Sexual Assault Bulletin*, 9, 23-27
- Reid-Johnson, M., (1998). "Youth evidence and exposure to violence in childhood: An ecological review ". *Aggression and violent behavior*, 3 (2), pp.159-179
- Richardson K.,(2000). "Developmental Psychology. How nature and nurture interact". London: Macmillan Press

- Rosenberg M.S., (1979). "Conceiving the self", New York: Basic Books
- Rosenberg, M. S (1987). "Children of battered women: the effects of witnessing violence on their social problem-solving abilities". *Behavior Therapies*, 10, 85-89.
- Rossman, B. B., Bingham, R. D., Cimbor, D. M., Dickerson, L. K., Dexter, R. M., Balog, S. A., & Mallah, K. (1993). "Relationships of trauma severity to trauma symptoms for child witnesses". Paper presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, Toronto.
- Rossman, B. B. (1998). "Descartes's error and post-traumatic stress disorder: cognition and emotion in children who are exposed to paternal violence". In G. W. Holden, R.
- Rossman B.B., Hughes H., Rosenberg M.,(2000). "Children and Interparental Violence: The Impact of Exposure", Taylor and Francis Group.
- Saunders A., Epstein C., Keep G., Debonnaire T., (1995). "It hurts me too: Children's Experiences of Domestic Violence and Refuge Life". Bristol:WAFE/Childline/NISW.
- Silvern L., Karyl J., Waelde L., Hodges WF., Starek J., Heidt E., Min K.,(1995). "Retrospective reports of parental partner abuse: Relationships to depression, trauma symptoms and self-esteem among college students". *Journal of Family Violence*, 10, pp. 177-202
- Sinclair D., (1985). "Understanding Wife Assault: "A training Manual for Counsellors and Advocates", Toronto: Ontario
- Spaccarelli S., Sandler I., Roosa M.,(1994). "History of spouse violence against mother: Correlated risks and unique effects in child mental health", *Journal of Family Violence* 9, p. 79-98
- Spaccarelli S., Coatsworth J.D., & Boewden B.S., (1995). "Exposure to serious family violence among incarcerated boys: Its association with violent offending and potential mediating variables". *Violence and Victims*, 10, pp. 163-182
- Springer C., & Padgett D.K., (2000). "Gender differences in young adolescents' exposure to violence and rates of PTSD symptomatology", *American Journal of Orthopsychiatry*, 70 (3), pp. 370-379
- Straus M.A.,(1979). "Measuring intrafamily conflict and violence: The Conflict Tactics (CT) Scale". *Journal of Marriage and Family*, 41 (1), p. 75-88.
- Straus M.A. & Gelles R., (1990). «How violent are American families? Estimates from the National Family Violence resurvey and other studies». In M.A. Straus & R. J. Gelles (Eds), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8.145 families* (pp.95-112). New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers
- Straus M., Gelles R.J., Steinmetz S.K.,(1980). "Behind closed doors: Violence in the American family". Newbury Park: Sage.

- Straus, M. A. (1990). "Social stress and marital violence in a national sample of American Families". In M. A. Straus & Gelles (Eds.), *Physical violence in American families* (pp. 181-201). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers
- Tzamalouka, S., Parlalis, S., Soultatou, P., Papadakaki, M., Chliaoutakis, J.(2006). "Applying the concept of lifestyle in association with aggression and violence in Greek cohabitating couples". *Journal of Aggressive Behaviour, an International Scientific Review*. (In Press)
- Voydanoff P. & Donnelly B., (1999). "Risk and protective factors for psychological adjustment and grades among adolescents". *Journal of Family Issues*, 20, pp. 328-349
- Watkins D., Dong Q., & Xia Y., (1997). "Age and gender differences in self-esteem of Chinese children". *Journal of Social Psychology*, 137, pp. 374-379
- Weinhall K.,(1997). "To grow up in the vicinity of violence: young people's stories about domestic violence", *Akademiska avhandlingar vid Pedagogiska institutionen, Umea universitet*, 45, p. 328-342.
- Weston R., (1993), "Smoking across the generations, Unpublished paper, Australian Living Standards Study", Australian Institute of Family Studies, Melbourne
- Wildin, S. R., Williamson, W., & Wilson, G. S. (1991). "Children of battered women: development and learning profile". *Clinical Pediatrics*, 30, 299-302
- Winnicott, D.W. (1945). "Primitive emotional development. In *Collected Papers: Through pediatrics to psychoanalysis*" (pp.145-156). Basic books: New York
- Wolak J., & Finkelhor D. (1998). "Children exposed to partner violence"., In J.L., Jasinski & L.M., Williams (Eds.), *Partner Violence: A comprehensive review of 20 years of research* (pp. 73-112), Thousand Oaks, CA: Sage
- Wolfe D.A., Jaffe P., Wilson S., Zak L., (1985), "Children of battered women: The relation of child behaviour to family violence and maternal stress", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53 (5), pp. 657-665
- Wolfe D.A., Jaffe P., Wilson S., Zak L. (1988). "A multivariate investigation of children's adjustment to family violence" in G.T. Hotaling, D. Finkelhor J.T., Kirkpatrick and M.A.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Herbert M., (1999). «Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας- Εφαρμοσμένη ψυχολογία 3», μετ. Καλαντζή-Αζίζι Α., Ελληνικά Γράμματα

Rugkasa J., Knox B., Sittlington J., Kennedy O., Treacy P.M., Abaunza P.S., (2001). «Νευρικοί ενήλικες αντιμέτωποι με ήρεμα παιδιά: Οι απόψεις των παιδιών στο κάπνισμα και στην εξάρτηση», Pergamon Social Science and Medicine

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

<http://www.kethi.gr>

<http://www.acadv.org/children.html>

<http://www.medlook.net/article.asp?item id=879>

<http://www.medlook.net/article.asp?item id=1917>

<http://www.medlook.net/article.asp?item id=1783>

http://news.pathfinder.gr/periscopio/family_violence.html

<http://doa.state.nc.us/cfw/docs/child & dv.pdf>

http://www.bsos.umd.edu/socy/grad/socpsy_rosenberg.html

<http://www.phac-aspc.gc>

<http://home.midmaine.com>

<http://naic.acf.hhs.gov>

www.children.smartlibrary.org

www.familyviolence.gov.cy

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ: ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ (Σ.Ε.Υ.Π.)

ΤΜΗΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Η βίωση ως μάρτυρας ενδο-γονεϊκής βίας από τους Έλληνες εφήβους και μερικές από τις
ψυχολογικές συνέπειές της πάνω σε αυτούς»

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:

Ζύγα Ελένη

Φωτεινέα Ευαγγελία

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2005

1. Φύλο: 1. Αγόρι 2. Κορίτσι
 2. Ηλικία:
 3. Τόπος κατοικίας:
 4. Τάξη:
 5. Μέσος όρος (Βαθμός) μαθημάτων κατά το τελευταίο τετράμηνο:

	Πατέρας	Μητέρα
6. Ηλικία
7. Μορφωτικό επίπεδο
8. Επάγγελμα
9. Μηνιαίο εισόδημα
10. Θρήσκευμα
11. Οικογενειακή κατάσταση:		
1. Έγγαμος/η 2. Διαζευμένος/η	3. Σε διάσταση	4. Άλλο

12. Πόσα αδέρφια έχετε; 13. Τα αδέρφια σας είναι: 1. εξ αίματος 2. Ετεροθαλή
 14. Πόσο τσιγάρα καπνίζετε την ημέρα;.....
 15. Πόσα ποτήρια αλκοόλ χαμηλής περιεκτικότητας; (κρασί, μύρα κ.λ.π.) πίνετε την εβδομάδα;
 16. Πόσο αλκοόλ υψηλής περιεκτικότητας; (ουίσι, ρακί, ούζο κ.λ.π.) πίνετε την εβδομάδα;
 17. Κάνετε χρήση κάποιων εξαρτησιογόνων ουσιών; 0. Ποτέ 1. Κάθε βδομάδα 2. Κάθε μήνα 3. Κάθε εξάμηνο
 18. Αυτήν την περίοδο έχετε κάποια σχέση; 1. Ναι 2. Όχι
 19. Αν ναι, πόσο καιρό;
 20. Πως θα χαρακτηρίζατε τη σχέση που διατηρείτε αυτήν την περίοδο;.....
 21. Πόσο διήρκεσε η μεγαλύτερη σας σχέση;
 22. Υπάρχουν συγκρούσεις στη σχέση με τον/την σύντροφό σας;
 1. Ναι 2. Όχι

Πως θα χαρακτηρίζατε τις σχέσεις σας...	0. Πολύ άσχημες	1. άσχημες	2. Μέτριες	3. Καλές	4. Πολύ καλές
23. ... με τους γονείς σας;					
24. ... τους φίλους/ες σας;					
25. ... τους καθηγητές σας					

Σε τι από τα παρακάτω και σε ποια συχνότητα υπήρξατε μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας (τουλάχιστον μια φορά κατά το τελευταίο έτος):

	13α. Πατέρας προς μητέρα:				13β. Μητέρα προς πατέρα:			
	0. Ποτέ	1. Σπάνια	2. Μερικές φορές	3. Συχνά	0. Ποτέ	1. Σπάνια	2. Μερικές φορές	3. Συχνά
26. Επιτέθηκε								
27. Φώναξε								
28. Έβρισε								
29. Απειλήσε να χτυπήσει								
30. Απειλήσε να πετάξει κάποιο αντικείμενο								
31. Υποτίμησε ή προσέβαλλε								
32. Έριξε, έσπρωξε ή χτύπησε								
33. Προσπάθησε να πνίξει								
34. Επιτέθηκε με κάποιο αιχμηρό αντικείμενο								

35. Κατά την γνώμη σας σε τι ποσοστό επί τοις εκατό (%) από το σύνολο των παραπάνω συμπεριφορών ευθυνόταν ο πατέρας ή η μητέρα σας;

35.α Μητέρα προς πατέρα%

35.β. Πατέρας προς μητέρα%

Γενικότερα πιστεύετε ότι:	0. Διαφωνώ απόλυτα	1. Διαφωνώ	2. Διαφωνώ μέτρια	3. Συμφωνώ μέτρια	4. Συμφωνώ	5. Συμφωνώ απόλυτα
36. Σε γενικές γραμμές είμαι ευχαριστημένος από τον εαυτό μου						
37. Μερικές φορές αισθάνομαι ότι δεν είμαι καλός σε τίποτα						
38. Αισθάνομαι ότι έχω έναν αριθμό ικανοποιητικών προσόντων						
39. Είμαι ικανός να κάνω πράγματα όπως και οι άλλοι άνθρωποι						
40. Αισθάνομαι ότι δεν έχω πολλά πράγματα για να είμαι περήφανος						
41. Αισθάνεστε άχρηστος μερικές φορές						
42. Αισθάνομαι ότι είμαι άνθρωπος που αξίζει τουλάχιστον σε θέματα ισότητας με τους άλλους						
43. Εύχομαι να μπορούσα να είχα περισσότερο σεβασμό προς τον εαυτό μου						
44. Γενικά έχω την τάση να αισθάνομαι ότι είμαι αποτυχημένος						
45. Έχω θετική στάση απέναντι στον εαυτό μου						

Πείτε μας πόσο συχνά υπάρχουν μέρες που νιώθετε:	0. Ποτέ	1. Σπάνια	2. Μερικές φορές	3. Συχνά	4. Πολύ συχνά
46... μελαγχολία;					
47... ιδιαίτερα ευέξαπτος ή σε νευρική ένταση;					
48... βαρυστημένος;					
49... μοναξιά;					
50... κουρασμένος, εξουθενωμένος;					
51... πολύ απασχολημένος, πελαγωμένος, ώστε να μην μπορείτε να ετοιμάσετε όλα όσα έχετε να κάνετε;					
52... πιεσμένος από την συμπεριφορά των γονιών σας;					

Παρακαλώ να σημειώσετε αυτό που ισχύει για κάθε μια από τις ερωτήσεις που ακολουθούν:	0. Δυσφωνία απόλυτα	1. Δυσφωνία	2. Δυσφωνία μέτρια	3. Συμφωνία μέτρια	4. Συμφωνία	5. Συμφωνία απόλυτα
53. Επιθυμώ να μεγαλώσω διότι πιστεύω ότι τα πράγματα θα πάνε καλύτερα.						
54. Μάλλον θα πρέπει να εγκαταλείψω κάθε προσπάθεια γιατί δεν μπορώ να κάνω τα πράγματα καλύτερα.						
55. Όταν τα πράγματα πηγαίνουν άσχημα, ξέρω ότι δεν θα είναι άσχημα για πάντα.						
56. Μπορώ να φανταστώ πως θα είναι η ζωή μου όταν θα μεγαλώσω.						
57. Έχω αρκετό χρόνο να ολοκληρώσω τα πράγματα που θέλω να κάνω.						
58. Κάποια μέρα θα είμαι καλός στο να κάνω τα πράγματα τα οποία με ενδιαφέρουν πραγματικά.						
59. Θα πάρω περισσότερα από τα καλά πράγματα στη ζωή από ότι τα περισσότερα παιδιά.						
60. Δεν έχω καλή τύχη και δεν υπάρχει κανένας λόγος να σκέφτομαι ότι θα γίνω τυχερός όταν θα μεγαλώσω.						
61. Αυτά που μπορώ να δω μπροστά μου είναι άσχημα πράγματα και όχι καλά.						
62. Δε νομίζω να αποκτήσω αυτά που πραγματικά θέλω.						
63. Όταν θα μεγαλώσω, νομίζω ότι θα γίνω περισσότερο ευτυχισμένος από ότι είμαι τώρα.						
64. Τα πράγματα δεν θα ολοκληρωθούν με τον τρόπο που εγώ θέλω.						
65. Ποτέ δεν αποκτώ αυτό που θέλω, έτσι είναι μάταιο να επιθυμώ οτιδήποτε.						
66. Δε νομίζω ότι θα έχω πραγματική χαρά όταν θα μεγαλώσω.						
67. Το αύριο φαίνεται θαμπό και μπερδεμένο σε μένα.						
68. Θα έχω περισσότερες καλές στιγμές απ' ότι άσχημες.						
69. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να προσπαθήσω να αποκτήσω κάτι το οποίο επιθυμώ επειδή πιθανότατα δεν θα το αποκτήσω.						

Υπηρεσίες που απευθύνονται στα θύματα ενδοοικογενειακής βίας

-Το **Κέντρο Έρευνας και Υποστήριξης Θυμάτων Κακοποίησης και Κοινωνικού Αποκλεισμού** (Μέλος του Δικτύου για την καταπολέμηση της ανδρικής βίας), το οποίο ξεκίνησε να λειτουργεί στα Ιωάννινα Δίκτυο Βοήθειας για κακοποιημένες γυναίκες και παιδιά καθώς και Συμβουλευτική Υπηρεσία και Ξενώνα.

-Το **Μακεδονικό Ινστιτούτο Εργασίας**, το οποίο ξεκίνησε να λειτουργεί Κέντρο Υποστήριξης Κακοποιημένων Γυναικών στη Θεσσαλονίκη και τηλεφωνική γραμμή SOS για κακοποιημένες και βιασμένες γυναίκες με δωρεάν πρόγραμμα νομικής βοήθειας

-Το **Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων και Άλλων Μορφών Κακομεταχείρισης** (Επίσης μέλος του Δικτύου για την καταπολέμηση της ανδρικής βίας) που παρέχει υπηρεσίες και σε γυναίκες θύματα βίας

-Το **Συμβουλευτικό Κέντρο για τη Βία κατά των Γυναικών** της Γ.Γ.Ι., το οποίο βρίσκεται στον Πειραιά

-Το **Σπίτι της Γυναίκας** που λειτουργεί στις Σέρρες

-Ο **Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης**, ο οποίος εφάρμοσε πρόγραμμα παροχής νομικής βοήθειας σε κακοποιημένες γυναίκες (Σεπτέμβριο 1999-Μάιο 2000)

-Τα **Κέντρα Πληροφόρησης και Συμβουλευτικής του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)**, τα οποία λειτουργούν στην Θεσσαλονίκη, στην Πάτρα, στον Βόλο και στο Ηράκλειο Κρήτης και τα οποία παρέχουν ψυχοκοινωνική στήριξη και νομικές συμβουλές σε γυναίκες-θύματα ενδοοικογενειακής βίας

-Η **γραμμή S.O.S για τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας**, την οποία λειτούργησε η Γ.Γ.Ι.

-**Λειτουργία ξενώνα στο Ηράκλειο Κρήτης**, ο οποίος δημιουργήθηκε μετά από πρωτοβουλία του Συνδέσμου Γυναικών Μελών Σωματείων Νομού Ηρακλείου

-**Κέντρο Έρευνας και Στήριξης Θυμάτων Κακοποίησης Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων και Προστασίας Μονογονεϊκών Οικογενειών**, που λειτουργεί στην Πρέβεζα

-**Κέντρο Στήριξης Γυναικών** στο Δήμο Καρδίτσας

-Το **Κέντρο Στήριξης Οικογένειας (ΚΕ.Σ.Ο.)** και η λειτουργία του ξενώνα της Αρχιεπισκοπής Αθηνών

-Το **Δίκτυο Γυναικών Ευρώπης** (Επίσης μέλος του Δικτύου για την καταπολέμηση της ανδρικής βίας) έθεσε σε λειτουργία την τηλεφωνική γραμμή S.O.S. για γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας

-**Γραφείο γυναικείων θεμάτων** στο Δήμο Χίου

-**Κέντρο Μέριμνας για την Οικογένεια και το Παιδί** στο Δήμο Ναυπάκτου

-**Λειτουργία γραμμής S.O.S. για θύματα κακοποίησης** στο Δήμο Κομοτηνής

-**Πρόγραμμα δωρεάν Νομικής Βοήθειας** από τον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών για θύματα trafficking με χρηματοδότηση του Υπουργείου Εξωτερικών

-**Λειτουργία ξενώνα της Αρχιεπισκοπής Αθηνών** για θύματα trafficking

-**Λειτουργία ξενώνα, από τους Γιατρούς του Κόσμου,** για θύματα trafficking

-**Κέντρο Υποδοχής και ξενώνας για θύματα trafficking** (Το οποίο αποτελεί και το μόνο κρατικό ίδρυμα του συγκεκριμένου είδους στη Βόρεια Ελλάδα)

-Στα πλαίσια της λειτουργίας του Κέντρου Έρευνας και Στήριξης Θυμάτων Κακοποίησης και Κοινωνικού Αποκλεισμού – Ε.Κ.Υ.ΤΗ.Κ.Κ.Α. των Ιωαννίνων, έχει δημιουργηθεί ξενώνας για θύματα trafficking.